

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 1 (15) / 2019

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 1 (15)

Київ 2019

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» представлено в: **Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2019

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seria: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Головний редактор: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник головного редактора: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Відповідальний редактор: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Члени редакційної колегії

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)
Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словачка Республіка)
Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)
Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)
Член редакційної колегії: **Єлісєєв В'ячеслав Сергійович** — доктор юридичних наук, доцент (Москва, Російська Федерація)
Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтен Інглаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджан)
Член редакційної колегії: **Іманли Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)
Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Кіндюк Борис Володимирович** — доктор юридичних наук, доктор географічних наук, професор (Тернопіль, Україна)
Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)
Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)
Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)
Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)
Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)
Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)
Член редакційної колегії: **Сидор Вікторія Дмитрівна** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)
Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)
Член редакційної колегії: **Самохін Анатолій Вікторович** — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Панталієнко Петро Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, суддя Верховного суду України у відставці (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Фунта Растіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковічово, Словацька Республіка)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Дем'янчук Юрій Вікторович, Новак Ярослав Віталійович
 АНТИКОРУПЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ... 7
- Іванов Юрій Анатолійович
 НБУ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКІЙ
 СФЕРІ 11

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Курило Володимир Іванович, Гиренко Інна Володимирівна, Світличний Олександр Петрович
 ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ
 УКРАЇНИ 18
- Курило Володимир Іванович, Шульга Євгеній Вікторович
 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ СФЕРОЮ:
 ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 25

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

- Cherevko Maryna
 CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHT TO THE SECRET OF CORRESPONDENCE IN THE STATES OF
 THE AMERICAN SPACE 32
- Бойчук Дмитро Валерійович, Панова Ірина Юріївна
 МІСЦЕ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА СЕРЕД ІНШИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА УКРАЇНИ 38

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

- Томчук Інна Олександрівна
 КРИМІНОГЕННІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО НАДАННЯ
 НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВІЙ ОСОБІ В УКРАЇНІ 45

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

- Зейналова Ламия Руслан кызы
 ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА НА СТАТУС ЖЕНЩИНЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ 56

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

- Чистоклетов Леонтій Григорович, Хитра Олександра Леонтіївна
 ЩЕ РАЗ ПРО ЮРИМЕТРИКУ 64

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Demianchuk Yurii, Novak Yaroslav

ANTI-CORRUPTION LEGISLATION IN THE FIELD OF REFORM: REALITIES AND PERSPECTIVES...7

Ivanov Yuriy

NBU IN THE SYSTEM OF CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION IN THE CREDIT AND BANKING SECTOR 11

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

Kurylo Volodymyr, Gyrenko Inna, Svitlychnyy Oleksandr

ECONOMIC AND LEGAL PROBLEMS OF FUNCTIONING OF THE PHARMACEUTICAL MARKET OF UKRAINE 18

Kurylo Volodymyr, Shulga Ievgenii

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION: ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS 25

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

Cherevko Maryna

CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHT TO THE SECRET OF CORRESPONDENCE IN THE STATES OF THE AMERICAN SPACE..... 32

Boychuk Dmytro, Panova Irene

LOCATION OF MUNICIPAL LAW IN THE FIELD OF OTHER BRANCH OF LAW OF UKRAINE..... 38

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Tomchuk Inna

CRIMINOGENIC DETERMINANTS OF OFFERING, PROMISING OR PROVIDING UNLAWFUL ADVANTAGE TO THE CIVIL SERVANT IN UKRAINE 45

INTERNATIONAL LAW

Zeynalova Lamiya Ruslan

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL LAW ON A WOMEN'S STATUS IN AZERBAIJAN 56

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Chystokletov Leontiy, Khytra Oleksandra

ONE MORE TIME ABOUT THE JURIMETRICS..... 64

УДК 342.951:351

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО;
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Дем'янчук Юрій Вікторович

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри «Право»
Білоцерківський інститут економіки та управління
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Демьянчук Юрий Викторович

кандидат юридических наук, доцент, профессор кафедры «Право»
Белоцерковский институт экономики и управления
Открытого международного университета развития человека «Украина»

Demianchuk Yurii

Candidate of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Law
Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the
Open International University of Human Development «Ukraine»

Новак Ярослав Віталійович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри «Право»
Білоцерківський інститут економіки та управління
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Новак Ярослав Витальевич

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры «Право»
Белоцерковский институт экономики и управления
Открытого международного университета развития человека «Украина»

Novak Yaroslav

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Law
Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the
Open International University of Human Development «Ukraine»

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4804

АНТИКОРУПЦІЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

АНТИКОРРУПЦИОННОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО В СФЕРЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

ANTI-CORRUPTION LEGISLATION IN THE FIELD OF REFORM: REALITIES AND PERSPECTIVES

Анотація. У даній статті подається авторське визначення корупції, аналізуються рівні корупції і їх вплив на соціальний, політичний та економічний розвиток України. Проводиться детальний огляд ужитих заходів, і пропонуються окремі напрями протидії корупції у частині Антикорупційного законодавства.

Корупція в Україні перетворилася на єдину із загроз сучасній національній безпеці. Фактично, в навколишньому середовищі діють дві структури — офіційна та неофіційна. Суспільство та держава отримують негативний вплив рівнів корупції. Корупція підриває економічні аспекти держави, заздалегідь блокує отримання іноземних інвестицій, провокує дуже сильно недовіру населення до уповноважених структур держави. Вона негативно відображається на Міжнародному іміджі України, має привід розвитку тіньової економіки, сприяє підвищенню впливу організованих рівнів злочинних угруповань.

Таким чином, корупція – це найскладніше соціальне явище, що негативно відображає всі аспекти соціального, економічного, політичного та економічного розвитку держави в цілому. Цей аспект є запорукою протиправних дій (бездіяльності) влади.

Корупцію можна сформулювати як соціальне явище, що відображає процес відтворення урядових відносин держави, які використовують надані їм повноваження для задоволення особистих потреб чи інтересів інших громадян, а також для реалізації умов за допомогою відображення корупційних рівнів, їх завилювання або сприяння їм.

Як зазначено, корупція відображає та засіює формування державних і приватних організацій в Україні. У виконавчому аспекті влади це реалізується відповідно шляхом оплати щодо зарахування на посаду (купівля-продаж посади), зарахування на посади в умовах ділових якостей особи, виходячи з родинних зв'язків або особистої зацікавленості (за аспектом «не має відношення, хто ти, важливіше – чий ти»).

Ключові слова: корупція, антикорупційні заходи, запобігання корупції, засоби протидії корупції.

Аннотация. У данной статье дается авторское определение коррупции, анализируются уровень коррупции и их влияние на социальное, политическое и экономическое развитие Украины. Проводится детальный обзор принятых мер, и предлагаются отдельные направления противодействия коррупции в части антикоррупционного законодательства.

Коррупция в Украине превратилась в единую из угроз современной национальной безопасности. Фактически, в окружающей среде действуют две структуры – официальная и неофициальная. Общество и государство получают негативное влияние уровней коррупции. Коррупция подрывает экономические аспекты государства, заранее блокирует получение иностранных инвестиций, провоцирует очень сильно недоверие населения к уполномоченным структурам государства. Она негативно отражается на международном имидже Украины, имеет привод развития теневой экономики, способствует повышению влияния организованных уровней преступных группировок.

Таким образом, коррупция – это сложное социальное явление, негативно отражает все аспекты социального, экономического, политического и экономического развития государства в целом. Этот аспект является залогом противоправных действий (бездействия) властей.

Коррупцию можно сформулировать как социальное явление, отражающее процесс воспроизводства правительственных отношений государства, используют предоставленные им полномочия для удовлетворения личных потребностей или интересов других граждан, а также для реализации условий с помощью отображения коррупционных уровней, их завилювання или содействие им.

Как указано, коррупция отражает формирования государственных и частных организаций в Украине. В исполнительном аспекте власти это реализуется в соответствии путем оплаты по зачислению на должность (купля-продажа должностей), зачисление на должности в условиях деловых качеств лица, исходя из родственных связей или личной заинтересованности (по аспектам «не имеет отношения, кто ты, важнее – чей ты»).

Ключевые слова: коррупция, антикоррупционные меры, предотвращения коррупции, средства противодействия коррупции.

Summary. This article presents the author's definition of corruption, analyzes the levels of corruption and their impact on the social, political and economic development of Ukraine. A detailed review of the measures taken is carried out, and some areas of anti-corruption are proposed in the part of the Anti-corruption legislation.

Corruption in Ukraine has become one of the threats to modern national security. In fact, in the environment there are two structures – official and informal. Society and the state are negatively affected by levels of corruption. Corruption undermines the economic aspects of the state, in advance blocks the receipt of foreign investment, provokes a very distrust of the population to the authorized state structures. It negatively reflects on the International image of Ukraine, has a reason for the development of the shadow economy, and contributes to increasing the influence of organized levels of criminal gangs.

Thus, corruption is the most difficult social phenomenon that negatively reflects all aspects of the social, economic, political and economic development of the state as a whole. This aspect is the key to unlawful actions (inaction) of the authorities.

Corruption can be formulated as a social phenomenon, reflecting the process of recreating government relations of the state, which uses the powers granted to them to meet the personal needs or interests of other citizens, as well as to implement the conditions by means of reflecting corruption, leveling or assisting them.

As noted, corruption reflects and ensures the formation of public and private organizations in Ukraine. In the executive aspect of the government, this is realized, respectively, by paying for the appointment to a post (buying and selling positions), enrolling in positions in the context of business qualities of a person, based on family ties or personal interest (in terms of «no relation who you are more important – who you are»).

Key words: corruption, anti-corruption measures, corruption prevention, anti-corruption measures.

Постановка проблеми. Корупція є надзвичайно соціальним аспектом, що відображає політичну структуру. Історичне підґрунтя доводить, що корупція досягла вищій рейтингів уряду держави. Проте, корупція часто стає підставою завершення кар'єри чиновників і державних посадовців, політиків, урядів, призводить до кардинальних змін політичних структур, занепаду державних установ.

Протягом останніх десятиліть корупція є не лише кваліфікованою ознакою діючої політики багатьох країн світу. Деякі вчені-аналітики вважають, що корупція — це єдина політична проблема початку ХХІ століття. Корупція та уряд — постійні протилежності: корупція дуже сильно руйнує державні та приватні структури; уряд, безпосередньо, ініціює запобігти і протидіяти корупції.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз Міжнародно-правових документів свідчить про наявність різних підходів щодо розуміння явища корупції. Так, у Резолюції «Практичні заходи боротьби з корупцією», (Гавана, 1990 рік), корупцію визначають як «порушення етичного (морального), дисциплінарного, адміністративного, кримінального характеру, що виявляється у протизаконному використанні свого службового становища суб'єктом корупційної діяльності». Інший документ ООН «Довідковий документ про Міжнародну боротьбу з корупцією», формулює поняття корупції як «зловживання державною владою для одержання особистої вигоди» [7].

Таким чином, корупція — це найскладніше соціальне явище, що негативно відображає всі аспекти соціального, економічного, політичного та економічного розвитку держави в цілому. Цей аспект є запорукою протиправних дій (бездіяльності) уряду.

Корупцію можна сформулювати як соціальне явище, що відображає процес відтворення урядових відносин держави, які використовують надані їм повноваження для задоволення особистих потреб чи інтересів інших громадян, а також для реалізації умов за допомогою відображення корупційних рівнів, їх завілейовування або сприяння їм.

Метою статті полягає в основних аспектах визначення причин існування корупції, здійсненні динаміки Антикорупційного законодавства України, отримання результатів підстав неефективності засобів запобігання і протидії корупції в умовах сучасної повноцінної України.

Виклад основного матеріалу. Найбільш небезпечні рівні корупції у кадровому аспекті щодо адміністративного управління виконавчої влади, оскільки керівники адміністративного рівня можуть сприяти корупційній діяльності відносин, що реалізовує всі наявні державні структури. При цьому, неможливо

займати ту чи іншу посаду, оскільки зарахування відбувається лише з ділових та завілейованих компетентностей кандидата. Завершальним аспектом є оплата за зарахування, товариські стосунки з адміністрацією, іншими зацікавленими особами. Часто кадрові рішення заздалегідь у структурних організаціях приймаються тільки формально; фактично, приймаються поза управлінських кабінетів — впливовими особами-бізнесменами, адміністрацією систематичних злочинних структур, які впливають на той чи інший регіон або рівень посадових діянь. Про такі «діяння» інформували вітчизняні та міжнародні ЗМІ, адміністрація держав, правоохоронних органів і чиновники України.

Суспільство України дуже надзвичайно високо оцінює аналітичне поширення корупції в Україні. Результати соціологічних опитувань Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (УЦЕПД) свідчать, що лише 2% респондентів вважають, що «майже ніхто у країні не бере хабарів». Більшість дотримується протилежної точки зору: «беруть хабарі, використовуючи службове становище, майже всі» — так вважають 12% опитаних; «багато» — 49%; «дехто» — 29% [3, с. 29].

Населення вважає, що проведенню чесної виборчої кампанії не сприяють Центральна виборча комісія (16% опитаних), організована злочинність (12%), члени дільничних виборчих комісій (6%), Президент України, політичні партії, представники бізнесу (5%) [7].

Корупція поширюється й на функціонування державної і приватної влади. Корупція обумовлює причини публічної влади у приватних інтересах. Держава фактично позбавляється тієї частини влади, якою скористався корупціонер у власних корисливих інтересах. Як зазначав Гегель, «та частина державної влади, яку придбав для себе окремих індивідуум, утрачена для загальної влади» [2, с. 477].

Якщо оцінювати стан справ в Україні, виходячи з даної позиції, то слід зазначити, що співвідношення офіційної і неофіційної підсистем свідчить про надзвичайно небезпечну ситуацію. Криміналізація всіх сфер економічного та політичного життя, масова корумпованість — це факт, констатований законодавчим органом держави [8, с. 5]. Тому, відповідно до офіційних заяв адміністрації держави, частина тіньової економіки в Україні фактично зрівнялася з офіційною та відповідає 45–60%.

Висновки. Необхідно започаткувати обов'язкове декларування подарунків (підтверджене) — це унеможливить незаконне збагачення державних посадовців. Потрібно оприлюднювати списки посадовців,

засуджених за корупційні схеми, зловживання владою, перевищення службових обов'язків. Необхідно довічно забороняти вищезазначеним особам перебувати на посаді державного службовця.

Потрібно посилити відповідальність за виконану роботу. Наприклад, основними критеріями оцінювання праці керівників місцевих державних адміністрацій мають бути: кількість започаткованих робочих місць; обсяги залучених на розвиток структури внутрішніх і зовнішніх інвестицій; підвищення реальних доходів суспільства; доцільність рівню народжуваності та смертності, аналітика міграції населення.

Доцільно започаткувати єдину прозору та конкурсну національну структуру поповнення на державну службу та розробити єдину програму навчання кадрів на міжнародному аспекті. Головні умови програми — гласність і конкурсний відбір майбутніх кандидатів. Розпочинати навчання слід із нижчих ланок суспільства: районних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Ще раз підкреслюємо, що політична воля адміністрації держави, започаткування відкритості влади є необхідними та головними засадами запобігання і протидії корупції.

Література

1. Альтернативний звіт з оцінки ефективності державної антикорупційної політики. Р. Г. Рябошапка, О. С. Хмара, А. В. Кухарук та ін.; за заг. ред. А. В. Волошиної. К., 2015. 268 с.
2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. — К.: Ін Юре, 2014. 479 с.
3. Єщенко П. С. Стагнація української економіки: незавершеність реформ чи продумана політика? Економіка України. 2017. № 8 (669). 29–46 с.
4. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014: станом на 13.10.2017. Відомості Верховної Ради України від 05.12.2014 № 49.
5. Звіт про стан протидії корупції за 12 місяців 2015 року, форма звітності затверджена Наказом Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22 квіт. 2013 р. № 52/394/172/71/268/60.
6. Корупційна злочинність: витоки, сучасний стан, стратегія протидії: монографія. Корнякова Т. В., Соколенко О. Л., Алексеєнко І. Г. та ін. за заг. ред. д. ю. н., проф. Корнякової Т. К. Дніпро: ЛІРА, 2017. 276 с.
7. Корупція в Україні: спроба аналізу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://korupciya.org.ua/papers/s1_ukr
8. Кушнарьов І. В. Антикорупційна політика сучасної держави: загальнотеоретична і порівняльно-правова характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук.: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». І. В. Кушнарьов. Харків, 2013. 18 с.

References

1. An alternative report on the evaluation of the effectiveness of state anti-corruption policy. R. G. Ryaboshapka, O. S. Khmara, A. V. Kukharuk and others; for community edit AV Voloshina. K., 2015. 268 p.
2. Bousol O. Yu. Countering Corruption Crime in Ukraine in the Modern Period: Monograph. — K.: Y. Yure, 2014. 479 p.
3. Eshchenko P. S. Stagnation of the Ukrainian economy: incompleteness of reforms or well thought-out policy? Ukraine economy. 2017. No. 8 (669). 29–46 p.
4. The Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» No. 1700 VII dated 14.10.2014: as of 13.10.2017. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine dated December 05, 2014, No. 49.
5. Report on the state of counteraction to corruption in the 12 months of 2015, the form of reporting approved by the order of the General Prosecutor's Office, the Ministry of Internal Affairs, the Security Service, the Ministry of Income and Assembly, the Ministry of Defense, the State Judicial Administration of Ukraine from April 22. 2013 No. 52/394/172/71/268/60.
6. Corruption crime: origins, current state, counteraction strategy: monograph. Korniyakova T. V., Sokolenko O. L., Alekseenko I. G. and others. for community edit Yu. Mr. Prof. Korniyakova T. K. Dnipro: LIRA, 2017. 276 p.
7. Corruption in Ukraine: an attempt to analyze. Electronic resource. Access mode: http://korupciya.org.ua/papers/s1_ukr.
8. Kushnarev I. V. Anticorruption policy of the modern state: general theoretical and comparative legal characteristic: author's abstract. dis. for the sciences. Degree Candidate jur Sciences: Specialists. 12.00.01 «Theory and history of state and law; the history of political and legal studies». I. V. Kushnarev. Kharkiv, 2013. 18 p.

Іванов Юрій Анатолійович

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Національної академії Служби безпеки України*

Иванов Юрий Анатольевич

*кандидат юридических наук, доцент, докторант
Национальной академии Службы безопасности Украины*

Ivanov Yuriy

*Candidate of Law Science, Associate Professor, Doctoral Student of the
National Academy of Security Service of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4786

НБУ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

НБУ В СИСТЕМЕ ЗАЩИТЫ КРИТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В КРЕДИТНО- БАНКОВСКОЙ СФЕРЕ

NBU IN THE SYSTEM OF CRITICAL INFRASTRUCTURE PROTECTION IN THE CREDIT AND BANKING SECTOR

Анотація. Стаття присвячена характеристиці ролі НБУ в системі захисту критичної інфраструктури загалом та її сегменту у кредитно-банківській сфері. Проаналізовано функції регулятора щодо забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України, а також формування й ведення переліку об'єктів критичної інфраструктури у її складі.

Ключові слова: НБУ, банківська система, критична інфраструктура, кіберзахист, інформаційна безпека.

Аннотация. Статья посвящена характеристике роли НБУ в системе защиты критической инфраструктуры в целом и её сегмента в кредитно-банковской сфере. Проанализированы функции регулятора касающиеся обеспечения киберзащиты и информационной безопасности в банковской системе Украины, а также формирования и ведения перечня объектов критической инфраструктуры в её составе.

Ключевые слова: НБУ, банковская система, критическая инфраструктура, киберзащита, информационная безопасность.

Summary. The article is devoted to the characterization of the role of the NBU in the system of protection of critical infrastructure in general and its segment in the credit and banking sector. The functions of the regulator concerning the provision of cyber protection and information security in the banking system of Ukraine as well as the formation of the list of critical infrastructure objects in its composition are analyzed.

Characteristics of the NBU in the system of protection of critical infrastructure in the credit and banking sector is based on the specifics of its status in comparison with other banks, which consists, above all, in the fact that it is simultaneously the central body of state administration and banking institution (the central bank of the country), which performs banking operations. At the same time, as a state body NBU is a subject of critical infrastructure protection in the credit and banking sector, and as a banking institution it can also be the object of such protection.

The specificity of the NBU status in the banking system is embodied in its main function, which is to ensure the stability of the monetary unit of Ukraine, and other functions assigned to it by law. At the present stage, these functions are supplemented with two new ones, which relate to cyber protection and information security, as well as the formation and maintenance of a list of critical infrastructure in the banking system of Ukraine. Some elements of these functions have been partially present in

the activities of the NBU before. However, now they are separated from the total volume of banking regulation and supervision. Also, the introduction of a certain institutional mechanism to ensure the performance of these specific functions has begun, in particular, the Center for Cyber Protection of the NBU has been established. But relations between banks and the latter are built on a voluntary basis. It seems that further development of the cyber defense system adequate to existing and potential threats in the credit and banking sector requires clear normative fixation of key parameters of its functioning in the form of mandatory rules for banks.

The conclusion is made that at the present stage the functions of the NBU as a subject of critical infrastructure protection are focused primarily on the issues of cyber protection and information security in the banking system. But potentially, the content of these functions is much broader, because we are talking not only about the information aspects of banking security, but also in general about the formation and maintenance of a list of critical infrastructure, the definition of criteria and procedures for attributing objects in the banking system of Ukraine to the objects of critical infrastructure, which in the future should become the basis for comprehensive protection of such objects. At the same time, these functions of the NBU cannot be considered separately from its other functions. First of all, the effectiveness of the critical infrastructure protection system in general and its segment in the credit and banking sector will largely depend on the improvement of banking regulation and supervision taking into account European standards, including through the consistent national legal implementation of the relevant provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Key words: NBU, banking system, critical infrastructure, cyber defense, information security.

Постановка проблеми. В Україні відбувається послідовне формування нормативно-правового забезпечення захисту критичної інфраструктури у цілому та її складових у кредитно-банківській сфері. При цьому на порядку денному постають проблеми теоретико-правового супроводження нормотворчого процесу з метою забезпечення належного наукового підґрунтя для побудови сучасного законодавства, адекватного викликам сьогодення. Зазначене обумовлює актуальність статті, її теоретичне та практичне значення.

Аналіз досліджень та публікацій. Різним аспектам правового регулювання діяльності НБУ присвячено численні наукові праці, серед яких можна виокремити комплексне монографічне дослідження Ю. М. Дмитренко [1]. Останнім часом з'явилася низка публікацій, котрі стосуються ринкової інфраструктури у цілому, її фінансової складової, а також безпосередньо інфраструктури банківської системи. Переважно вони належать вченим-економістам, серед яких В. О. Маслак [2], О. О. Журба [3], Я. М. Остапчук [4], А. О. Дроб'язко [5], М. В. Федик [6], У. В. Владичин [7] та інші. Сучасні концептуальні підходи до вирішення питань захисту критичної інфраструктури знайшли відображення у матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень [8]. Водночас функції НБУ у контексті розбудови системи захисту критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері окремо не розглядалися.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування ролі НБУ у системі захисту критичної інфраструктури в кредитно-банківській сфері.

Виклад основного матеріалу. Характеристика НБУ у системі захисту критичної інфраструктури

в кредитно-банківській сфері базується на специфіці його статусу у порівнянні з іншими банками. Так, згідно зі статтею 4 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківська система України складається з НБУ та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України. Наведене формулювання дає уявлення лише про складові банківської системи, не визначаючи системних взаємозв'язків між ними. З чого можна зробити висновок про невідповідність між змістом та назвою («Банківська система України») зазначеної статті, адже визначення поняття банківської системи та характеристика її внутрішньої будови у ній відсутні. Лише зі змісту частини 6 цієї статті, у якій йдеться про здійснення НБУ регулювання та банківського нагляду, можна певним чином судити про особливу роль НБУ у банківській системі. При цьому системний аналіз законодавства вказує на дворівневий характер вітчизняної банківської системи, що характеризується принципово різним статусом НБУ та всіх інших складових цієї системи. Згідно зі статтею 99 Конституції України НБУ є центральним банком України. Відповідно до цієї конституційної норми у статті 2 Закону України «Про Національний банк України» НБУ також названо центральним банком України, однак поряд з цим його визначено ще й як особливий центральний орган державного управління. Таким чином специфіка правового статусу НБУ полягає, насамперед, у тому, що він одночасно є особливим центральним органом державного управління і банківською установою (центральним банком держави), що виконує банківські операції. При цьому, як державний орган

НБУ є суб'єктом захисту критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері, а як банківська установа він може бути також об'єктом такого захисту.

Аналізуючи викладений у статті 42 Закону України «Про Національний банк України» у невичерпній формі перелік видів операцій НБУ, можна виокремити в ньому операції, змістовно подібні до здійснюваних іншими банками. Водночас з-поміж інших банків НБУ вирізняється низкою особливостей, основними серед яких є такі: отримання прибутку не є метою його діяльності; на нього не поширюється загальний для банків порядок створення, реорганізації та ліквідації; має властиву лише йому організаційну структуру; він володіє монополією на здійснення емісії національної валюти України; він проводить банківські операції для обмеженого кола суб'єктів.

Специфіка статусу НБУ у банківській системі втілюється у закріпленій у вище згаданій статті 99 Конституції України його основній функції, якою є забезпечення стабільності грошової одиниці України, та інших функціях, окреслених у статті 7 Закону України «Про Національний банк України». У зв'язку з прийняттям Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» перелік цих функцій доповнено двома новими, відповідно до яких НБУ:

- визначає порядок, вимоги та заходи із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України та для суб'єктів переказу коштів, здійснює контроль за їх виконанням; утворює центр кіберзахисту НБУ, забезпечує функціонування системи кіберзахисту у банківській системі України;
- забезпечує формування та ведення переліку об'єктів критичної інфраструктури, а також реєстру об'єктів критичної інформаційної інфраструктури у банківській системі України, визначає критерії та порядок віднесення об'єктів у банківській системі України до об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, забезпечує проведення оцінювання стану кіберзахисту та аудиту інформаційної безпеки у банківській системі України.

Окремі елементи зазначених функцій були частково присутні в діяльності НБУ і раніше та реалізовувалися в межах здійснення банківського регулювання й нагляду, про що свідчить аналіз нормотворчої діяльності регулятора. Так, зокрема, низка нормативно-правових актів з питань інформаційної безпеки була затверджена постановою Правління НБУ від 26 листопада 2015 р. № 829.

Постановою Правління НБУ від 28 вересня 2017 року № 95 затверджено Положення про організацію заходів із забезпечення інформаційної безпеки в банківській системі України.

Після набрання чинності Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та внесення вище вказаних змін до статті 7 Закону України «Про Національний банк України» функції НБУ із забезпечення кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі України виокремилися із загального обсягу банківського регулювання та нагляду й набули власного змістовного наповнення. Також започатковано запровадження певного інституційного механізму для забезпечення виконання цих специфічних функцій, зокрема, утворено Центр кіберзахисту НБУ. Однак взаємовідносини банків з останнім будуються фактично на добровільній основі. Так, зокрема, у Листі від 03.12.2018 р. № 56–0007/64280 у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану НБУ пропонує банкам здійснити низку заходів, спрямованих на забезпечення належного стану кібербезпеки та кіберзахисту банківської системи України. Також у разі виявлення спроб вчинення кібератак, які за попередньою оцінкою можуть призвести до зниження якості або припинення надання банком основних банківських послуг, порушення інтересів клієнтів банку, матимуть суттєві негативні наслідки безпосередньо для банку та/або банківської системи в цілому, регулятор просить негайно інформувати Центр кіберзахисту НБУ. Використання у зазначеному листі таких конструкцій, як «пропонуємо вжити таких заходів» та «просимо негайно інформувати» вказує на диспозитивність викладених у ньому положень. Це обумовлено обмеженими функціями у системі банківського регулювання листів НБУ, які за своєю юридичною сутністю є інформаційно-аналітичними документами. Вбачається, що подальша розбудова адекватної існуючим та потенційним загрозам системи кіберзахисту у кредитно-банківській сфері потребує застосування з боку регулятора інструментів імперативного характеру у форматі нормативно-правових актів для закріплення ключових параметрів взаємовідносин піднаглядових йому суб'єктів із Центром кіберзахисту НБУ.

Друга із вище наведених нових функцій НБУ на початковому етапі спрямована також, передусім, на потреби забезпечення інформаційної безпеки банківської системи та кіберзахисту. Однак потенційно її зміст є значно ширшим, оскільки йдеться не лише про інформаційні аспекти банківської безпеки, а й взагалі про формування та ведення переліку об'єктів критичної інфраструктури, визначення критеріїв та

порядку віднесення об'єктів у банківській системі України до об'єктів критичної інфраструктури, що у подальшому має стати основою комплексного захисту таких об'єктів. При цьому, оскільки законопроект «Про критичну інфраструктуру та її захист» лише перебуває на розгляді у Верховній Раді України й не прийнятий, то доводиться орієнтуватися на визначення критичної інфраструктури, наведене у статті 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», за яким об'єктами критичної інфраструктури є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, діяльність яких безпосередньо пов'язана з технологічними процесами та/або наданням послуг, що мають велике значення для економіки та промисловості, функціонування суспільства та безпеки населення, виведення з ладу або порушення функціонування яких може справити негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України, навколишнього природного середовища, заподіяти майнову шкоду та/або становити загрозу для життя і здоров'я людей. Це визначення містить окремі поняття оціночного характеру, такі як: «мають велике значення», «може справити негативний вплив», «заподіяти майнову шкоду». Тож його практичне застосування можливе лише за умови конкретизації на рівні підзаконних нормативно-правових актів з урахуванням особливостей критичної інфраструктури у різних сферах.

Згідно з пунктом 1 частини 1 статті 6 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» до об'єктів критичної інфраструктури можуть бути віднесені, серед іншого, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність та надають послуги у банківському та фінансовому секторах. А відповідно до частини 2 цієї ж статті критерії та порядок віднесення об'єктів до об'єктів критичної інфраструктури, перелік таких об'єктів в банківській системі України затверджуються НБУ, що й знайшло відображення у вище вказаних нормах статті 7 Закону України «Про Національний банк України». Визначальною характеристикою таких об'єктів є те, що вони провадять діяльність та надають послуги у банківському та фінансовому секторах. Слід зазначити, що наведене формулювання не узгоджується із чинним господарським законодавством, адже в господарсько-правовому контексті поняттям «діяльність» охоплюється виробництво та реалізація продукції, виконання робіт і надання послуг. Тобто діяльність і надання послуг співвідносяться як загальне і особливе, яке охоплюється загальним. Якщо ж йдеться про об'єкти у банківському секторі, якими є, передусім, банки, то для них діяльність і надання

послуг є нерозривно пов'язаними поняттями. Так, відповідно до частини 1 статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), а також здійснювати іншу діяльність, визначену в цій статті. При цьому, якщо своїм правом на здійснення іншої діяльності банк може і не скористатися, то надавати банківські послуги він повинен, оскільки саме вони складають зміст банківської діяльності. Останнє впливає зі змісту пункту 2 частини 2 статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність», відповідно до якого НБУ має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання ліцензії. Таким чином, після одержання юридичною особою, яка має намір здійснювати банківську діяльність, банківської ліцензії надання банківських послуг де-факто перетворюється для неї із права на обов'язок.

Крім того, відповідно до пункту 4 частини 1 статті 6 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» до об'єктів критичної інфраструктури можуть бути віднесені підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які включені до переліку підприємств, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави. Наразі такий перелік затверджений постановою КМ України від 4 березня 2015 року № 83. З числа об'єктів у складі банківської системи до нього увійшли АТ «Укресімбанк», АТ «Ощадбанк», АБ «Укргазбанк». Вбачається, що наразі до числа цих об'єктів необхідно додати ще й АТ КБ «Приватбанк», який став державним і відповідає критеріям, визначеним у постанові КМ України від 3 листопада 2010 р. № 999.

Таким чином, загальний перелік об'єктів критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері має формуватися із двох складових:

- об'єкти у складі банківської системи, що мають стратегічне значення, і включені до переліку, затвердженого КМ України;
- об'єкти, визначені НБУ відповідно до затверджених ним критеріїв.

Загалом роль НБУ у системі захисту критичної інфраструктури не обмежується лише вище окресленими специфічними функціями. Виконання ним своєї основної функції, — забезпечення стабільності грошової одиниці України, — є вкрай важливим як для критичної інфраструктури, так і для економіки держави у цілому. Основна функція НБУ реалізовується через інші визначені у статті 7 Закону України «Про Національний банк України» функції, серед

яких ключову роль відіграє здійснення банківського регулювання та нагляду. Банківське регулювання полягає, передусім, у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, а нагляд — це система контролю та активних впорядкованих дій регулятора, спрямованих на забезпечення дотримання піднаглядовими суб'єктами законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку. Тож, поряд із подальшим реформуванням банківського регулювання, вкрай важливим є вдосконалення банківського нагляду. При цьому своєрідним дороговказом слугують положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони (далі — Угода про асоціацію) [9], котрі підлягають національно-правовій імплементації.

Угода про асоціацію є складним за змістом та структурою комплексним документом. Положення, які стосуються банківського сектору, містить підрозділ 6 «Фінансові послуги» частини 5 глави 6 розділу IV. Частиною 2 статті 127 передбачено, що кожна Сторона зобов'язується докласти необхідних зусиль для забезпечення впровадження міжнародних стандартів регулювання та нагляду в сфері фінансових послуг та для боротьби з ухиленням від сплати податків на всій її території. У банківській сфері такі міжнародні стандарти включають, зокрема, «Основні принципи ефективного банківського нагляду» Базельського комітету, «Сорок рекомендацій» та «Дев'ять спеціальних рекомендацій стосовно боротьби з фінансуванням тероризму» Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF).

Відповідно до статті 133 Угоди про асоціацію Україна має забезпечити поступове приведення у відповідність своїх чинних законів та майбутнього законодавства до *acquis* ЄС. Таке наближення розпочалося з дати підписання Угоди та поступово поширюватиметься на всі елементи *acquis* ЄС, зазначені у Додатку XVII до Угоди. Термін «*acquis*» є скороченням від французького «*acquis communautaire*», що в буквальному перекладі означає «доробок спільноти, спільне надбання». Що ж до юридичного аспекту, то дослідник цієї проблематики Р. А. Петров зазначає, що досі не існує єдиного підходу до уніфікованого тлумачення обсягу та змісту поняття «*acquis communautaire*» в правозастосовній практиці та науці права ЄС. Він виокремлює внутрішні та зовнішні сфери застосування цього поняття. У першому випадку воно застосовується державами — членами ЄС як сукупність правових

досягнень ЄС. У другому випадку поняття «*acquis communautaire*» застосовується у багатосторонніх та двосторонніх відносинах між ЄС та іншими країнами. В обох випадках обсяг та зміст цього поняття неоднакові. Відмінності спричинені різною метою його застосування. У внутрішній сфері метою застосування «*acquis communautaire*» є охорона всієї правової спадщини ЄС, яку було накопичено за період європейської інтеграції. У зовнішній сфері мета застосування «*acquis communautaire*» — це транспозиція (від лат. «*transpositio*» — перенесення, перестановка, транспортування) демократичних цінностей і сучасних політичних, економічних та правових стандартів у правові та політичні системи третіх країн [10, с. 12]. В даному випадку йдеться саме про зовнішню сферу застосування цього поняття. Тому його зміст слід з'ясовувати за допомогою методу систематичного тлумачення положень Угоди про асоціацію разом з додатками, які є її невід'ємними складовими. Так, зокрема, вище згаданий Додаток XVII, що має назву «Нормативно-правове наближення», містить конкретний перелік законодавчих актів ЄС, які мають стати частиною національного законодавства України.

Слід враховувати, що органи ЄС можуть видавати кілька різновидів актів: регламенти; директиви; рішення; рекомендації; висновки. Регламент є актом загального характеру. Він є обов'язковим у всіх його складових і підлягає прямому застосуванню. Директива обов'язкова для кожної держави, якій адресована, в тому, що стосується очікуваного результату, зберігаючи за національною владою свободу вибору форм і методів його досягнення. Рішення є обов'язковими у всіх своїх складових для тих, кому воно адресоване. Рекомендації та висновки не є обов'язковими [11, с. 127]. Відповідно, Угодою про асоціацію передбачено різний порядок їх імплементації: якщо законодавчий акт є Регламентом або Рішенням ЄС, то він повинен стати, як такий, частиною законодавства України; якщо ж акт є Директивою ЄС, то за компетентними органами України залишається право вибору форми та способу його імплементації.

У розділі А Доповнення XVII-2 до Угоди про асоціацію наведено конкретні положення актів ЄС, які підлягають імплементації у банківське законодавство України, та часові межі їх впровадження. Загалом ідеться про тринадцять актів ЄС. Аналіз показує, що всі ці акти мають юридичну форму директив. Отже вони не стають автоматично частиною вітчизняного законодавства, а підлягають імплементації відповідно до обраних Україною процедур. Для оцінки виконання Україною своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію будуть братись до уваги не

форми та методи імплементації, а лише результат нормативного регулювання. Порядок оцінки ефективності впровадження та застосування правових актів ЄС визначено Доповненням XVII-6 «Положення щодо моніторингу».

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що на сучасному етапі функції НБУ як суб'єкта захисту критичної інфраструктури сфокусовано, передусім, на питаннях кіберзахисту та інформаційної безпеки у банківській системі. Однак потенційно зміст цих функцій є значно ширшим, оскільки йдеться не лише про інформаційні аспекти банківської безпеки, а й взагалі про формування та ведення переліку об'єктів критичної інфраструктури, визначення критеріїв та порядку віднесення об'єктів у банківській системі України до об'єктів критичної інфраструктури, що у подальшому має

стати основою комплексного захисту таких об'єктів. При цьому, зазначені функції НБУ неможна розглядати відокремлено від інших його функцій. Насамперед, ефективність функціонування системи захисту критичної інфраструктури у цілому та її сегменту у кредитно-банківській сфері значною мірою залежатиме від удосконалення банківського регулювання й нагляду з урахуванням європейських стандартів, в тому числі, шляхом послідовної національно-правової імплементації відповідних положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на оптимізацію нормативно-правового та організаційного забезпечення функціонування комплексної системи захисту критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері.

Література

1. Дмитренко Ю. М. Правове регулювання діяльності Національного банку України: монографія. Харків, 2014. 222 с.
2. Маслак В. О., Маслак О. О., Жежуха В. Й. Ринкова інфраструктура та її вплив на економічне зростання виробництва: теоретичні та прикладні засади: монографія. Львів: НАН України, Ін-т регіон. дослідж., 2010. 204 с.
3. Журба О. О. Банківське інфраструктурне забезпечення соціально-економічного розвитку регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.05; Донец. держ. ун-т упр. Донецьк, 2009. 20 с.
4. Остапчук Я. М. Міжбанківський кредитний ринок в інфраструктурі банківської системи України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2008. 20 с.
5. Дробязко А. О. Банківський сегмент фінансової інфраструктури: макро- та мікроекономічний аспекти розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2012. 19 с.
6. Федик М. В. Державне регулювання розвитку банківської інфраструктури в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03; Львів. Нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2015. 21 с.
7. Владичин У. В., Федик М. В. Банківська інфраструктура в Україні: монографія. Львів: Нац. ун-т ім. Івана Франка, 2016. 224 с.
8. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні: зб. мат-лів міжнар. експерт. нарад / упоряд. Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов; за заг. ред. О. М. Суходолі. К.: НІСД, 2015. 176 с.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. // Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 05.02.2019).
10. Петров Р. А. Транспозиція «acquis» Європейського Союзу у правові системи третіх країн: монографія. Київ, 2012. 384 с.
11. Опришко В. Ф., Омельченко А. В., Фастовець А. С. Право Європейського Союзу: підручник. Київ, 2002. 462 с.

References

1. Dmytrenko Ju. M. Pravove rehuljuvannja dijajlnosti Nacionaljnogho banku Ukrajinu: monoghrafija. Kharkiv, 2014. 222 s.
2. Maslak V. O., Maslak O. O., Zhezhukha V. J. Rynkova infrastruktura ta jiji vplyv na ekonomichne zrostantnja vyrobnytva: teoretychni ta prykladni zasady: monoghrafija. Ljviv: NAN Ukrajinu, In-t rehion. doslidzh., 2010. 204s.
3. Zhurba O. O. Bankivjske infrastrukturne zabezpechennja socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehionu: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spec. 08.00.05; Donec. derzh. un-t upr. Donecjk, 2009. 20 s.
4. Ostapchuk Ja. M. Mizhbankivskyj kredytnyj rynek v infrastrukturi bankivjskoji systemy Ukrajinu: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: spec. 08.00.08; DVNZ «Kyjiv. nac. ekon. un-t im. Vadyma Ghetjmana». Kyjiv. 2008. 20 s.

5. Drobjazko A.O. Bankivskyj seghment finansovoji infrastruktury: makro- ta mikroekonomichnyj aspekty rozvytku: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spec. 08.00.08; DVNZ «Kyjiv. nac. ekon. un-t im. Vadyma Ghetjmana». Kyjiv, 2012. 19 s.
6. Fedyk M. V. Derzhavne reghuljuvannja rozvytku bankivskojji infrastruktury v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spec. 08.00.03; Ljviv. Nac. un-t im. Ivana Franka. Ljviv, 2015. 21 s.
7. Vladychyn U. V., Fedyk M. V. Bankivsjka infrastruktura v Ukraini: monohrafija. Ljviv: Nac. un-t im. Ivana Franka, 2016. 224 s.
8. Zelena knygha z pytanj zakhystu krytychnoji infrastruktury v Ukraini: zb. mat-liv mizhnar. ekspert. narad / uporjad. D.S. Birjukov, S.I. Kondratov; za zagh. red. O.M. Sukhodoli. K.: NISD, 2015. 176 s.
9. Ughoda pro asociaciju mizh Ukrainojju, z odnijeji storony, ta Jevropejskym Sojuzom i jogho derzhavamy-chlenamy, z inshoji storony. // Urjadovyj portal. URL: <http://www.kmu.gov.ua/> (дата звернення: 05.02.2019).
10. Petrov R. A. Transpozycja «acquis» Jevropejskogho Sojuzu u pravovi systemy tretikh krajin: monohrafija. Kyjiv, 2012. 384 s.
11. Opryshko V. F., Omeljchenko A. V., Fastovecj A. S. Pravo Jevropejskogho Sojuzu: pidruchnyk. Kyjiv, 2002. 462 s.

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chair of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Гиренко Інна Володимирівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Гиренко Инна Владимировна

*доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Gyrenko Inna

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of Department of International Law and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Світличний Олександр Петрович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Светличный Александр Петрович

*доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры гражданского и хозяйственного права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Svitlychnyy Oleksandr

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of Department of Civil and Commercial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4774

**ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

**ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ
ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО РЫНКА УКРАИНЫ**

**ECONOMIC AND LEGAL PROBLEMS OF FUNCTIONING
OF THE PHARMACEUTICAL MARKET OF UKRAINE**

Анотація. У даній статті досліджуються актуальні економіко-правові проблеми функціонування фармацевтичного ринку України, аналізуються суб'єкти фармацевтичного ринку, активна діяльність яких обумовлена надзвичайною рентабельністю фармацевтичної продукції, яка є визначальним чинником фінансових потоків і тих проблемних питань, які існують у фармацевтичній галузі України.

Ключові слова: суб'єкти фармацевтичного ринку, фармацевтична продукція, економіка, фінанси, право, контроль.

Аннотация. В данной статье исследуются актуальные экономико-правовые проблемы функционирования фармацевтического рынка Украины, анализируются субъекты фармацевтического рынка, активная деятельность которых обусловлена чрезвычайной рентабельностью фармацевтической продукции, являющейся определяющим фактором финансовых потоков и тех проблемных вопросов, которые существуют в фармацевтической отрасли Украины.

Ключевые слова: субъекты фармацевтического рынка, фармацевтическая продукция, экономика, финансы, право, контроль.

Summary. The article deals with the current economic and legal problems of the functioning of the pharmaceutical market of Ukraine, it analyzes the subjects of the pharmaceutical market, whose active activity is due to the extraordinary profitability of pharmaceutical products, which is a determining factor in financial flows and those issues that exist in the pharmaceutical industry of Ukraine.

Health is one of the most costly spheres for the citizens of any country, and accordingly, one of the most profitable, who carries out such activity. Among the world's industrial sector, the pharmaceutical market is among the five most dynamic and profitable. The pharmaceutical market occupies a significant place in the Ukrainian economy. In the pharmaceutical industry involved more than 400 thousand professionals working in different segments: science, education, production and quality control of medicines, trade, etc. Today, about 30 thousand students study at the departments of the pharmaceutical industry.

At the same time, the pharmaceutical industry is significantly different from other industries, as it affects the state of health care of the population, increase of labor productivity, as well as quality and life expectancy of people, which requires the state authorities' responsibility for the quality of medicinal products and pharmaceuticals, their availability for the general population. Along with the positive features of the development of the domestic pharmaceutical market as a healthcare sector, there are a number of negative factors that accompany the activities of both public authorities and business entities in the pharmaceutical market.

Despite the crisis situation in the domestic economy, reducing the real welfare of citizens, known events in the eastern part of the country, the price increase for medicines and pharmaceuticals for both domestic and imported production of medicinal products in monetary terms is constantly increasing. According to the results of 2016 (data of the portal apteka.ua), the sales of drugs amounted to 50, 5 billion USD for 1 billion packs; in the dollar equivalent – 1, 98 billion, which is 21, 9% more than in 2015 in the monetary equivalent and 5.7% – in real terms.

In January-April 2017, according to the report of Business Credit Company, pharmacy sales in monetary terms in Ukraine were increased by 16% (to 21.335 billion UAH) as compared to the same period in 2016. At the same time, associating the growth of the market share of national producers only with the decrease of the purchasing power of the population, the devaluation of the hryvnia, which affected the positions of foreign companies, the decrease in the share of foreign drugs and, consequently, the withdrawal of foreign pharmaceutical companies from the usual leadership positions in the domestic pharmaceutical market, it would not be quite correct. Except such an important factor as the cost of drugs, the following factors also came to the fore: introduction of innovations in management, investments in the development and modernization of production, as well as expansion of product portfolio due to new proposals.

At the same time, the general problems of the functioning of pharmaceutical markets are: the lack of a common unified approach to market regulation; absence of harmonized and related normative legal acts; inconsistency of regulatory acts (Ministry of Health); the initial stage of the introduction of separate programs for reimbursement and reference pricing of medicinal products (it has a number of significant remarks); insufficient development of insurance medicine, etc. The existing system of functioning of the market of medicines allows all chains of product promotion to the end consumer who purchases drugs in the pharmacy, all their financial risks from the influence of objective and subjective factors.

Key words: subjects of the pharmaceutical market, pharmaceuticals, economics, finance, law, control.

Постановка проблеми. Здоров'я є однією із найбільш затратних сфер для громадян будь-якої країни, і відповідно, одна із самих прибуткових для тих, хто здійснює таку діяльність. Серед світового промислового сектору фармацевтичний ринок входить у п'ятірку найдинамічніших

і найприбутковіших. Фармацевтичний ринок посідає значне місце в економіці України. У фармацевтичній галузі задіяно понад 400 тисяч фахівців, які працюють у різних сегментах: науці, освіті, виробництві та контролю якості лікарських засобів, торгівлі тощо. На сьогодні на факультетах

фармацевтичного профілю навчається близько 30 тисяч студентів.

Водночас фармацевтична галузь значно відрізняється від інших галузей промисловості, оскільки безпосередньо впливає на стан охорони здоров'я населення, підвищення продуктивності праці, а також якості і тривалості життя людей, що потребує відповідальності влади держави за якість лікарських засобів та фармацевтичної продукції, їх доступність для широких верств населення. Поряд із позитивними рисами розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку як галузі охорони здоров'я, існує і ряд негативних факторів, що супроводжують діяльність як уповноважених органів публічної влади, так і господарюючих суб'єктів фармацевтичного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблемних питань пов'язаних із фармацевтичним ринком та його впливу стан охорони здоров'я присвячені праці вітчизняних науковців різних галузей права, зокрема: С. В. Васильєва, Н. В. Волк, І. Б. Дутчака, О. М. Ковінько, В. М. Пашкова, С. Г. Стеценка, О. Г. Стрельченка, В. П. Черних та ін. Однак, чимало питань стосовно напрямів розвитку фармацевтичного ринку залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на динамічний розвиток фармацевтичної галузі, активну діяльність суб'єктів фармацевтичного ринку, яка обумовлена надзвичайною рентабельністю фармацевтич-

ної продукції, у фармацевтичній галузі України існує низка невирішених проблемних питань, які пов'язані із визначальною роллю держави. Саме держава в особі уповноважених органів публічної влади зобов'язана вирішити економіко-правові питання фармацевтичної галузі, які стосуються фінансової підтримки широких верств населення у доступності недорогих і якісних лікарських засобів, активізації діяльності органів публічної влади у боротьбі із функціонуванням тіньового ринку фармацевтичної продукції, контролю якості лікарських засобів та вжиття дієвих фінансових санкцій до суб'єктів, які зловживають монополієм становити на фармацевтичному ринку.

Метою статті є аналіз діяльності фармацевтичного ринку, вивчення його особливостей та вироблення пропозицій удосконалення діяльності суб'єктів фармацевтичного ринку.

Основні результати дослідження. Дослідження стану фармацевтичного ринку дає підстави охарактеризувати його таким, що постійно зростає. За даними аналітичної компанії «Evaluate Ltd» серед 50 найбільш рейтингових фармацевтичних компаній, 18 представляють США, 8 — Японію, 4 — Німеччину, 3 — Швейцарію, 3 — Ірландію, 2 — Велику Британію, 2 — Францію, по 1 — Данію, Ізраїль, Канаду, Австралію, Індію, Іспанію, Бельгію, Італію, Південну Корею та Південну Африку. Вказані компанії продали у 2015 році лікарських засобів на 620 млрд. дол. США. У 2017 році «Evaluate Pharma»

Top 10 Companies by 2017 Rx and OTC Sales (\$bn)

Source: EvaluatePharma® 20 November 2016

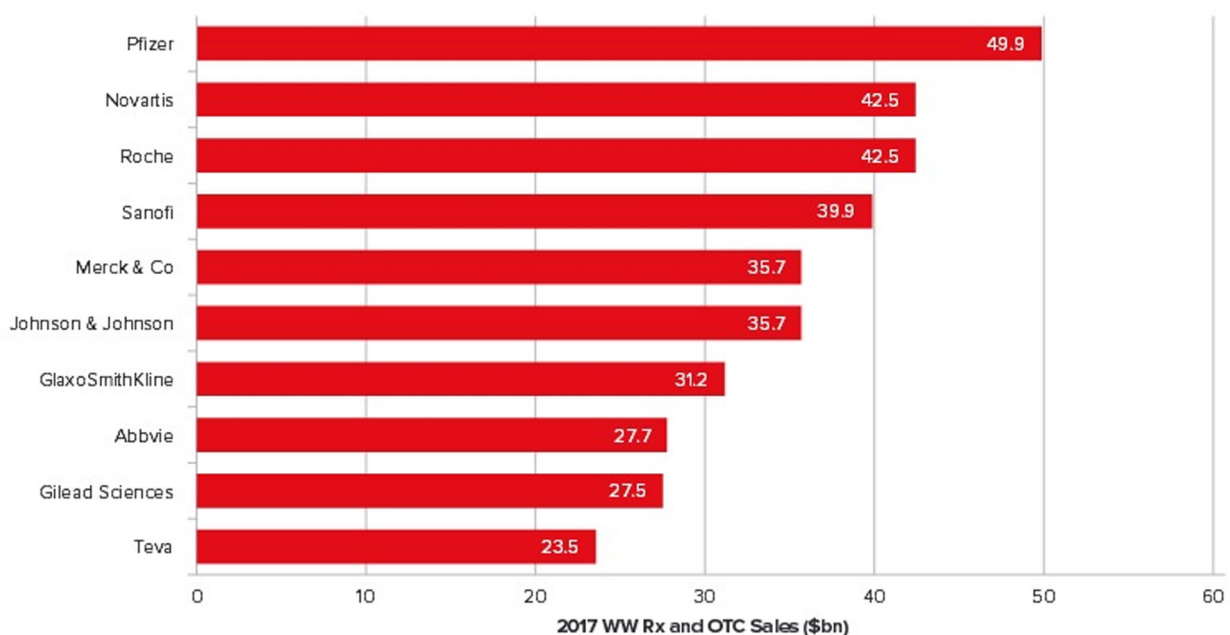

Рис. 1

опублікувала прогнозний рейтинг фармацевтичних компаній. Фармкомпанією номер один у світі в цьому році є американська «Pfizer» із об'ємом продаж майже 50 млрд. дол. [1].

При цьому серед провідних європейських фармацевтичних компаній відсутні підприємства із країн Центральної і Східної Європи.

Незважаючи на кризовий стан вітчизняної економіки, зменшення реального добробуту громадян, відомі події на сході країни, підвищення цін на лікарські засоби та фармацевтичну продукцію як вітчизняного, так і імпортного виробництва продаж лікарських засобів у грошовому вираженні постійно зростає. За підсумками 2016 року (дані порталу apteka.ua), обсяг продажів лікарських засобів склав 50,5 млрд. грн за 1 млрд. упаковок; у доларовому еквіваленті — 1,98 млрд., що на 21,9% більше показників 2015 року у грошовому еквіваленті та на 5,7% — у натуральному виразі [2].

Сукупний дохід найбільших компаній України у 2016 році становив 2,3 трлн. грн, що майже дорівнює номінальному ВВП держави — 2,4 трлн. грн у 2016 році. У порівнянні з 2015 роком сукупний дохід 200 найбільших компаній виріс на 14%, або на 281 млрд. грн. у доларах дохід ТОП — 200 компаній України становив 85 млрд. дол. США. У порівнянні зі світовими фармацевтичними компаніями — це

скромний результат, проте він свідчить про постійний прибуток фармацевтичних компаній [3].

У січні-квітні 2017 року, відповідно до звіту компанії «Бізнес Кредит», аптечні продажі у грошовому виразі в Україні вже зросли на 16% (до 21,335 млрд. грн) у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року [2]. Водночас, пов'язувати зростання ринкової частки національних виробників виключно зі зменшенням купівельної спроможності населення, девальвацією гривні, що вдарило по позиціях зарубіжних компаній, зменшенням долі зарубіжних лікарських засобів і, як результат, відходом іноземних фармацевтичних компаній зі звичних лідерських позицій на вітчизняному фармацевтичному ринку, було б не зовсім правильно. Крім важливого чинника вартості ліків, на перший план вийшли і такі чинники, як впровадження інновацій в управління, інвестиції в розвиток і модернізацію виробництва, а також розширення продуктового портфеля за рахунок нових пропозицій. У результаті виробники, які приділяли увагу таким чинникам — «Дарниця», «Фармак» і «Артеріум» — зуміли ефективно використовувати особливості поточної ситуації на ринку і значно збільшити свою частку в загальному обсязі продажів. Однак говорити про повноцінну імпортозамінність не доводиться, оскільки іноземні компанії швидко реагують на кон'юнктуру фармацевтичного ринку.

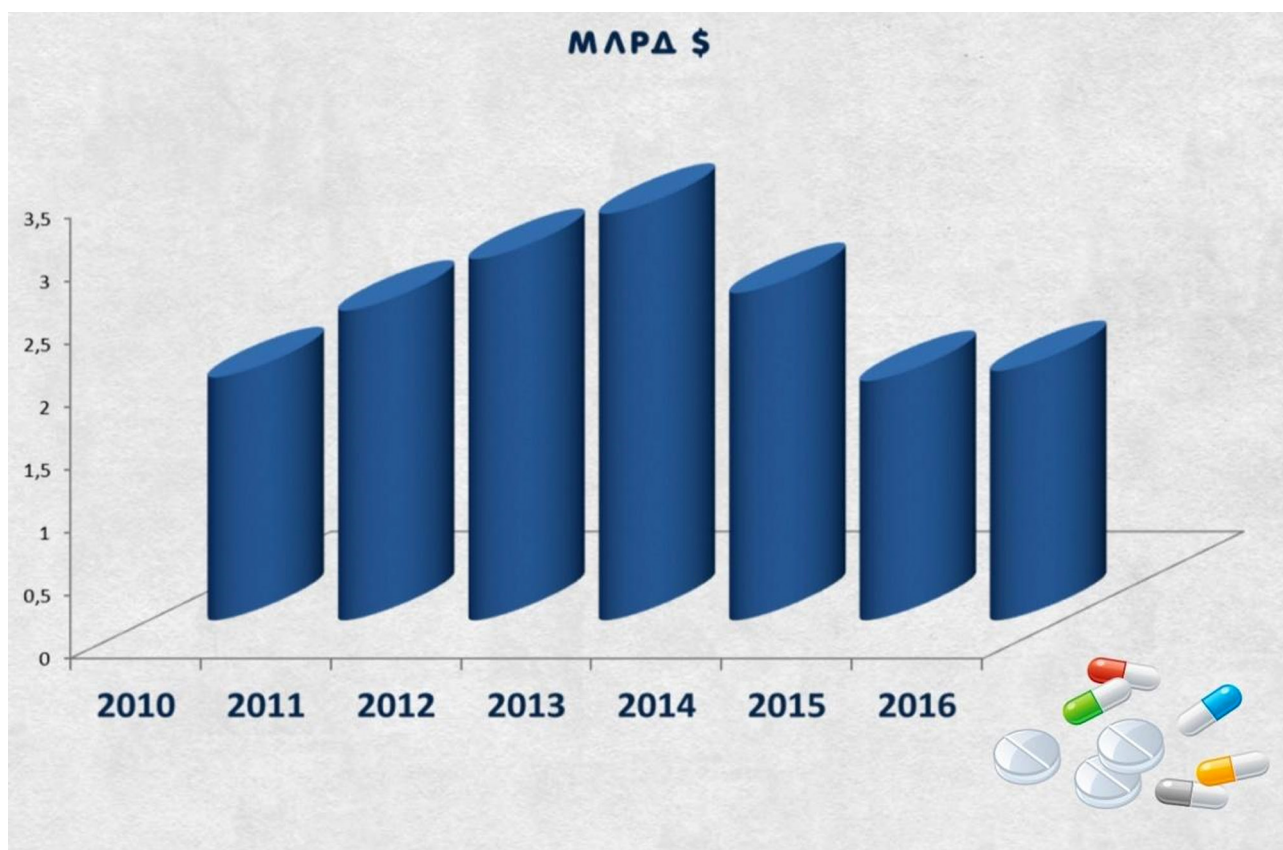

Рис. 2

Фармацевтичний ринок України має декілька рівнів:

- виробництво/імпорт лікарських засобів — основними учасниками є вітчизняні виробники лікарських засобів, іноземні виробники лікарських засобів (їх представництва), імпортери (більше 100 учасників ринку);
- дистрибуція/оптова торгівля лікарськими засобами — загальнодержавний ринок надання послуг з постачання оптових партій лікарських засобів та виробів медичного призначення у широкоасортиментному наборі. На цьому ринку наявні структурні ознаки колективної монополії трьох учасників ринку, купна частка яких перевищує 50%.

Роздрібна торгівля лікарськими засобами має стійку тенденцію до постійного зростання — згідно інформації Держлікслужби України, кількість ліцензіатів з роздрібною торгівлю лікарськими засобами постійно збільшується. Станом на 01.01.2016 р. таку діяльність здійснювали 7083 ліцензіати через 22912 структурні підрозділи. Незважаючи на велику кількість учасників ринку, регіональні ринки послуг з організації роздрібною торгівлю лікарськими засобами в більшості випадків мають структурні ознаки індивідуальної чи колективної монополії. Тренд щодо посилення позицій аптечних мереж зберігається. Саме тут, на нашу думку, слід звернути увагу на тому, що висновки зарубіжних, зокрема словацьких, вчених-економістів про вплив певних чинників на діяльність досліджених підприємств роздрібною торгівлю, а саме: розміру торговельної маржі, стимулювання збуту та надані покупцеві знижки як найбільш визначальних факторів маркетингу [4], в умовах економічних реалій України сьогодні не є абсолютно визначальними, оскільки мають місце і інші чинники впливу, що витікають із монопольного становища деяких суб'єктів ринку на регіональному рівні (тіньовий ринок, корупція тощо). І у цьому полягає відмінність вітчизняного ринку фармацевтичної продукції від ринків інших країн з розвиненими економічними системами.

Враховуючи економічну ситуацію, з 1 квітня 2017 р., постановою Кабінету Міністрів України запроваджено державне регулювання цін на лікарські засоби, які закуповуються та/або вартість яких відшкодовується за бюджетні кошти, шляхом встановлення Міністерством охорони здоров'я України граничних оптово-відпускних цін [4], наказом МОЗ України від 29 грудня 2016 р. затверджено Порядок розрахунку граничних оптово-відпускних цін на лікарські засоби на основі референтних цін [5].

Однак, крім позитивних змін в МОЗ України вважають, що ціни на лікарські засоби в деяких випад-

ках є завищеними на 300% у порівнянні з сусідніми країнами. Аптекам під загрозою штрафу забороняється відпускати 89 найменувань лікарських засобів з 21 діючою речовиною дорожче, ніж встановлено Урядом. Спочатку держрегулювання цін на ліки впроваджується за трьома напрямками: серцево-судинні захворювання; цукровий діабет другого типу і бронхіальна астма. Державою створено спеціальний реєстр, куди потрапили 89 препаратів, розроблених на підставі 21 діючої речовини — міжнародної непатентованої назви. І саме діючу речовину, а не назву препарату, лікарів зобов'язують вписувати в рецепти. Зараз рецепти виписують за принципом рекомендацій препаратів конкретних виробників, але після запуску програми призначати тільки лікуючу речовину та дозування, а пацієнт вже на вибір вирішує, який препарат купити. Так в МОЗ України сподіваються зламати монополію на фармацевтичному ринку, а також корупційні схеми. Міністерству бажано звернути увагу на кадрове забезпечення фармацевтичного ринку якісно підготовленими фахівцями — фармацевтами, провізорами тощо, які можуть професіонально надати консультацію громадянину під час купівлі лікарських засобів.

Проблемним є питання монополізації фармацевтичного ринку, 80% якого контролюють 3 компанії. Такі дані оприлюднив Антимонопольний комітет України за останній рік. Фахівці відзначають, що три гравці завжди між собою домовляться і зможуть утримати встановлену ціну. Водночас, якщо ж допустити на фармацевтичний ринок дрібніші компанії — конкуренція зросте, ціни впадуть, монополія зникне. Для цього потрібно змінити закон та спростити умови ліцензування, оскільки за останні три роки, ліки подорожчали більш ніж на 120%. Серед причин — падіння гривні і фактична монополія 3 фірм-дистриб'юторів. Наприклад, є такий відомий препарат, «Плавикс», який в Україні коштує в 11 разів дорожче, ніж у сусідніх європейських країнах. Фармацевтичні компанії вступають у змову з дистриб'юторами в Україні і завищують ціни [6].

Щодо стану справ у сфері контролю якості ліків, слід звернути увагу, що діючий мораторій на перевірки суб'єктів господарювання, запроваджений у 2014 році, фактично заморозив контролюючу діяльність Держлікслужби України й негативно вплинув на ситуацію на фармацевтичному ринку. Наразі держава не може гарантувати споживачеві якість ліків. Тому, на думку експертів, мораторій на перевірки аптечних закладів та постачальників ліків необхідно скасувати. На сьогодні програмним є питання усунення торгових бар'єрів між Україною та ЄС, створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Всередині країни вітчизняна фармація спирається на потужні високотехнологічні підприємства, які гідно конкурують з продукцією іноземних виробників. Про це красномовно свідчать цифри: 76% упаковок ліків, реалізованих в аптечній мережі, виробляються національним виробником. Маючи високий рівень виробництва та освічених фахівців, вітчизняна фармація приваблива для інвесторів та має експортний потенціал. 24 українських фармвиробники експортують понад 400 найменувань лікарських засобів до країн СНД, Азії, Близького Сходу, Африки та Південної Америки — всього до 60 країн світу, а ще 3 виробники — експортують до ЄС субстанції 9 найменувань.

Як українські, так і зарубіжні виробники ліків вкрай зацікавлені у тому, щоб результати інспектування виробничих ділянок на відповідність вимогам належної виробної практики мали взаємне визнання між регуляторними органами України та ЄС. Найбільш ефективним інструментом для вирішення питання взаємного визнання результатів інспектувань є укладання Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислової продукції у фармацевтичному секторі галузі охорони здоров'я [7].

Прибутковість фармацевтичного виробництва (складає близько 600%) зумовлюється й тіньовим сектором виробництва, де виготовляється незареєстрована вітчизняними виробниками контрафактна продукція, яка не відповідає за якістю оригіналам. Головною ланкою тіньового бізнесу у сфері охорони здоров'я України є офіційно зареєстровані виробники, що виготовляють і реалізують, однак не облікують фармацевтичні продукти, а також ті, що виготовляють фармпродукти за відсутності відповідних ліцензій або наявності ліцензій, термін дії яких закінчився [8, с. 57]. Офіційних даних щодо частки тіньового сектору у сфері охорони здоров'я України немає, однак за даними дослідників її частка у нелегальному сегменті економіки сягає 3,67% та перевищує її легальну частку — 2,2% [8, с. 57].

Проблемним також є створення державою цілісної системи надання вичерпної достовірної інформації у зручній доступній формі щодо ефективності препарату, відповідності умов його виробництва вимогам належної практики та інших характеристик. Ця система є обов'язковою складовою раціональної фармакотерапії.

Наступна проблема галузі — це ерозія, тобто поступова руйнація, регуляторних органів. Останні 2 роки ми спостерігаємо ситуацію, коли держава замість того, щоб розвивати регуляторні органи у європейському напрямку, руйнує їх. До 2013 року Україна займала лідируючі позиції серед країн СНД у сфері розвитку регуляторної системи. Станом на сьогодні

наша країна поступово втрачає ці позиції. Це відбувається внаслідок відсутності стратегії розвитку галузі, системи адекватної мотивації фахівців, моніторингу показників тощо. Керівники регуляторних органів у сфері охорони здоров'я часто змінюються й інколи там з'являються люди без достатнього досвіду управлінської роботи та професійних навичок. Гальмування розвитку системи регулювання може призвести до виключення українських регуляторних органів з міжнародних організацій, а це суттєво ускладнить розвиток фармацевтичної промисловості [7].

На підтвердження вищенаведеної тези доповнимо, що 26 років незалежності в Україні було 23 міністри охорони здоров'я, кожен із яких приводив команду однодумців, але жоден із них не зміг реалізувати свою програму до кінця.

Вказані проблемні питання фармацевтичної галузі доповнює звіт АМКУ за 2016 рік. За результатами проведеного дослідження органами АМКУ надано більше 100 рекомендацій учасникам ринку та розпочато розгляд 27 справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції. У звіті зазначається, що всі процеси, пов'язані з виведенням лікарського засобу на певний товарний ринок, реалізацією та формуванням ціни на лікарський засіб, знаходяться під впливом певних дій — як органів влади і органів адміністративно-господарського управління та контролю, до повноважень яких належать регулювання та контроль у фармацевтичній сфері, так і поведінки безпосередньо учасників таких товарних ринків.

Таким чином є підстави стверджувати, що загальними проблемами функціонування фармацевтичних ринків є:

- відсутність загального єдиного підходу до регулювання ринків;
- відсутність гармонізованих та пов'язаних між собою нормативно-правових актів;
- непослідовність актів регулятора (Міністерства охорони здоров'я);
- початкова стадія запровадження окремих програм реімбурсації та референтного ціноутворення лікарських засобів (має ряд суттєвих зауважень);
- недостатній розвиток страхової медицини тощо.

Існуюча система функціонування ринку лікарських засобів дозволяє всім ланцюгам просування товару перекладати на кінцевого споживача, який придбаває ліки в аптеці, всі свої фінансові ризики від впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів [9].

Висновки. Аналіз сучасного фармацевтичного ринку та діяльності суб'єктів фармацевтичного ринку дає підстави для низки висновків, зокрема про те, що динамічний розвиток фармацевтичного ринку та діяльність суб'єктів відповідно, обумовлена

надзвичайною рентабельністю фармацевтичної продукції, яка є визначальним чинником фінансових потоків і тих проблемних питань, які існують у фармацевтичній галузі України.

Як вихід із ситуації, що склалася на фармацевтичному ринку, державі доцільно було б сконцентрувати свою увагу на вирішенні таких основних завдань:

- фінансовій підтримці з боку держави в частині доступності лікарських засобів для широких верств населення України;
- створенні Національного переліку основних лікарських засобів з урахуванням рекомендацій ВООЗ;
- кадровому забезпеченні фармацевтичного ринку якісно підготовленими фахівцями (фармацевтами, провізорами тощо);
- перегляду ліцензійних умов для суб'єктів, які бажають здійснювати торгівельну діяльність лікарськими засобами;
- контролі якості лікарських засобів;
- вжиття більш дієвих фінансових санкцій до суб'єктів, які зловживають монопольним становищем;
- активізації діяльності органів публічної влади у боротьбі із функціонуванням тіньового ринку фармацевтичної продукції.

Література

1. Первый независимый фармацевтический бизнес-портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pharma.net.ua/analytic/rating/17003-novaja-era-v-2017-godu-rejting-top-10-mirovyh-farmkompanij-suschestvenno-izmenitsja>
2. Фармацевтичний ринок України: реалії та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ua.lawyers.ua/farmatsevtichnij-rinok-ukrayini-realiyi-ta-perspektivi.html>
3. Бізнес цензор [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://biz.censor.net.ua/r3033764>
4. Павлікова М., Чіховська В. Застосування інструментів маркетингу в торгових мережах // Економічний часопис-XXI. — 2017. — № 164(3–4).
5. Про державне регулювання цін на лікарські засоби: постанова Кабінету Міністрів України № 862 від 9 листопада 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/862-2016-p>
6. Про затвердження Порядку розрахунку граничних оптово-відпускних цін на лікарські засоби на основі референтних цін: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 1423 від 29 грудня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0012-17#n13>
7. «Факти» від 19 грудня 2016 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ru/videos/80-farmatsevychnogo-rynku-ukrayiny-kontrolyuye-3-monopolisty>
8. Газета «Аптека» № 37 (1058) від 26 вересня 2016 року.
9. Ковінько О. М., Стахова О. І., Вовк А. П. Фармацевтичний ринок України як рушійний важіль розвитку економіки // Науковий вісник Ужгородського національного університету. — 2017. — № 11. — С. 56–59.
10. Газета «Аптека» № 10 (1081) від 20 березня 2017 року.

References

1. Pervyi nezavisimiy farmatsevticheskii biznes-portal [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: pharma.net.ua/analytic/rating/17003-novaja-era-v-2017-godu-rejting-top-10-mirovyh-farmkompanij-suschestvenno-izmenitsja (in Russ.).
2. Farmatsevychniy rynek Ukrainy: realii ta perspektivy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: ua.lawyers.ua/farmatsevtichnij-rinok-ukrayini-realiyi-ta-perspektivi.html (in Ukr.).
3. Biznes tsenzor [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: biz.censor.net.ua/r3033764 (in Russ.).
4. Pavlikova M., Chikhovska V. Adaptation of marketing tools in retail companies. Ekonomichnyi chasopys-XXI (2017), № 164 (3–4), 71–75.
5. Pro derzhavne rehuliuвання tsin na likarski zasoby: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 862, 9 lystopada 2016 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/862-2016-p (in Ukr.).
6. Pro zatverdzhennia Poriadku rozrakhunku hranychnykh optovo-vidpusknykh tsin na likarski zasoby na osnovi referentnykh tsin: Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy № 1423, 29 hrudnia 2016 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0012-17#n13
7. Fakty (2016, 19 hrudnia) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: fakty.ictv.ua/ru/videos/80-farmatsevychnogo-rynku-ukrayiny-kontrolyuye-3-monopolisty (in Rus.).
8. Hazeta Apteka (2016, 26 veresnia), 37(1058). (in Ukr.).
9. Kovinko O. M., Stakhova O. I., Vovk A. P. (2017) Farmatsevychniy rynek Ukrainy yak rushiinyi vazhil rozvytku ekonomiky. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu, (11), 56–59. (in Ukr.).
10. Hazeta Apteka (2017, 20 bereznia), 10(1081). (in Ukr.).

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Chair of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

Шульга Євгеній Вікторович

*доктор юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Шульга Евгений Викторович

*доктор юридических наук,
доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Shulga Ievgenii

*Doctor of Science of Law,
Associate Professor of the Department of International and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4787

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ СФЕРОЮ:
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДООХРАННОЙ СФЕРОЙ:
ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ**

**INTERNATIONAL EXPERIENCE OF MANAGEMENT OF ENVIRONMENTAL PROTECTION:
ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS**

Анотація. У даній статті звертається увагу на окремі проблеми у сфері управління природними ресурсами в Україні та світі, пов'язаними з нераціональним, споживацьким використанням природних ресурсів. Особливу увагу акцентовано на ознаці глобальності природокористування та неподільності природних ресурсів адміністративними кордонами, що спонукає світову спільноту до спільних дій з запобігання негативних екологічних наслідків. Здійснено огляд та аналіз основних економіко-правових моделей управління природоохоронною сферою в таких країнах як Болгарія, Німеччина, Польща, Словаччина, Республіка Корея, США, Угорщина, Франція, Швеція, Японія, тощо, в результаті чого була здійснено оцінку їх ефективності, що залежить не лише від системи фінансово-економічних і правових регуляторів, існуючих високих економічних можливостях, але і від розуміння необхідності економічного розвитку в якісно іншому, природоо-щадливому напрямку з боку населення та держави. Акцентовано увагу на важливості територіальної диференціації економічних, політичних, національних, соціальних, психологічних та екологічних умов України, яка настільки розрізнена,

що актуальність розробки та реалізації природоохоронної політики стає життєво необхідною. Розвиток громадянського суспільства ні в якому разі не повинен здійснюватися за рахунок послаблення держави або відсторонення від виконання покладених на неї функцій у галузі охорони навколишнього середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки. В результаті дослідження очевидною стала необхідність здійснення гармонійного об'єднання зусиль у функціонуванні інститутів громадянського суспільства та природоохоронних органів державної влади. Наголошено на важливості зміцнення державно-владних органів, які забезпечують законність і правопорядок в зазначеній сфері. Основними напрямками поліпшення ефективності у сфері охорони навколишнього середовища в Україні вбачається передача широкого ряду природоохоронних повноважень органам муніципальної влади, формування системи екологічного виховання, мотивація молоді, віднайдення нових економічних стимулів для виробників для запобігання забруднення природного середовища, через запровадження системи вигідного кредитування, пільг тощо.

Ключові слова: державне управління, правова охорона, природні ресурси, навколишнє середовище, нерациональне використання природних ресурсів, екологічна політика держави, стандарти якості навколишнього середовища, викиди парникових газів.

Аннотация. В данной статье обращается внимание на отдельные проблемы в области управления природными ресурсами в Украине и мире, связанными с нерациональным, потребительским использованием природных ресурсов. Особенное внимание акцентируется на нераздельности природных ресурсов административными границами, что вынуждает мировую общественность к совместным действиям по предотвращению негативных экологических последствий. Произведены обзор и анализ основных экономико-правовых моделей управления природоохранной отраслью в таких странах как Болгария, Германия, Польша, Словакия, Республика Корея, США, Венгрия, Франция, Швеция, Япония, в результате чего произведена оценка их эффективности, что зависит не только от системы финансово-экономических и правовых регуляторов, существующих высоких возможностей, но и от понимания необходимости экономического развития в качественно ином, природосберегающем направлении со стороны населения и государства. Акцентируется внимание на важности территориальной дифференциации экономических, политических, национальных, социальных, психологических и экологических условий Украины, которая несколько разрозненная, что актуальность разработки и реализации природоохранной политики становится жизненно необходимой. Развитие гражданского общества ни коим образом не должно осуществляться за счет послабления государства или отстранения от выполнения возложенных на него функций в отрасли охраны окружающей среды, природопользования и обеспечения экологической безопасности. В результате исследования очевидной стала необходимость гармоничного объединения усилий в функционировании институтов гражданского общества и природоохранных органов государственной власти. Акцентируется внимание на важности укрепления государственно-властных органов, обеспечивающих законность и правопорядок в указанной отрасли. Основными направлениями повышения эффективности охраны окружающей среды в Украине усматривается передача широкого круга природоохранных полномочий органам муниципальной власти, формирования системы экологического воспитания, мотивация молодежи, поиск новых экономических стимулов для производителей для предотвращения засорения окружающей среды путем внедрения системы выгодного кредитования, льгот и т.п.

Ключевые слова: государственное управления, правовая охрана, природные ресурсы, окружающая среда, нерациональное использования природных ресурсов, экологическая политика государства, стандарты качества окружающей среды, выбросы парниковых газов.

Summary. This article draws attention to different individual problems in the sphere of natural resources management in Ukraine and other countries, connected with irrational, consumer's use of natural resources. Particular attention is paid to the sign of the process of natural resources globalization and the indivisibility of natural resources by administrative boundaries, which prompts the world community to joint efforts to prevent negative environmental impacts. The review and analysis of the main economic and legal models of environmental management in such countries as Bulgaria, Germany, Poland, Slovakia, South Korea, the USA, Hungary, France, Sweden, Japan, etc., have been evaluated, resulting in an assessment of their dependence on efficiency. not only from the system of financial-economic and legal regulators, existing high economic opportunities, but also from understanding the necessity of economic development in a qualitatively different, nature-saving direction from the state and it's citizens. The emphasis is placed on the importance of territorial differentiation of the economic, political, national, social, psychological and environmental conditions of Ukraine, which is so distinct that the urgency of the development and implementation of environmental policy becomes vital. The development of civil society in no case should be carried out at the expense of the weakening of the state or the removal from the performance of the functions entrusted to it in the field of environmental protection, environmental management and environmental security. As a result of the study, it became apparent that there was a need for a harmonious combination of efforts in the activities of civil society institutions and environmental

authorities of the state. The importance of strengthening the state-power bodies, which ensure the legality and order of law in this area eas emphasized. The main areas of improving environmental efficiency in Ukraine are the transfer of a number of environmental protection authorities to municipal authorities, the formation of a system of environmental education, motivation of young people, finding new economic incentives for producers to prevent pollution of the environment through the introduction of a system of beneficial lending, benefits, etc.

Key words: public administration, legal protection, natural resources, environment, inappropriate use of natural resources, state environmental policy, environmental quality standards, greenhouse gas emissions.

Навколишнє природне середовище є унікальним та єдиним середовищем існування людини як біологічного виду. Але у світлі збільшення дестабілізуючих факторів, що впливають на стан природного середовища у світі (бурхливий науково-технічний прогрес, збільшення населення Землі та потреб людства у ресурсах, деградація основних компонентів біосфери і зниження здатності природи до самовідновлення, збільшення екологічної шкоди від стихійних лих і техногенних катастроф) природні ресурси сьогодні як ніколи потребують раціонального управління та належної охорони на усіх рівнях управління.

У ХХ ст. вперше, через стрімке зростання населення планети, виник дефіцит багатьох життєво необхідних ресурсів (питної води, їжі та ін.), деякі з яких вже у найближчому майбутньому можуть бути вичерпані повністю. Нині для нормальної життєдіяльності людства необхідно 14,1 млрд. га, або 2,12 га на одну людину. Біологічні можливості нашої планети вже перевищені на 20%. За умови збереження існуючих тенденцій, за оцінками ООН, у 2030 р. потрібно буде на 50% більше їжі, води та енергії [1]. Тому, на якісно новий рівень виходить потреба в міжнародно-правовому захисті природних ресурсів, досягнення якого можливе лише з підписанням міжнародно-правових угод природоохоронного спрямування [2, с. 68].

Кожна держава застосовує власні моделі управління природними ресурсами. Найбільш розвинені з них досягли значного успіху в природоохоронній сфері. Україна є надзвичайно багатою природними ресурсами країною, так наприклад, з 60,3 млн. га загальної площі території 40 млн., покриває земля, придатна для сільськогосподарського використання [3, с. 1]. Проте, наша держава відносно нещодавно стала на шлях демократичних перетворень та євроінтеграційного вектору розвитку, з огляду на що, сьогодні як ніколи актуальним є аналіз досвіду економічно розвинених країн світу, їх екологічних та економічних традицій управління природними ресурсами, та раціонального їх використання.

Проблеми управління природними ресурсами були предметом наукових досліджень вчених — представників економічних, юридичних наук та науковців науки державного управління. Так, до-

слідженням правового регулювання раціонального використання та охорони природних ресурсів присвячували свої праці українські вчені-правознавці В. Андрейцев, А. Гетьман, І. Гиренко, В. Костицький, С. Кравченко, М. Краснова, Н. Малишева, В. Мунтян, В. Попов, Р. Розовський, П. Рабінович, Ю. Шемшученко, М. Шульга та інші. Їхні праці стосуються широкого ряду проблем правового забезпечення екологічної політики України, правового регулювання якості довкілля, правових форм та способів його гарантування.

Економічний аспект взаємодії суспільства і природи відображено у фундаментальних дослідженнях таких вчених як: Н. Агапова, С. Бобильова, А. Богданова, В. Вернадського, А. Голуба, К. Гофмана, А. Гусєва, Дж. Кейнса, М. Комарова, М. Лемешева, Н. Лук'янчикова, Т. Мальтуса, П. Нестерова, Ю. Осипова, К. Папєнова, В. Паписова, І. Потравного, В. Протосова, Н. Чепурних, А. Шевчука та ін., що стали творцями фундаментальних основ ефективного природокористування та охорони навколишнього середовища.

Дослідженням питання транскордонних природних ресурсів, передусім екологічного, соціоеколого-економічного та економіко-правового співробітництва займалися такі науковці як І. Дубович, О. Лукаш, С. Дорогунцов, М. Хвесик, О. Дьяков, І. Ковальчук та ін.

Глобальний характер природокористування та неподільність природних ресурсів адміністративними кордонами обумовлює необхідність спільних дій держав з вирішення екологічних проблем на основі міжнародного співробітництва. Ще наприкінці 60-х рр. ХХ ст. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно довкілля. Студентські заворушення у Франції та Німеччині в травні 1968 року, Конференція ООН про довкілля людини, яка відбулася в Стокгольмі в червні 1972 року, та опублікування в той же період доповіді Римського клубу про «межі зростання» привернули громадську думку Європи до екологічних проблем економічного розвитку й поставили під сумнів ієрархію цінностей, що сформувалася у суспільстві, орієнтованому на довгострокове зростання споживання [4].

Ідеологією ХХІ ст. офіційно визнано концепцію сталого розвитку, яка намагається згармонізувати та збалансувати економічну, соціальну та екологічну складові розвитку суспільства. У 1992 р. на Міжнародній конференції з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро було сформовано єдину систему загальних принципів нової теорії, викладену в резолюційному документі «Порядок денний на ХХІ століття» [5].

У ХХІ ст. стало очевидним те, що незважаючи на прогресивність теорії сталого розвитку, існуючі проблеми сучасної цивілізації розв'язати не вдалося, більшість з яких пов'язують з погіршенням стану навколишнього природного середовища, нівелюючи при цьому інші чинники. Такий підхід до глобальних проблем можна знайти як у документах 2-ї половини ХХ ст. (наприклад, доповіді Римського клубу), так і ХХІ ст. (численних доповідях ООН) [1], в яких висловлюється занепокоєння, що подальше погіршення екологічної ситуації (зокрема, через зміну клімату) може звести нанівець прогрес у країнах, що розвиваються.

Увага до екологічної ситуації зумовила те, що акценти дослідників розвитку людства були зосереджені на раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу нашої планети. Логічно, що для попередження глобальної катастрофи було запропоновано обмежити використання ресурсів і знизити темпи економічного зростання держав світу. Проте це не влаштовує, ті країни, що наразі розвиваються стрімкими темпами або планують це у майбутньому.

Концентрація світових ресурсів у досить обмеженому колі країн та суб'єктів призвела до високого рівня життя для однієї частини та бідності, без надії покращити своє становище, — для іншої, що підтверджують статистичні дані. Так, співвідношення між однією п'ятою найбільш заможною та одною п'ятою найбіднішою частинами населення Землі за останні сто років збільшилося з 3:1 до 75:1. У деяких країнах світу понад 90% жителів має дохід менше 2 дол. у день. Близько 1 млрд. людей постійно, а 2 млрд. — періодично голодує [1].

Існування конфронтації між різними суб'єктами процесу сталого розвитку (міжнародними та громадськими організаціями, національними урядами, представниками бізнесу тощо) підтвердили вже згадані нами Всесвітня зустріч на вищому рівні з сталого розвитку в Йоганнесбурзі у 2002 р. та саміт «Ріо+20» у 2012 р. За їх результатами країни-учасниці, які прийняли рішення продовжувати розвиток на основі принципів, відображених у «Порядку денному на ХХІ століття», акцентували увагу на посиленні та зміцненні взаємопов'язаних основ сталого розвитку — економічного, соціального розвитку, охорони навко-

лишнього середовища — на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях. У реалізації ідей сталого розвитку особливу роль почали відводити партнерським відносинам між його суб'єктами [1].

У ХХІ ст. міжнародне співробітництво реалізується через Програму з охорони навколишнього середовища, Світового фонду дикої природи, Міжнародного союзу охорони природи. Міжнародні організації ЮНЕСКО, Всесвітня організація здоров'я, Продовольча і аграрна організація також розробили довгострокові програми зі взаємодії людини і навколишнього середовища. Механізмом якомога повнішого задоволення інтересів різних учасників природоохоронної діяльності стала деталізація загальних положень концепції сталого розвитку національними урядами на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

У більшості економічно розвинених країн програма підтримки і покращення якості навколишнього середовища були прийняті ще наприкінці 60-х — початку 70-х років минулого століття. Для організаційного забезпечення їх виконання в той же період були створені спеціальні установи: Агентство з охорони навколишнього середовища (США, Японія), Комітет з охорони навколишнього середовища (Німеччина), Міністерство культури та навколишнього середовища (Франція), Консультативний комітет з навколишнього середовища (Швеція) [6, с. 37–45]. Завданням зазначених відомств було розробка стандартів якості природного середовища, контроль за виконанням даних стандартів і в забезпеченні ефективного механізму впливу на підприємства — джерела шкідливого впливу на навколишнє середовище — у випадку порушення вказаних стандартів. В результаті діяльності природоохоронних організацій і розвитку науково-технічного прогресу окремі держави покращили показники природоємкості продукції, що вироблялася за рахунок енергозберігаючих технологій. Це підтверджується такими показниками, як енергоємність продукції і викиди вуглецю і сірки (табл. 1) [7].

Прикладом законодавчого оформлення частини національної природоохоронної програми є Закон про чистоту атмосферного повітря, прийнятий Конгресом США в 1970 р. У відповідності до даного акту в 1971 р. у Сполучених Штатах були введені в дію стандарти з обмеження викидів у атмосферу сірчаних та азотних сполук при згоранні органічного палива. В 1977 р. Конгрес США ввів поправки у вказаний закон, що розділяв усі теплові електростанції США на дві категорії: побудовані до 1978 р., що не мають приладів для контролю за шкідливими викидами в атмосферу і побудовані після 1978 р., що мали такі прилади [8, 12–18].

Таблиця 1

Показники природоємкості продукції в країнах світу (на 1000 дол. США).

Країни	Енергоефективність, т нафт. екв.	Викиди SO ₂ , кг	Викиди Co, кг
Японія	0,17	0,3	0,42
Німеччина	0,21	1,1	0,52
Франція	0,21	0,9	0,31
Норвегія	0,22	0,3	0,32
США	0,28	2,3	0,72

Слід звернути, що саме в США діє ефективна трирівнева система природоохоронного управління: національне Агенство, центральне Агенство штатів, місцеві природоохоронні Агенства. Окрім того, у деяких штатах США функції управління охороною навколишнього середовища передано неспеціалізованим органам: місцевого планування, архітектури та будівництва, охорони здоров'я, комунального господарства, транспорту, поліції тощо. В інших утворені спеціальні підрозділи — департаменти охорони навколишнього середовища. Функції охорони навколишнього середовища за змістом неоднакові в різних муніципалітетах. У більшості випадків увагу звернено на раціональне використання й охорону земель, вод, атмосферного повітряного благоустрою та боротьбу із забрудненням територій твердими відходами [9, с. 40].

Формою вирішення конфліктів між окремими штатами, між штатами і федеральним урядом, штатами і місцевими органами, що виникають через використання природними ресурсами, що знаходяться під обоюдною юрисдикцією, стали різноманітні домовленості. В зазначених домовленостях містяться договірні зобов'язання сторін з використання спільних природних ресурсів, вирішення спорів тощо.

Окрім того, в багатьох штатах США знайшла підтримку концепція з використання спільних природних ресурсів. Для підвищення ефективності використання даного об'єкта необхідним є поширення правового регулювання на всю територію, де знаходиться даний природний об'єкта, а управління ним здійснювалося одним органом державної або муніципальної влади. Наприклад, для управління водокористуванням в басейні річки Делавер, що пересікає кордони штатів Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Пенсильванія і Делавер, діє спеціальний регіональний орган річки Делавер (Комісія з басейну річки Делавер), що займається охороною вод басейну річки Делавер [10].

Однак, аналіз договорів свідчить про те, що в більшості випадків вони не містять вказівок або норм, що встановлюють конкретні зобов'язання, які мають бути виконані, на кшталт строків та об'ємів обмеження і скорочення транскордонного забруднення. В да-

ному випадку можна говорити лише про існування загального принципу міжнародної відповідальності за завдання шкоди і деяких норм, що регулюють окремі аспекти такої відповідальності. Як правило, договори в загальному вигляді лише закріплюють готовність держави до співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування.

У результаті ефективної системи управління природоохоронною діяльністю в таких сферах, як стандарти автомобільних викидів, знешкодження старих звалищ токсичних відходів, заходи з припинення ведення нових захоронень небезпечних речовин, США суттєво випереджають західноєвропейські країни. Останні надто обережно відносяться до постановки важкодоступних завдань в галузі охорони навколишнього середовища, тим самим не ставлячи інколи абсолютно досяжні цілі.

Досвід акумульований США в зазначеній сфері цікавий і в плані використання розрізнених моделей і важелів екологічного регулювання. В законі США «Про чисте повітря» від 1990 р. передбачено зобов'язання електростанцій щорічно скорочувати викиди CO₂ на 10 млн. т. Для джерел, що допускають викиди, які перевищують придбані права на викиди передбачені санкції від штрафу у грошовому виразі до позбавлення волі за зазначені правопорушення.

Кожна держава учасниця ЄС створює адміністративний орган, повноваженням якого є здійснення реєстрації процесу випуску, утримання, передання, придбання моніторинг та скасування викидів. Так, наприклад у Німеччині адміністрування кількості викидів покладено на Федеральне агенство навколишнього середовища, у Бельгії такі функції виконує Національна кліматична комісія [11, с. 158]. Завдяки запровадженню даного ринкового механізму відбулося спонукання держав до впровадження енергоефективних енергозберігаючих технологій, що дозволило здійснювати торгівлю невикористаними квотами, тим самим поповнюючи державну казну.

Серед європейських країн, слід відмітити Швейцарію діє, яка реалізовує національну політику охорони довкілля через закони, договори, ринкові

механізми, природоохоронні інвестиції, кооперацію державних та приватних структур, освіту та пропаганду. Національна природоохоронна політика є невід'ємною складовою державних та приватних планів розвитку, і її виконання забезпечується з боку як державних структур (депутатами, міністерством, поліцією), так і приватних — Лігою охорони природи, а також численними екологічними бюро, постійними змішаними комісіями з представників державних урядовців та членів приватних організацій [12, с.48].

Найбільшими досягненнями у сфері природоохоронних заходів на території Східної Європи відзначила Польща. На відміну від інших країн (Болгарія, Угорщина, Словаччина) Польща запроваджує широкий ряд екологічних ініціатив та концепцій. Створюються фінансові інститути, що надають можливість ефективного фінансування охорони природи, до них відносяться наступні джерела: державний бюджет. Даний фонд формується конкретно з податків на забруднення та відновлення природних ресурсів, найбільш важливого джерела фінансування охорони природи; екологічні фонди, національні парки, вітчизняні та міжнародні недержавні організації тощо. Більш того, після вступу країни в Європейський Союз за рахунок великої кількості спеціальних фондів фінансування охорони природи значення державного бюджету в зазначеній сфері відійшло на другий план. Ефективною формою фінансування, зокрема є міжнародна фінансова допомога, яка надається для скорочення викидів сірки та окису азоту з території Польщі, зменшення забруднення Балтійського моря, скорочення викидів газів і забруднювачів, що викликають пошкодження озонового шару Землі, охорона біорізноманіття [13].

Природоохоронне законодавство різних країн розвивається схожим чином. Відмінності породжує лише різне національне розуміння проблем охорони навколишнього середовища, пріоритетів у здійсненні природоохоронної політики, національно-історичних традицій та інших факторів. Сучасна екологічна політика в зарубіжних країнах ефективна тому, що базується на історично сформованій системі фінансово-економічних і правових регуляторів, існуючих високих економічних можливостях. Крім того, слід

відмітити істотне підвищення за останні десятиліття екологічної культури населення Європи, США, Японії та ряду інших держав, зокрема через розуміння необхідності економічного розвитку в якісно іншому, природоошадливому напрямку. Не останню роль в забезпеченні даного пориву відіграли і рекомендації конференцій ООН Ріо-де-Жанейро. Зазначені рекомендації визначають основними критеріями оцінювання прогресу в переході до сталого розвитку у сфері збереження навколишнього середовища та використання природних ресурсів, слугує створення умов сталого природокористування, що включають наявність адекватної нормативно-правової бази та факт єдності цілей і волі в діях органів державної влади, бізнесу й населення в досягненні цілей сталого розвитку України всі ці передумови, наразі перебувають на початковій стадії формування. При цьому слід враховувати, що територіальна диференціація економічних, політичних, національних, соціальних, психологічних та екологічних умов України настільки розрізнена, що актуальність розробки та реалізації природоохоронної політики стає життєво необхідною.

Проаналізований міжнародний досвід управління природоохоронною сферою вказує на необхідність здійснення гармонійного об'єднання зусиль у діяльності інститутів громадянського суспільства та природоохоронних органів державної влади. При цьому розвиток громадянського суспільства ні в якому разі не повинен здійснюватися за рахунок послаблення держави або відсторонення від виконання покладених на неї функцій у галузі охорони навколишнього середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки. Критично важливим є зміцнення державно-владних органів, що забезпечують законність і правопорядок в зазначеній сфері. Основними напрямками поліпшення ефективності у сфері охорони навколишнього середовища в Україні є децентралізація влади, тобто передача широкої кількості природоохоронних повноважень органам муніципальної влади, формування системи екологічного виховання, мотивація молоді, віднайдення нових економічних стимулів для виробників для запобігання забруднення природного середовища, через запровадження системи вигідного кредитування, пільг тощо.

Література

1. Морозюк Н. В. Організаційно-економічні засади сталого розвитку сільських територій [монографія] / Н. В. Морозюк. — Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. — 304 с.
2. Шульга Є. В. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від впливу військових конфліктів: проблеми ефективності / Є. В. Шульга // «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. — 2017. — № 1. — С. 63–69.
3. Kurylo V., Bogdanets V., Pantalienenko P., Ovcharuk S. Land fragmentation in Ukraine agricultural land-use management and jurisprudence issues // Problems and Perspectives in Management. — Vol. 15. — Issue 2. — 2017. — P. 102–109.

4. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики» Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/840/>
5. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / Переклад з англійської: ВГО «Україна, Порядок денний на XXI століття». — К.: Інтелсфера, 2000. — 360 с.
6. Джанкар-Уэбстер, Б. (США) Проблемы и перспективы охраны окружающей среды в условиях рынка: Опыт США / Б. Джанкар-Уэбстер // Вести. Моск. Ун-та. Сер. 6, Экономика. — 1992. — № 5. — С. 37–45.
7. Маркевич К., Омельченко В. Глобальні енергетичні тренди кризь призму національних інтересів України. / К. Маркевич, В. Омельченко // Аналітична доповідь. — Київ: Заповіт, 2016. — 118 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://razumkov.org.ua/images/broshura/2016_ENERGY-S.pdf.
8. Седов В. В. Новое в экологической политике США // В. В. Седов, В. И. Соколов // США: Экономика, политика, идеология. — 1989. — № 5. С. 12–18.
9. Матюшенко О. І. Досвід управління охороною навколишнього природного середовища в економічно розвинутих країнах. / О. І. Матюшенко Серія: Державне управління, 2013 р. — № 4 (44) Держава та регіони. — С. 37–42.
10. Наблюдение за качеством воды: реализация программы «Мониторинг добычи природного газа» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://perel-russia.ru/>
11. Березюк Т. В. Торгівля квотами на викиди парникових газів у Європейському Союзі / Т. В. Березюк // Юридичний науковий електронний журнал № 5, 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://lsey.org.ua/5_2014/44.pdf
12. Алікбекова Ю. Т. Еколого-орієнтоване управління адміністративною територією в зарубіжній практиці / Ю. Т. Алікбекова // Вісник СумДУ. Серія «Економіка», 2013. — № 3. — С. 45–56.
13. Войцеховский К. Польский опыт охраны природы / К. Войцеховский // Лица. Экология [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.litsa.com.ua/>

References

1. Moroziuk N. V. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady staloho rozvytku silskykh terytorii [monohrafiia] / N. V. Moroziuk. — Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M., 2014. — 304 s.
2. Shulha Ye. V. Mizhnarodno-pravova okhrona navkolyshnoho seredovyscha vid vplyvu viiskovykh konfliktiv: problemy efektyvnosti / Ye. V. Shulha // «Internauka». Serii: Yurydychni nauky. — 2017. — № 1. — S. 63–69.
3. Kurylo V., Bogdanets V., Pantalienenko P., Ovcharuk S. Land fragmentation in Ukraine agricultural land-use management and jurisprudence issues // Problems and Perspectives in Management. — Vol. 15. — Issue 2. — 2017. — R. 102–109.
4. Analiz dosvidu Yevropeiskoho spivrobitnytstva shchodo formuvannia i vtilennia instytutstii ta instrumentiv ekolohichnoi polityky» Analitychna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/840/>
5. Prohrama dii «Poriadok dennyi na KhKhI stolittia» / Pereklad z anhliiskoi: VHO «Ukraina, Poriadok dennyi na KhKhI stolittia». — K.: Intelsfera, 2000. — 360 s.
6. Dzhankar-Uebster, B. (SShA) Problemy u perspektivy okhrany okruzhaiushchei sredy v usloviakh rynku: Opyt SShA / B. Dzhankar-Uebster // Vesty. Mosk. Un-ta. Ser. 6, Ekonomika. — 1992. — № 5. — S. 37–45.
7. Markevych K., Omelchenko V. Hlobalni enerhetychni trendy kriz pryzmu natsionalnykh interesiv Ukrainy. / K. Markevych, V. Omelchenko // Analitychna dopovid. — Kyiv: Zapovit, 2016. — 118 s. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://razumkov.org.ua/images/broshura/2016_ENERGY-S.pdf.
8. Sedov V. V. Novoe v ekolohicheskoi politike SShA // V. V. Sedov, V. Y. Sokolov // SShA: Ekonomika, polityka, ideolohiia. — 1989. — № 5. S. 12–18.
9. Matiushenko O. I. Dosvid upravlinnia okhronoiu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v ekonomichno rozvynutykh krainakh. / O. I. Matiushenko Serii: Derzhavne upravlinnia, 2013 r. — № 4 (44) Derzhava ta rehiony. — S. 37–42.
10. Nabliudeniye za kachestvom vody: realizatsiya prohrammy «Monytorynh dobychy pryrodnoho haza» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://perel-russia.ru/>
11. Bereziuk T. V. Torhivlia kvotamy na vykydy parnykovykh haziv u Yevropeiskomu Soiuzi / T. V. Bereziuk // Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal № 5, 2014 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://lsey.org.ua/5_2014/44.pdf
12. Alikbekova Yu. T. Ekoloho-oriientovane upravlinnia administratyvnoiu terytoriei v zarubizhnii praktysi / Yu. T. Alibekova // Visnyk SumDU. Serii «Ekonomika», 2013. — № 3. — S. 45–56.
13. Voitsekhovskiy K. Polskyy opyt okhrany pryrody / K. Voitsekhovskiy // Lytsa. Ekolohiya [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.litsa.com.ua/>

Cherevko Maryna*PhD in Law**Department of Constitutional Law and Human Rights**National Academy of Internal Affairs*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4629

CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHT TO THE SECRET OF CORRESPONDENCE IN THE STATES OF THE AMERICAN SPACE

Summary. The article is devoted to the analysis of the legislation of the constitutional right to the secret of correspondence in the states of the American space at the national and international level. The author proposed a classification of constitutions of American states and grouped into six groups, namely: “British”, “American”, “Dutch”, “French”, “Spanish” and “Danish”. Citizens of the American states that are members of the “Organization of American States” and have ratified the American Convention on Human Rights have legitimate reasons to defend their violated right to the secret of correspondence (Article 11 of the Convention) not only within the competence of the courts of their state, but also at the international, inter-American level requesting protection from the Inter-American Court of Human Rights (San Jose, Costa Rica), after having undergone an agreement with the Inter-American Commission on Human Rights.

The main results of the research are to determine the three forms of formulation of the constitutional norm: its legal form in the form of “freedom from interference with correspondence” (as part of the “freedom of expression”) (the “British” group of states and the dependent territories of France); and / or a component of the “right to private and family life” (“American” group); or independent “right to inviolability of correspondence” (“French” group of independent states, “Portuguese”, “Spanish” and “Danish group” of states and dependent territories). Also, author proposed compared the constitutional experience of securing the correspondence of American states with the experience of Ukraine. The author comes to conclusions about the closest similarity of the mentioned constitutional norm enshrined in the Constitution of Ukraine with the “French”, “Portuguese”, “Spanish” and “Danish” groups of constitutions, with the only exception being that the restriction of the right to inviolability of correspondence is possible not only on the basis of a court decision, but on the basis of the decision of the special competent authority, which is absent in Ukraine.

Key words: correspondence, the right to the secret of correspondence, the right to private and family life, the right to the secret of telephone conversations.

Formulation of the problem. The problem of ensuring the constitutional rights to the secret of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence (hereinafter — the right to the secret of correspondence) was the subject of increased attention of the world community, only at the beginning of the XXI century. Particularly progressive are the states of American space. The research of the human right to the secret of correspondence, enshrined in the legislation of the American states and in the international inter-American legislation, is very relevant today because of the active international policy of the Ukrainian state. Moreover, the results obtained in the future may become useful for the development of the constitutional law of Ukraine.

Condition of processing. An analysis of recent research and publications, which initiated the resolution of the issue raised, indicates on their discreteness and superficiality. Significant achievements are the results of scientific research of A. Burilov [14], A. V. Samotuga [15] and V. O. Seryogina [16], who revealed the issue of ensuring constitutional right to the secret of correspondence in foreign countries, including in the United States of America (hereafter referred to as the United States) and in Canada. However, it remains not to be analyzed that the legislation of human rights to the secret of correspondence, firstly, in the other vast majority of states of the American space (in the constitutional law of 33 states and dependent territories, administrative units of European states), and secondly, on the international, inter-American level as a whole.

The purpose of the article is a complex research of the constitutional legislation of the right to correspondence secret in the states of the American space at the national and international level and its comparison with the constitutional legislation of Ukraine.

Synopsis of main material. States of American space — states and dependent territories within the North, South America and the Caribbean basin. Independent states are united into the “Organization of American States” (hereinafter — the OAS) [10], and the dependent territories are administrative units of European states such as the Kingdom of Great Britain (hereinafter referred to as Great Britain), the United Kingdom of the Netherlands, the Republic of France and the Kingdom of Denmark.

The constitutional human right to the secret of correspondence (correspondence, telegraph, other correspondence and telephone conversations) is regulated in constitutional law as independent American states, and in the constitutional legislation of dependent territories, but with certain peculiarities and exceptions.

The constitution or other acts of the constitutional legislation of the modern states of the American space were formed under the influence of the colonizer states, the colonies of which they were in the past. Obtaining independence did not significantly change the type of legal system of an American state, and therefore, comparing the provisions of the existing American constitutions (states), we propose to unite them into the following groups: 1) “British”; 2) “American”; 3) “Dutch”; 4) “French”; 5) “Spanish”; 6) “Danish”. So, based on the above classifications, we will analyze each group of American constitutions on the subject of the law securing of secret of human correspondence separately and international, and inter-American legislation in general.

The “British” group of constitutions, developed under the influence of the Great Britain, unites two subgroups, namely: a subgroup of constitutions of independent American states (members of the British Commonwealth of Nations) and a subgroup of constitutions of dependent territories — the overseas territories of the Great Britain, which are not, in fact, members of the OAS.

The first subgroup includes constitutions of the states which ratified the American Convention on Human Rights (Grenada, Dominica, Barbados, Jamaica) and the constitutions of States that have not ratified it (Antigua and Barbuda, the Bahamas, Saint Vincent and the Grenadines, St. Kitts and Nevis, Saint Lucia, Belize and Gaiana).

For example, Article 10 of the Constitution of Grenada (1973, SI No.2155) provides “protection of

freedom of expression” (“protection of freedom of expression”), and in its part — citizens are guaranteed “freedom from interference in correspondence or in other means of communication” [5]. The law provides for a possible justified restriction of the said freedom on the basis of the law, but only in the interests of defense, public security, order, public morality or public health, in order to protect the reputation, rights and freedoms of individuals or the private life of the persons concerned in litigation official tribunals, and in order to preserve the authority and independence of Parliament and the courts. Similar constitutional norms, enshrined in Article 10 of the Constitution of Dominica (1978, SI No.1027), Art. 10 of the Constitution of Saint Lucia (1978, SI No.1901) and Article 12 of the Constitution of Antigua and Barbuda (1981, SI No.1106) [5].

Exceptions to the “British” group are constitutional laws of Canada. Canada, as a member of the British Commonwealth of Nations and the OAS, today, despite the membership in these international organizations, has not ratified the American Convention on Human Rights. The constitutional guarantee of the secret of correspondence, as defined in Part 2, Clause 2 of the Canadian Charter of Rights and Freedoms (1982) as “freedom of thought, belief and expression”, is part of the “freedom of the press and other means of communication” (Fr “la liberté des autres moyens de communication”) [5].

The result of the research of legally enshrined human right to the secret of correspondence at the constitutional level is to state the fact of the absence of the said norm in the constitutions of the following states: the Bahamas (the Bahamas Act of Independence (1973, p.27)), the Saint Vincent and the Grenadines, the Saint Kitts and Nevis, the Belize (Act of Belize (1981, p. 52), the Gayany (the Act of Independence of Guyana (1966, p.14) and the Act of the Republic of Guyana (1970, p.18), and the Trinidad and Tobago (the Act of Independence (1962 p.54) and the Act on the Republic of Trinidad and Tobago (1976, p.54)) [5].

The second subgroup of the “British” group of constitutions includes constitutions of dependent territories — the overseas territories of the Great Britain, namely: the Virgin Islands, the Falkland Islands, the Cayman Islands, the Turks and Caicos Islands, the Montserrat, the Bermuda and Anguilla.

Guarantees of the secret of human correspondence of the above-mentioned territories are fixed in the following forms: 1) as “freedom”, and not “right” (freedom from interference in correspondence or other means of communication “in accordance with Article 23 of the Constitution of the British Virgin Islands

(2007, SI No. 1678); 2) as part of the “right to private and family life” (“Protection for private and family life and for privacy of home and other property”) (Article 9 of the Constitution of the Falkland Islands (2008, SI No.2846), Article 9 of the Constitution of the Cayman Islands (2009, SI No.1379), and Article 9 of the Constitution of the Turks and Caicos Islands (2011, SI No.1681)).

It is also necessary to separate the legislation of the right to the secret of correspondence in the Constitution of Montserrat (2010, SI No.2474), according to which the guarantee is legally enshrined in the form of “freedom from interference in correspondence or other means of communication” as a component of “freedom of expression views”) (Article 9), and as a component of “the right to private and family life” (Article 13) simultaneously [5].

Correspondence-related relationships are not regulated in Bermuda, the legislation of which does not have a relevant rule ((the Act of Bermuda (1967, p. 63) and the Act of Anguilla (1980, p. 67)) [5].

Consequently, not all independent states and dependent territories of the British group have a constitutional right to the secret of correspondence, including the Bahamas, Saint Vincent and the Grenadines, Saint Kitts and Nevis, Belize and Guyana, and Bermuda.

The next group of constitutions, “American”, formed under the influence of US legal policy, which includes, in fact, the US Constitution and constitutional acts of US-dependent territories, namely, the Virgin Islands and Puerto Rico.

In accordance with the Fourth Amendment to the US Constitution (1791), “the right to security of papers” was established (see, for example, the right to protection of correspondence) [4]. According to the amendment, searches are permissible and the slots are not allowed except in the presence of sufficient grounds, which are reflected in the warrant. It is worth noting that the amendment was recently amended in the United States with some restrictions, primarily related to the State’s active fight against international terrorism and active intelligence and counter-intelligence activities.

As far as the US Virgin Islands are concerned, they do not have their own constitution, they are governed by US law (§ 3 of the Bill of Rights on the “Basic Law of the Virgin Islands” (1954)), and therefore they are subject to the Fourth Amendment to the US Constitution (1791) [6].

Unlike the Virgin Islands, Puerto Rico, having its own constitution, agreed by the US Congress in 1952, regulates the problem of ensuring the right to secret of correspondence at its own national level [7]. So, in

accordance with the Constitution of Puerto Rico, every person has the right to protection from attacks on its ... private or family life and the right to ... protect its papers, including private letters (Article 8). The right does not have to be violated when searching and removing correspondence (Article 10).

It should also be noted that, at the moment, the United States has not ratified the American Convention on Human Rights, although they are members of the OAS, and, therefore, the right to the secret of human correspondence is fixed exclusively at the national level. In the constitutional law of the United States Virgin Islands and Puerto Rico, the right to the secret of correspondence is guaranteed in part of the right to non-interference in private and family life by analogy with the United States.

A separate group of American constitutions is the “Dutch”, formed under the influence of the Kingdom of the Netherlands (hereinafter — the Netherlands) and represented, in fact, by the constitution of its former colony of Suriname and the constitutions of the dependent territories of the Aruba, the Kyurosoa, and the Sint-Marten.

The legislation of the human right to the secret of correspondence in the Suriname takes place only at the international, inter-American level, since Suriname, while ratifying the American Convention on Human Rights, however, at the national level, the guarantee of secret of human correspondence does not find its legislation (Suriname Constitution (1987)) [4].

Concerning the dependent territories, according to Article I.18 of the Constitution of Aruba (1985) [8], Article 8 of the Constitution of Kyurosoa (2010) and Article 8 of the Constitution of Sint-Martin (2010) [9] the secret of correspondence, telephone and telegraphic correspondence is inviolable, except in cases established by law, and only with the permission of persons designated for this purpose by a national decree.

The provisions of the constitutions are fully consistent with the provisions of Article 13 of the Constitution of the Netherlands (1983) [4]. The right to confidentiality of correspondence is an integral part of the right to privacy and may be violated not only on the basis of a court decision, but also on the basis of the decision of the respective state specially authorized bodies. Consequently, the right to the secret of correspondence in Suriname is confined exclusively to the Inter-American level, and in the dependent Netherlands territories only national, since the latter are not members of the OAS.

Another group of constitutions is “French”, formed under the influence of the French Republic. The group comprises two subgroups: 1) a subgroup of the con-

stitutions of the former French colonies — the states that became independent (the Dominican Republic and the Haiti, which ratified the American Convention on Human Rights; 2) a subgroup of the constitutions of the dependent territories of France (the Guadeloupe, the Martinique, the Saint-Barthelemy, the Saint-Martin, the French Guiana, the Saint-Pierre and Miquelon).

Thus, in the first subgroup of the “French” group of constitutions, the right to inviolability of correspondence, telegraph, telephone and cable communications, and other private documents (Article 9 of the Constitution of the Dominican Republic, 1966) is guaranteed, as well as freedom and confidentiality of correspondence and any other forms of communication. These may be limited solely on the basis of a court order (Article 49 of the Constitution of Haiti (1987)) [4].

The second subgroup of the “French” group of constitutional acts is, in fact, the French Constitution (1958), which is used by territories dependent on France (the Guadeloupe, the Martinique, the Saint-Barthelemy, the Saint-Martin, the French Guiana, the Saint-Pierre and Miquelon) [4]. The preamble to the constitution stipulates that the French people declare their commitment to human rights enshrined in the Declaration of Human Rights and Citizenship (1789). According to Article 11 of the Declaration, free communication of other opinions and beliefs is one of the most valuable human rights, so every citizen can freely speak, write, print, and be responsible for the abuse of this freedom in cases established by law. Thus, the human right to the secret of correspondence is enshrined at the national constitutional and international, inter-American level of such states as the Dominican Republic and Haiti, and only in the nationally level of dependent American territories of France.

Also, a separate group of constitutions of the American states is “Portuguese”, formed under the influence of the Republic of Portugal, and represented exclusively by its former colonies, namely: the Uruguay and Brazil, that ratified the American Convention on Human Rights as members of the OAS. Moreover, the guarantees of the secret of human correspondence are enshrined at the national constitutional level. So, documents of individuals and their epistolary telegraph or any other kind of correspondence are intact. Their registration or interception can not be executed in any other way than in accordance with the laws established for the protection of general interests (Article 28 of the Constitution of Uruguay (1967)), and only with the exception of individual cases, on the basis of a judicial order, for the purpose of investigation of a criminal case or trial at any stage of the criminal procedure (§ 12 the Constitution of Brazil (1988)) [4]. So, the right to

the secret of human correspondence according to the Constitutions of Uruguay and Brazil is enshrined at the national, international and inter-American level.

The largest separate group of constitutions of the American states is the “Spanish”, formed under the influence of the Kingdom of Spain (former colonies of Spain: the Mexico, the Panama, the Guatemala, the Nicaragua, the Colombia, the Paraguay, the Bolivia, the Argentina, the Costa Rica, the Ecuador, the Chile, the Honduras, the El Salvador, the Peru, who are members of the OAS and ratified the American Convention on Human Rights), and the Cuba and the Venezuela, which did not ratify the latter, since they are not members of the OAS).

In accordance with the constitutions of the above-mentioned American States, the right to secret of correspondence is guaranteed by the state and is inviolable (Article 25 of the Constitution of Mexico (1917), Article 29 of the Constitution of Panama (1972), Article 24 of the Constitution of Guatemala (1985), Article 26 of the Constitution of Nicaragua (1987), Article 15 of the Constitution of Colombia (1991), Article 36 of the Constitution of Paraguay (1992), Article 20 of the Constitution of Bolivia (1994), section 18 of the Constitution of Argentina (1994), Article 24 of the Constitution of Costa Rica (1997) Article 66 of the Constitution of Ecuador (2008), Article 56 of the Constitution of Cuba (1976), Article 48 of the Constitution of Venezuela (1999)) [4]. Violation of these constitutional norms is allowed only on the basis of a decision of the competent authority or on the basis of judicial bodies. Information received without observance of the established procedure, determined by law, can not be evidence in court and is not the basis for the application of any legal consequences.

Exceptions to the “Spanish” group are the constitutions of Chile (1980), Honduras (1982), El Salvador (1982), and Peru (1993), in which the right to the secret of human correspondence is not fixed at all [4].

Thus, the human right to the secret of the correspondence of the “Spanish” group of American states has been fixed at the national and inter-American levels — in the Mexico, the Panama, the Guatemala, the Nicaragua, the Colombia, the Paraguay, the Bolivia, the Argentina, the Costa Rica and the Ecuador; and only at the national level — in Cuba, and Venezuela; only at the inter-American level — in Chile, Honduras, El Salvador and Peru.

Also, a separate group of constitutions of the American states is “Danish”, formed under the influence of the Kingdom of Denmark. This group is represented by a single legal act — the Constitution of the Kingdom of Denmark (1953), which is in force in Greenland

(a dependent territory located in North America) [4]. According to Article 72 the constitution stipulates the right to the secret of the correspondence of a person. Searching for housing, arresting and opening and inspection of letters and other documents, as well as breaking the secret of postal and telegraphic mail, telephone conversations, may take place only on the basis of a court order. Consequently, the right to the secret of the correspondence in Greenland as the autonomy of the Kingdom of Denmark is confined to the national level only, however, not at the inter-American level, since Greenland is not part of the OAS.

To compare the experience of Ukraine, which has been an observer of the OAS since 1994, with the American experience of securing the right to correspondence, having analyzed the provisions of the constitutions or constitutional acts of the states of the American space, we arrive at the conclusion that the provisions of Article 31 of the Constitution of Ukraine (1996) are similar to the provisions of the constitutions “French”, “Portuguese”, “Spanish” and “Danish” groups, with the only exception being that the restriction of the right to inviolability of correspondence is possible not only on the basis of a court decision, but on the basis of the decision of the special competent authority, which is absent in Ukraine.

Inferences. Summarizing the above, we come to the conclusion that the constitutions of the states of the American space can be grouped into six groups,

namely: “British”, “American”, “Dutch”, “French”, “Spanish” and “Danish”. The state guarantee of the secret of human correspondence is its legal form in the form of “freedom from interference with correspondence” (as part of the “freedom of expression”) (the “British” group of states and the dependent territories of France); and / or a component of the “right to private and family life” (“American” group); or independent “right to inviolability of correspondence” (“French” group of independent states, “Portuguese”, “Spanish” and “Danish group” of states and dependent territories). The provisions of the constitutional norm of Article 31 of the Constitution of Ukraine are closest to the provisions of the constitutions of the states of the American space of the “French”, “Portuguese”, “Spanish” and “Danish” groups, but with certain exceptions (the absence of a separate special body empowered to opening and inspection of correspondence).

Citizens of the American states that are members of the OAS and have ratified the American Convention on Human Rights have legitimate reasons to defend their violated right to the secret of correspondence (Article 11 of the Convention) not only within the competence of the courts of their state, but also at the international, inter-American level requesting protection from the Inter-American Court of Human Rights (San Jose, Costa Rica), after having undergone an agreement with the Inter-American Commission on Human Rights (Washington, DC) (the AOS structural unit).

References

1. American Convention on Human Rights [text] [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic3.American%20Convention.htm> (in English)
2. American Declaration of the Rights and Duties of Man [text] [electronic resource]. — Access mode: <http://www.cidh.org/Basicos/English/Basic2.American%20Declaration.htm> (in English)
3. Universal Declaration of Human Rights [text] [Electronic resource]. — Access mode: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. International Covenant on Civil and Political Rights [text] [Electronic resource]. — Access mode: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. The constitutions (Argentina, Bolivia, Brazil, Chile, Colombia, Costa Rica, Dominican Republic, El Salvador, Guatemala, Honduras, Guinea-Bissau, Guinea-Bissau, Guinea-Bissau, Guinea-Bissau, Guinea-Bissau, Guinea-Bissau, Guinea-Bissau, Guinea-Bissau, France, Chile, Ecuador, French Guinea) [text] [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.wipo.int/wipolex>
6. Constitution (Antigua and Barbuda, Bahamas, Barbados, Belize, Guyana, Grenada, Dominica, Canada, Saint Vincent and the Grenadines, Saint Kitts and Nevis, Saint Lucia, United Kingdom, Trinidad and Tobago, Jamaica, England, Wiggly Islands (Britt.), Cayman Islands, Montserrat, Teros and Caicos Islands, Falkland Islands, Bermuda) [text] [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/67/resources>
7. The Constitutional (Organic) Act of the Virgin Islands of the United States [text] [Electronic resource]. — Access mode: https://www.doi.gov/sites/doi.gov/files/migrated/oia/about/upload/RevOrganicAct_1954.pdf
8. The Constitution of Puerto Rico [text] [Electronic resource]. — Access mode: <http://welcome.topuertorico.org/constitu.shtml>

9. The Constitution of Aruba [text] [Electronic resource]. — Access mode: http://www.worldstatesmen.org/Aruba_const.pdf
10. The Constitution of Sint-Martin (with comments) [Electronic resource]. — Access mode: <http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/images/Sint%20Maarten/i240625.pdf>
11. Organization of American states / official website [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.oas.org> (in English)
12. Inter-American Court of Human Rights/ official website [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.corteidh.or.cr/> (in English)
13. The Inter-American Commission on Human Rights (IACHR) / official website [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.oas.org/en/iachr/> (in English)
14. International Court of Justice / official website [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.icj-cij.org/> (in English)
15. Бурыйлов А. В. (Андрей Васильевич) «Право на тайну переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений в Российской Федерации: Конституционно-правовой анализ»: автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.02 — Конституционное право; Муниципальное право / А. В. Бурыйлов; Науч. рук. В. А. Кочев; Пермский государственный университет. Кафедра конституционного и финансового права. — Екатеринбург, 2003. — 23 с./Burylov A.V. (Andrei Vasylevych) «Pravo na tainu perepysky, telefonnykh perehovorov, pochtovykh, telehrafnykh y unykh soobshcheniy v Rossyiskoi Federatsyy: Konstytutsyonno-pravovoi analiz»: avtoref. dySSERTatsyy na soyskanye uchenoi stepeny kandydata yurydycheskykh nauk. Spetsyalnost 12.00.02 — Konstytutsyonnoe pravo; Mynytsypalnoe pravo / A. V. Burylov; Nauch. ruk. V. A. Kochev; Permskyi hosudarstvennyi unyversytet. Kafedra konstytutsyonnoho y fynansovoho prava. — Ekaterynburh, 2003. — 23 s.
16. Самотуга А. В. «Особисті права і свободи людини у США та їх захист поліцією»/ автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 /Одеська нац. юр. академія. — Одеса, 2007 / Samotuha A. V. «Osobysti prava i svobody liudyny u SShA ta yikh zakhyst politsiiei» / avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.02 / Odeska nats. yur. akademiia. — Odesa, 2007.
17. Серьогін В. О. Право на недоторканність приватного життя (прайвесі) у конституційно-правовій теорії та практиці: монографія, Харків: Видавництво «ФІНН, 2010. — с. 608 / Serohin V. O. Pravo na nedotorkannist pryvatnoho zhyttia (praivesi) u konstytutsiino-pravovii teorii ta praktytsi: monohrafiia, Kharkiv: Vydavnytstvo «FINN, 2010. — s. 608.
18. [Electronic resource]. — Access mode: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/%D0%BE%D0%B0s>

Бойчук Дмитро Валерійович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

Бойчук Дмитрий Валерьевич

кандидат юридических наук,
доцент кафедры публичного и частного права
Факультета права и международных отношений
Киевский университет имени Бориса Гринченко

Boychuk Dmytro

Candidate of Law Science,
Docent of the Department of Public and Private Law
Faculty of Law and International Relations
Borys Grinchenko Kyiv University

Панова Ірина Юріївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного та приватного права
Факультету права та міжнародних відносин
Київський університет імені Бориса Грінченка

Панова Ирина Юрьевна

кандидат юридических наук,
доцент кафедры публичного и частного права
Факультета права и международных отношений
Киевский университет имени Бориса Гринченко

Panova Irene

Candidate of Law Science,
Docent of the Department of Public and Private Law
Faculty of Law and International Relations
Borys Grinchenko Kyiv University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4713

МІСЦЕ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА СЕРЕД ІНШИХ ГАЛУЗЕЙ ПРАВА УКРАЇНИ

МЕСТО МУНИЦИПАЛЬНОГО ПРАВА СРЕДИ ОСТАЛЬНЫХ ОТРАСЛЕЙ ПРАВА УКРАИНЫ

LOCATION OF MUNICIPAL LAW IN THE FIELD OF OTHER BRANCH OF LAW OF UKRAINE

Анотація. В статті автор з'ясовує місце муніципального права серед інших галузей права України, досліджує його предмет та методи.

Автором визначено, що існують різноманітні визначення муніципального права. Деякі науковці визначають муніципальне право як самостійну галузь права, інші визначають муніципальне право як комплексну галузь права, що є похідною від інших галузей права тощо.

Сформульовано думку про те, що галузь «муніципальне право» не слід ототожнювати із «правом місцевого самоврядування». Визначено, що місцеве самоврядування є матеріальною основою формування муніципального права. Муніципальне право регулює відносини, які складаються у сфері здійснення місцевого самоврядування, які є набагато ширші ніж ті, що охоплює «право місцевого самоврядування».

Встановлено, що для того, щоб визначити самостійність муніципального права, необхідно досліджувати його предмет і метод (методи) правового регулювання.

Аналізуючи предмет муніципального права, автор приходить до висновку, що ця галузь права має комплексний характер. Суспільні відносини, які є предметом муніципального права, складають систему різних відносин, які виникають у процесі організації та здійснення місцевого самоврядування.

В статті зазначається, що пріоритетним методом муніципального права є імперативний метод, оскільки норми цієї галузі регулюють насамперед відносини влади, народовладдя, які опосередковує собою місцеве самоврядування. Також окремо в муніципальному праві слід виділити і диспозитивний метод, який переважно запозичений із галузей приватного права й застосовується в процесі укладення угод суб'єктами місцевого самоврядування з іншими юридичними особами, а також з органами державної влади. Серед методів муніципального права науковці виділяють методи рекомендацій (порад) та декларацій (проголошення принципів).

Автором сформульовано висновок про те, що муніципальне право є самостійною комплексною галуззю права, яка регулює певну сферу однорідних відносин, які пов'язані із діяльністю сільських, селищних, міських рад, голів, органів самоорганізації населення, відносини пов'язані із реалізацією територіальною громадою своїх прав тощо, а також має свої методи правового регулювання (імперативний, диспозитивний та методи рекомендацій і декларацій).

Визначено, що муніципальне право є відносно новою галуззю права, яка розвивається та займає особливе місце в системі права України поряд із іншими галузями права. Найтісніший зв'язок муніципального права існує з конституційним правом. Також муніципальне право тісно пов'язане із іншими галузями права, зокрема адміністративним, господарським, цивільним, трудовим, земельним, житловим тощо.

Ключові слова: муніципальне право, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, галузь права, місцеве самоврядування.

Анотація. В статті автор вивчає місце муніципального права серед інших отраслей права України, досліджує його предмет і методи.

Автором определено, что существуют различные определения муніципального права. Некоторые ученые определяют муниципальное право как самостоятельную отрасль права, другие определяют муниципальное право как комплексную отрасль права, которая является производной от других отраслей права и тому подобное.

Сформулировано мнение о том, что отрасль «муниципальное право» не следует отождествлять с «правом местного самоуправления». Определено, что местное самоуправление является материальной основой формирования муниципального права. Муниципальное право регулирует отношения, складывающиеся в сфере осуществления местного самоуправления, намного шире чем те, что охватывает «право местного самоуправления».

Установлено, что для того, чтобы определить самостоятельность муниципального права, необходимо исследовать его предмет и метод (методы) правового регулирования.

Анализируя предмет муниципального права, автор приходит к выводу, что эта отрасль права имеет комплексный характер. Общественные отношения, которые являются предметом муниципального права, составляют систему различных отношений, которые возникают в процессе организации и осуществления местного самоуправления.

В статье отмечается, что приоритетным методом муниципального права является императивный метод, поскольку нормы этой отрасли регулируют, прежде всего, отношения власти, народовластие, которые опосредуют собой местное самоуправление. Также отдельно в муниципальном праве следует выделить и диспозитивный метод, который преимущественно заимствован из отраслей частного права применяется в процессе заключения сделок субъектами местного самоуправления с другими юридическими лицами, а также с органами государственной власти. Среди методов муниципального права ученые выделяют методы рекомендаций (советов) и деклараций (провозглашение принципов).

Автором сформулирован вывод о том, что муниципальное право является самостоятельной комплексной отраслью права, которая регулирует определенную сферу однородных отношений, связанных с деятельностью сельских, поселковых, городских советов, председателей, органов самоорганизации населения, отношения связанные с реализацией территориальной общиной своих прав и т.п., а также имеет свои методы правового регулирования (императивный, диспозитивный и методы рекомендаций и деклараций).

Определено, что муниципальное право является относительно новой отраслью права, которая развивается и занимает особое место в системе права Украины наряду с другими отраслями права. Тесная связь муниципального права

существует с конституционным правом. Также муниципальное право тесно связано с другими отраслями права, в частности административным, хозяйственным, гражданским, трудовым, земельным, жилищным и др.

Ключевые слова: муниципальное право, предмет правового регулирования, метод правового регулирования, отрасль права, местное самоуправление.

Summary. In the article the author finds the place of municipal law among other branches of law of Ukraine, investigates his subject and methods.

The author states that there are various definitions of municipal law. Some scholars define municipal law as an independent branch of law; others define municipal law as a complex branch of law, derived from other branches of law, and others like that.

It is formulated the opinion that the field of municipal law should not be equated with the «right of local self-government». It is determined that local self-government is the material basis for the formation of municipal law. Municipal law regulates the relations that are drawn up in the field of implementation of local self-government, which are much wider than those that cover the «right of local self-government».

It is established that in order to determine the autonomy of municipal law, it is necessary to investigate its subject and method (methods) of legal regulation.

Analyzing the subject of municipal law, the author comes to the conclusion that this branch of law has a complex character. Public relations, which are the subject of municipal law, constitute a system of various relations that arise in the process of organization and implementation of local self-government.

The article states that the priority method of municipal law is the imperative method, since the norms of this branch are regulated, first of all, by the relations of power, democracy, which mediates local self-government. Also separate in municipal law should be distinguished and dispositive method, which is mainly borrowed from the branches of private law and is used in the process of concluding agreements between local governments with other legal entities, as well as with state authorities. Among the methods of municipal law, scientists allocate methods of advice (advice) and declarations (proclamation of principles).

The author formulates the conclusion that municipal law is an independent integrated branch of law that regulates a certain sphere of homogeneous relations that are related to the activity of rural, settlement, city councils, heads, bodies of self-organization of the population, relations connected with the realization by the territorial community of their rights, etc., and also has its methods of legal regulation (imperative, dispositive and methods of recommendations and declarations).

It is determined that municipal law is a relatively new branch of law that develops and occupies a special place in the system of law of Ukraine along with other branches of law. The closest connection of municipal law exists with constitutional law. Also, municipal law is closely connected with other branches of law, in particular administrative, commercial, civil, labor, land, housing, etc.

Key words: municipal law, subject of legal regulation, method of legal regulation, branch of law, local self-government.

Постановка проблеми. Становлення сучасної Української державності пов'язано із різними демократичними процесами реформування, що покращують громадянське суспільство в цілому, а також сприяють розвитку новим демократичним інститутам публічної влади. Всі ці процеси вплинули на систему українського права, що посприяло появі в ній нових галузей приватного і публічного права. Однією із таких нових галузей, яка з'явилась зовсім недавно — є муніципальне право.

Серед науковці точаться спори щодо самостійності муніципального права, можливості визначення його саме галуззю права. Тому, вважаємо, що дане дослідження є актуальним, воно дозволить розібратися у визначенні місця муніципального права серед інших галузей права України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремими дослідженнями щодо визначення місця муніципального права серед інших галузей права

України науковці майже не займалися. В основному вчені вивчають предмет, метод муніципального права тощо. Серед них можна виділити: М. П. Любченка [1], М. І. Корнієнка [2], І. А. Галіахметова [3], В. В. Кравченка [4], М. В. Пітцика [4], В. Ф. Погорілка [5], М. О. Баймуратова [5], М. О. Бальція [5], О. В. Батанова [6] та інших. Вважаємо, що питання щодо визначення місця муніципального права серед інших галузей права потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Цілями даної статті є аналіз предмету, методу муніципального права та з'ясування місця цієї галузі права серед інших галузей права України.

Виклад основного матеріалу. У науковій та навчальній літературі існують різноманітні визначення муніципального права. Деякі науковці пропонують вважати муніципальне право самостійною галуззю права, інші визначають муніципальне право як

комплексну галузь права, що є похідною від інших галузей права тощо.

Так, на думку В. В. Кравченка, М. В. Пітцика, муніципальне право можна розглядати як самостійну галузь національного права України. Вони вважають, що на користь такого висновку свідчать, насамперед, положення Конституції України, де міститься велика кількість норм, в яких закріплюються основні принципи організації та функціонування місцевого самоврядування [4, с. 9].

Варто звернути увагу і на те, що П. М. Любченко вказує, що визнання вирішальної ролі місцевого самоврядування для формування галузі муніципального права не повинно привести до ототожнення цієї галузі з «правом місцевого самоврядування». Місцеве самоврядування є матеріальною основою формування муніципального права. З розвитком місцевого самоврядування з'являється широкий спектр суспільних відносин публічного (владно-політичного) характеру, пов'язаний із функціонуванням органів і посадових осіб місцевого самоврядування, та приватних відносин, які виникають у результаті самоорганізації населення для розв'язання питань місцевого значення, ведення господарської, підприємницької та іншої діяльності не забороненої чинним законодавством України. Регламентація суспільних відносин у сфері місцевого самоврядування здійснюється за допомогою норм права, і не лише муніципального, а й цивільного, фінансового, трудового тощо, а тому, незважаючи на тісний зв'язок цих двох понять, ототожнювати їх не можна [1, с. 19–20]. Вважаємо, що з такою думкою слід погодитися, на нашу думку, муніципальне право регулює відносини, які складаються у сфері здійснення місцевого самоврядування, які є набагато ширші ніж ті, що охоплює «право місцевого самоврядування».

У підручнику «Муніципальне право України» за редакцією М. О. Баймуратова колективом авторів визначено, що муніципальне право України являє собою галузь права України, норми якої виражають волю та інтереси її народу, держави і територіальних громад, регулюють суспільні відносини у сфері місцевого самоврядування. Причому, одночасно наголошується й на тому, що муніципальне право є комплексною галуззю права, оскільки її норми регулюють або об'єктивно мають регулювати суспільні відносини, що є предметом впливу традиційних та інших загальноновизнаних галузей права [5, с. 12–13]. З тим, що муніципальне право є комплексною галуззю права також погоджуються й П. М. Любченко [1, с. 19], В. В. Кравченко, М. В. Пітцик [4, с. 15].

Причому, В. В. Кравченко, М. В. Пітцик наголошують на тому, що муніципальне право не належить до

основних галузей національного права України, а є вторинним — похідним від інших галузей права. Вони визначають, що муніципальне право формується на стику конституційного, адміністративного, земельного, господарського, фінансового, цивільного права внаслідок розвитку місцевого самоврядування та законодавства про місцеве самоврядування, що, власне кажучи, і спричинило відокремлення відповідних правових норм у самостійну галузь права [4, с. 15].

Вважаємо, що для того, щоб визначити достовірне місце муніципального права серед інших галузей права, слід звернутися до навчальної дисципліни «Теорії права», яка дає пояснення поняттю «галузь права».

Отже, галузь права — впорядкована сукупність правових норм, яка регулює певний тип схожих суспільних відносин специфічним методом правового регулювання [7]. У теорії права вже давно доведено, що основними рисами будь-якої галузі права є, передусім, її предмет і метод (методи). Так, П. М. Любченко вважає, що предмет і метод правового регулювання — це найбільш суттєві підстави для поділу системи права на галузі. Предметна визначеність, на його думку, є обов'язковою умовою формування і розвитку будь-якої галузі права [1, с. 20].

Отже, важливим є питання про те, чи має муніципальне право самостійний предмет і метод (методи) правового регулювання? Для цього слід розглянути думки, погляди різних науковців та через призму їх досліджень встановити наявність у муніципального права схожих суспільних відносин, які регулюються специфічним методом (методами) правового регулювання.

У юридичній науці існують різні підходи до розуміння предмета муніципального права. Так, предмет муніципального права, на думку П. М. Любченка, становить собою певну систему, основними складниками якої є відносини, що пов'язані з діяльністю: а) представницьких органів місцевого самоврядування (рад) та депутатів місцевих рад; б) виконавчих органів місцевого самоврядування та муніципальних службовців; в) сільських, селищних, міських голів; г) органів самоорганізації населення; д) уповноважених суб'єктів щодо організації та проведення місцевих виборів, референдумів та відносини, що складаються в процесі інших форм безпосереднього волевиявлення територіальних громад; а також відносини органів місцевого самоврядування з органами державної влади, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян та підприємствами, установами, організаціями [1, с. 21].

В. В. Кравченко, М. В. Пітцик вважають, що предмет муніципального права є досить специфічним — його становлять суспільні відносини, що виникають

не в окремій сфері суспільних відносин, а в різних сферах життєдіяльності суспільства — політичній, економічній, соціальній, духовній, тобто там, де реалізують свої повноваження територіальні громади та інші суб'єкти місцевого самоврядування. Для визначення кола цих відносин принципове значення мають положення статті 140 Конституції України, згідно з якою до відання місцевого самоврядування віднесене вирішення питань місцевого значення [4, с. 12].

Натомість І. А. Галіахметов вважає, що предмет правового регулювання муніципального права має вичерпуватись тією сукупністю правовідносин, які виникають у зв'язку з реалізацією прав та обов'язків суб'єктів, що пов'язані зі сферою місцевого самоврядування. Цю сукупність прав і обов'язків становлять: віддзеркалений у законодавстві правовий статус органів місцевого самоврядування, що беруть участь у забезпеченні місцевого управління, правові інститути, що фіксують форму, характер і якість муніципально-правових відносин, що виникають у системі місцевого самоврядування з проблем вирішення питань життєдіяльності відповідних суб'єктів, а також правовідносини, що виникають у сфері державного управління через здійснення певних повноважень органів виконавчої влади на місцевому рівні [3, с. 281–282].

В. Ф. Погорілко предметом муніципального права визначає місцеве самоврядування як відносно самостійний вид суспільних відносин, пов'язаних з організацією і здійсненням влади територіальними громадами. Також формулює перелік відносин, що становлять предмет муніципального права, зокрема, до них відносять: 1) відносини, пов'язані з організацією і проведенням місцевих виборів, референдумів та з іншими формами безпосереднього волевиявлення територіальних громад; 2) відносини, пов'язані з діяльністю представницьких органів місцевого самоврядування (рад) та депутатів місцевих рад; 3) відносини, пов'язані з діяльністю виконавчих органів місцевого самоврядування та муніципальних службовців; 3) відносини, пов'язані з діяльністю сільських, селищних, міських голів; 4) відносини, пов'язані з діяльністю органів самоорганізації населення; 5) відносини органів місцевого самоврядування з органами державної влади, іншими органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян та підприємствами, установами й організаціями; 6) фінансові, цивільні, земельні, соціальні, трудові, житлові та інші відносини [5, с. 15].

О. В. Батанов вважає, що предметом муніципального права як галузі національного права є суспільні відносини, які виникають у процесі визнання, становлення, організації та здійснення муніципальної

влади, а також реалізації та захисту муніципальних прав особи. Тобто, предмет муніципального права є досить специфічним: його становлять суспільні відносини, які виникають не в окремій сфері життєдіяльності людини і громадянина, територіальних громад або суспільства, а в різних сферах — політичній, економічній, соціальній, культурній тощо. Це дозволяє стверджувати, що муніципальне право є самостійною галуззю національного права. Також науковець вказує, що муніципальне право як самостійна галузь права тісно пов'язана з іншими галузями права, зокрема конституційним, адміністративним, фінансовим та іншими, норми яких у певних межах і формах регулюють відносини публічної влади, народовладдя і частково входять до системи норм муніципального права [6, с. 192].

Отже, аналіз предмета муніципального права дозволяє дійти висновку, що ця галузь має комплексний характер. Суспільні відносини, які є предметом муніципального права, складають систему різних відносин, які виникають у процесі організації та здійснення місцевого самоврядування.

Не менш спірним є питання про метод муніципального права, що є способом впливу на суспільні відносини цієї галузі права. Метод правового регулювання, як відомо, є, разом із предметом правового регулювання, системо утворювальним чинником для галузі права.

На думку М. І. Корнієнко, муніципальне право як комплексна галузь права інтегрує у своїй системі як норми публічного (конституційного, адміністративного), так і приватного (цивільного, земельного, фінансового тощо) галузей права, а тому користується методами притаманним зазначеним галузям права. Так, виконуючи владні функції, органи місцевого самоврядування використовують імперативний (владний) метод правового регулювання, що обумовлено характером місцевого самоврядування як однієї із форм децентралізації державно-владних повноважень на рівень територіальних громад та тих органів, які вони обирають (органів місцевого самоврядування). Однак, крім публічно-владної діяльності територіальні громади та органи місцевого самоврядування реалізують права власності щодо майна, яке перебуває в комунальній власності, а тому в муніципальному праві широко використовуються диспозитивні методи правового регулювання суспільних відносин [2, с. 11–12]. В. В. Кравченко, М. В. Пітцик також вважають, що методами муніципального права є імперативний (публічно-правовий) та диспозитивний (приватноправовий) методи [4, с. 16].

На думку І. А. Галіахметова, метод муніципально-правового регулювання відображає лише певні

напрями (концепти) нормативно-правової регламентації, що є змістовою складовою загально правового методу. Муніципально-правовий метод як галузевий, заснований на загальноправовому, диференційовано використовує його напрями і способи. Можна визначити характерну ознаку комплексного муніципально-правового методу регулювання суб'єктів правовідносин у сфері місцевого самоврядування через критерій поєднання розвиненого (публічного) регулювання «за суб'єктом» із питомою вагою присутності регулювання «за об'єктом» (приватного), що спирається на розгалужену систему муніципально-юридичних фактів, що пояснюється складністю та багатоваріантністю предмета зазначеного регулювання [3, с. 282].

М. П. Любченко вважає, що пріоритетним методом муніципального права є імперативний метод, оскільки норми цієї галузі регулюють насамперед відносини влади, народовладдя, які опосередковують собою місцеве самоврядування. Цим науковцем окремим виділяється диспозитивний метод муніципального права, що, як він визначає, переважно запозичений із галузей приватного права й застосовується в процесі укладення угод суб'єктами місцевого самоврядування з іншими юридичними особами, а також з органами державної влади. Також М. П. Любченко пропонує виділяти такі методи муніципального права як: методи рекомендацій (порад) та декларацій (проголошення принципів тощо) характерні зокрема,

для міжнародно-правових актів (хартій, декларацій) та статутів територіальних громад [1, с. 22–23], що не заперечується В. Ф. Погорілко [5, с. 15–16].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, на підставі вищезазначеного, можна стверджувати, що муніципальне право є самостійною комплексною галуззю права, яка регулює певну сферу однорідних відносин, які пов'язані із діяльністю сільських, селищних, міських рад, голів, органів самоорганізації населення, відносини пов'язані із реалізацією територіальною громадою своїх прав тощо, а також має свої методи правового регулювання (імперативний, диспозитивний та методи рекомендацій і декларацій).

Муніципальне право є відносно новою галуззю права, яка розвивається. Її поява пов'язана із стрімким розвитком муніципально-правових відносин в Україні, що посприяло формуванню нового законодавства, яке врегулювало відповідні відносини.

Оскільки муніципальне право є самостійною галуззю права, воно займає особливе місце в системі права України поряд із іншими галузями права. Найтісніший зв'язок муніципального права існує з конституційним правом, оскільки саме з його норм формується муніципальне право. Муніципальне право як комплексна галузь тісно пов'язана також з рядом інших галузей права, зокрема адміністративним, господарським, цивільним, трудовим, земельним, житловим та іншими.

Література

1. Любченко П. М. Муніципальне право України: навч. посіб. / П. М. Любченко. — Харків: Видавництво «ФІНН», 2012. — 496 с.
2. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові системи. Навч. пос. — К.: Алерта, 2005. — 144 с.
3. Галіахметов І. А. Муніципальне право України: методологія становлення та розвитку: монографія / І. А. Галіахметов. — К.: КНЕУ, 2016. — 343 с.
4. Кравченко В. В., Пітцик М. В. Муніципальне право України. Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2003. — 672 с.
5. Погорілко В. Ф., Баймуратов М. О., Бальций Ю. Ю. Муніципальне Право України: Підручник / За ред. Баймуратова М. О. — 2-го вид. доп. — К: Правова єдність, 2009. — 720 с.
6. Батанов О. В. Феноменологія сучасного муніципального права / О. В. Батанов // Університетські наукові записки. — 2012. — № 1 (41). — С. 188–195.
7. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. — 432 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://studies.in.ua/krestovska-nm-teorja-derzhavi-prava.html>

References

1. Ljubchenko P. M. Municipality law of Ukraine: a textbook. / P. M. Ljubchenko. — Kharkiv: Vydavnytstvo «FINN», 2012. — 496 s.
2. Kornijenko M. I. Municipality law of Ukraine. Conceptual and organizational-law systems. Textbook. — K.: Alerta, 2005. — 144 s.

-
3. Ghaliakhmetov I. A. Municypaljne pravo Ukrajiny: metodologhija stanovlennja ta rozvytku: monoghrafija / I. A. Ghaliakhmetov. — K.: KNEU, 2016. — 343 s.
 4. Kravchenko V. V., Pitcyk M. V. Municypaljne pravo Ukrajiny. Navchalnyj posibnyk. — K.: Atika, 2003. — 672 s.
 5. Poghorilko V. F., Bajmuratov M. O., Baljcyj Ju. Ju. Municypaljne Pravo Ukrajiny: Pidruchnyk / 3a red. Bajmuratoya M. O. — 2-gho vyd. don. — K: Pravova jednistj, 2009. — 720 s.
 6. Batanov O. V. Fenomenologhija suchasnogho municypaljnogho prava / O. V. Batanov // Universytetsjki naukovi zapysky. — 2012. — # 1 (41). — S. 188–195.
 7. Krestovsjka N. M., Matveeva L. Gh. Teorija derzhavy i prava: Elementarnyj kurs. Vydannja drughe. — X.: TOV «Odissej», 2008. — 432 s. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu: <http://studies.in.ua/krestovska-nm-teorja-derzhavi-prava.html>

УДК 343.97

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Томчук Інна Олександрівна

*кандидат юридичних наук, викладач юридичних дисциплін
Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола*

Томчук Инна Александровна

*кандидат юридических наук, преподаватель
Галицкий колледж имени Вячеслава Черновола*

Tomchuk Inna

PhD in Law, Teacher of Law

Vyacheslav Chornovil Halytskyi College

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4680

КРИМІНОГЕННІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО НАДАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВІЙ ОСОБІ В УКРАЇНІ

КРИМИНОГЕННЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ, ОБЕЩАНИЯ ИЛИ ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ НЕПРАВОМЕРНОЙ ВЫГОДЫ ДОЛЖНОСТНОМУ ЛИЦУ В УКРАИНЕ

CRIMINOGENIC DETERMINANTS OF OFFERING, PROMISING OR PROVIDING UNLAWFUL ADVANTAGE TO THE CIVIL SERVANT IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу криміногенних детермінантів, які зумовлюють в Україні вчинення такого злочину як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі та сприяють його поширенню. Зокрема, розглянуто причини, умови та фактори, які призводять до злочину, відповідальність за який передбачена в статті 369 Кримінального кодексу України та проведено їх класифікацію.

Висловлюється думка, що причини такого злочину як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі в Україні беруть свій початок в державній політиці, у суспільному житті, культурі, бюрократичних традиціях країни. Ґрунтовний аналіз наукових джерел дозволив виділити за сутнісною характеристикою такі основні групи криміногенних детермінантів даного злочину: економічні, політичні, соціально-психологічні, культурно-виховні та правові. Також констатовано, що Україна належить до країн, де злочинність у виді пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі має значну тенденцію до зростання. Зазначено, що протягом 2015–2018 рр. кількість зареєстрованих злочинів за ст. 369 Кримінального кодексу України збільшилась втричі. Встановлено, що умовами зростання масштабів даної злочинності були кризові явища в економічній, соціальній, політичній, психологічній, організаційній та інших сферах. Автором зроблено висновок про те, що однією з вагомих причин, які спонукають до вчинення даних злочинів в Україні, є відсутність негативного ставлення до даної проблеми з боку українського суспільства та укорінення в свідомості громадян традиції подяки службовцям при вирішенні найпростіших питань чи проблем на їх користь.

Крім того, узагальнено найістотніші причини та умови вчинення таких злочинів як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, на які слід першочергово спрямовувати запобіжний вплив з метою недопущення їх вчинення в подальшому.

Ключові слова: детермінанти, вчинення, пропозиція, обіцянка, надання неправомірної вигоди.

Аннотация. Статья посвящена комплексному анализу криминогенных детерминант, которые обуславливают в Украине совершение такого преступления как предложение, обещание или предоставление неправомерной выгоды

должностному лицу и способствуют его распространению. В частности, рассмотрены причины, условия и факторы, побуждающие к преступлению, ответственность за которое предусмотрено в статье 369 Уголовного кодекса Украины и произведено их классификацию.

Высказывается мнение, что причины такого преступления как предложение, обещание или предоставление неправомерной выгоды должностному лицу в Украине берут свое начало в государственной политике, в общественной жизни, культуре, бюрократических традициях страны. Основательный анализ научных источников позволил выделить следующие основные группы криминогенных детерминант данного преступления: экономические, политические, социально-психологические, культурно-воспитательные и правовые. Также констатируется, что Украина принадлежит к странам, где преступность в виде предложения, обещания или предоставление неправомерной выгоды должностному лицу имеет значительную тенденцию к росту. Отмечено, что в течение 2015–2018 гг. количество зарегистрированных преступлений по ст. 369 Уголовного кодекса Украины увеличилась в три раза. Установлено, что условиями роста масштабов данной преступности были кризисные явления в экономической, социальной, политической, психологической, организационной и других сферах. Автором сделан вывод о том, что одной из весомых причин, побуждающих к совершению данных преступлений в Украине, является отсутствие негативного отношения к данной проблеме со стороны украинского общества и укоренения в сознании граждан традиции благодарности должностным лицам при решении простейших вопросов или проблем в их пользу.

Кроме того, обобщены наиболее значимые причины и условия совершения таких преступлений как предложение, обещание или предоставление неправомерной выгоды должностному лицу, на которые следует в первую очередь направлять меры влияния с целью недопущения их совершения в дальнейшем.

Ключевые слова: детерминанты, совершения, предложение, обещание, предоставление неправомерной выгоды.

Summary. The article deals with a complex analysis of criminogenic determinants that lead to committing a crime of offering, promising or providing unlawful advantage to the civil servant in Ukraine, as well as facilitate its spreading. In particular, the author has analyzed and classified the reasons, conditions and factors of this crime which is punishable according to Article 369 of the Criminal Code of Ukraine.

It is stated that the reasons for the crime of offering, promising or providing unlawful advantage to the civil servant in Ukraine originate from the state policy, social life, culture and bureaucratic traditions common for the country. Detailed analysis of scientific sources has made it possible to single out the following types of criminogenic determinants of this crime according to essential characteristics: economic, political, social and psychological, cultural and educational and legal. It is also stated that Ukraine is one of the countries where criminality of offering, promising or providing unlawful advantage to the civil servant has a great tendency to increase. It is noted that during 2015–2018 the number of registered crimes by Article 369 of the Criminal Code of Ukraine has tripled. It has been defined that the reasons for increasing of this type of crime were critical phenomena in economic, social, political, psychological, organizational and other spheres. The author concludes that one of the key reasons leading to this crime in Ukraine is the lack of negative attitude to this problem in Ukrainian society and the tradition of expressing gratitude to civil servants for solving citizens' problems which is ingrained in the consciousness of people. Moreover, the most important reasons and conditions of committing the crime of offering, promising or providing unlawful advantage to the civil servant have been generalized in this article. The author also states which preventive measures should be taken to stop this crime in the future.

Key words: determinants, committing, offering, promising, providing unlawful advantage.

Постановка проблеми. Прагнення України до євроінтеграції потребує вирішення надзвичайно важливого питання щодо запобігання і протидії корупції, яка, попри те що на сьогодні прийнято нове антикорупційне законодавство та створені нові антикорупційні органи, все ще залишається нагальною проблемою українського суспільства. Найбільш небезпечним її проявом вважається хабарництво, що дедалі частіше вчинюється у виді пропозиції, обіцянки та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України). Варто зазначити, що порівняно з 2015 роком рівень даної злочинності

в Україні зріс майже втричі. Зокрема, у 2015 р. було зареєстровано 286 аналізованих злочинів, за якими 148 кримінальних проваджень передано до суду з обвинувальним актом; 2016 р. — відповідно 430 та 148; 2017 р. — 556 та 235; 2018 р. — 785 та 424 [1]. Це, зокрема, свідчить про поширеність злочинних посягань, відповідальність за вчинення яких передбачена в ст. 369 КК України, та їх суспільну небезпеку. Слід не залишати поза увагою і той факт, що пропозиція, обіцянка, надання неправомірної вигоди чиновникам для більшості стало прийнятним і не викликає негативного ставлення з боку суспільства,

що ставить, в свою чергу, під загрозу подальший розвиток нашої держави, підриваючи її авторитет на світовій арені.

Для того, щоб розробити ефективні заходи щодо попередження та прогнозування несприятливих тенденцій, які обумовлюють зростання даних злочинних проявів, необхідно в першу чергу мати реальне уявлення щодо їх кримінологічних детермінантів. Тому доцільним вбачається комплексне дослідження та аналіз причин, умов, факторів злочинності, пов'язаної з пропозицією, обіцянкою та наданням неправомірної вигоди службовій особі, що дозволить в подальшому виробити шляхи протидії їй та попередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи різні джерела щодо детермінантів злочинів, пов'язаних з пропозицією, обіцянкою або наданням неправомірної вигоди службовій особі можна помітити, що науковці не достатньо проводили комплексних досліджень в даній сфері. Більшість праць стосуються в загальному детермінантів корупції та переважно злочину «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (ст. 368 КК України).

Так, питанням детермінантів корупційної злочинності раніше вже приділяло увагу багато науковців, серед яких: О. Ю. Бусол [5, В. С. Журавський [11], Л. А. Зубкова [15], Я. М. Кашуба [4], О. М. Костенко [24], О. М. Литвак [10], М. І. Мельник [13; 17], М. І. Михальченко [11], О. М. Михальченко [11], Є. В. Невмержицький [21] та ін.

Таким чином, комплексний аналіз означеної проблеми є потрібним кроком у кримінологічній характеристиці злочину, передбаченого статтею 369 КК України, адже саме такі знання мають вагоме значення для ефективної протидії даній злочинності, надаючи можливість державі та суспільству відповідним чином реагувати на них, мінімізуючи їх негативний вплив. З огляду на викладене вибрана для дослідження тема є актуальною.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексний аналіз причин та умов, які зумовлюють вчинення таких злочинів як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі та сприяють їх поширенню, що дозволить в подальшому розробити ефективну систему заходів протидії.

Виклад основного матеріалу. Питання криміногенної детермінації були і залишаються одними з найбільш складних у кримінології, проте надзвичайно потрібними. Оскільки лише в тому випадку, коли відомі причини, фактори, умови виникнення злочинності можливе вжиття заходів щодо усунення детермінант, які її стимулюють.

Причини вчинення окремого злочину полягають у взаємодії зовнішнього і внутрішнього. Так, В. М. Кудрявцев зазначає, що причиною конкретних злочинів є різні життєві ситуації, які у взаємодії з позицією особи спричиняють злочинні дії [2, с. 86]. Причини вчинення такого злочину як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, перш за все, пов'язані з культурою, менталітетом, традиціями корупційної діяльності в Україні.

Звичайно, у період становлення незалежності в Україні виникли чималі кризові явища в економічній, соціальній, політичній, психологічній, організаційній та інших сферах, що безпосередньо позначилося на масштабах злочинності в цілому. Проте початок масового поширення «хабарництва» відноситься ще до радянських часів, адже саме при соціалізмі через постійний дефіцит товарів і послуг виникла і закріпилася система «підношень». Крім того, радянська система повністю знищила громадянське суспільство, що призвело до глибокої соціальної атомізації. Якщо більшість громадян проявляють незначну або жодної солідарності зі своїми співгромадянами й, відповідно, з усім українським суспільством, тоді не дивно, що вони навряд чи показуватимуть свідому позицію в питаннях корупції. Так, згідно з результатами третьої хвилі національного опитування щодо громадянського залучення, проведеного у червні 2018 року організацією Пакт (Pact) за минулий рік близько 25% українців долучились хоча б до однієї громадської ініціативи, в той час як решта респондентів (75%) залишились осторонь, вважаючи участь у таких заходах марною тратою свого часу. За даними опитування лише 7–8% українців активно долучаються до життя своєї громади [3].

За сутнісною характеристикою криміногенні детермінанти таких злочинів як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі можна поділити на такі основні групи: економічні, політичні, соціально-психологічні, культурно-виховні та правові. Причини такої злочинності, значною мірою, пов'язані з існуючими конкретними умовами політичного, правового розвитку країни, історією її суспільного життя, традиціями державного бюрократичного апарату, існуючим економічним станом, її політичним курсом та здебільшого діють одночасно.

Щодо економічних чинників пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі, то можна погодитися з думкою Я. М. Кашуби, який стверджує, що більшість причин вчинення даного злочину полягає в економічних негараздах, у непослідовності й свідомому гальмуванні процесу

здійснення політичних, соціальних, економічних реформ, у наявності значного явного й прихованого безробіття, зубожіння значної частини населення, недостатній врегульовуваності питань власності, неузгодженості податкової, фінансової, митно-тарифної та інших складників системи економічної політики держави [4, с. 78]. О. Ю. Бусол також у своєму дисертаційному дослідженні робить висновок про те, що простежується пряма залежність між економічним рівнем розвитку країни та ступенем корупції в ній. Чим вище такий рівень, тим менший рівень корупції [5, с. 370]. Підтвердженням цього є власне те, що за версією американського ділового видання Bloomberg, Україна залишається в десятці найбідніших країн світу, перебуваючи на сьомому місці з прогнозованим індексом «19» (бідності чи знедоленості) [6]. Щодо рівня корупції в нашій державі, то за даними Міжнародної антикорупційної організації Transparency International (TI), яка оприлюднила результати дослідження «Індекс сприйняття корупції-2018», Україна набрала 32 бали та зайняла 120-те місце серед 180 країн, чим покращила свій результат порівняно з 2017 роком (30 балів, 130 місце) [7]. Проте цей показник і надалі залишається достатньо високим. Для прикладу середній показник країн Західної Європи та Європейського Союзу — 66 зі 100 балів. Попри зростання на 2 бали Україна отримала вдвічі менше цього середнього балу — 32.

Економічні негаразди є ключовою проблемою в суспільстві і за оприлюдненими результатами соціологічного опитування Центру соціальних і маркетингових досліджень SOCIS, де одним з питань було зазначити найактуальніші проблемами сьогодення. Так, відповіді громадян розподілилися наступним чином: війна на сході України (52,1%) та соціально-економічні негаразди: низький рівень зарплат чи пенсій (35,6%), зростання цін та інфляція (32%), безробіття (27%), висока ціна та низька якість медичного обслуговування (24,2%), високі тарифи на комунальні послуги (22,9%), соціальне розшарування між бідними і багатими (16%). Очевидним є й те, що державним бюджетом України на 2019 рік прожитковий мінімум вкотре затверджено у розмірі, який дозволяє забезпечити потреби громадян лише на рівні виживання. Прогресуюче зниження рівня життя в Україні відзначають й міжнародні організації. Так, за даними ООН, в Україні за межею бідності живе 60% населення. Натомість проблеми корупції зазначили у своїх відповідях досить незначний відсоток опитуваних: 11,1% — в судах та правоохоронних органах, 8,1% — в медицині та освіті [8].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Валерія Лутковська у своїй Щорічній до-

повіді за 2017 рік також підсумувала наявність таких проблемних питань: прогресуюча інфляція, девальвація національної валюти, реалізація анти-соціальної політики у визначенні тарифів на житлово-комунальні послуги, ціни на газ та електричну енергію для населення, скасування державного регулювання цін на соціально значущі продукти, звела практично нанівець досягнення Уряду у підвищенні мінімальної заробітної плати та певному осучасненні пенсій із запровадженням у 2017 році пенсійної реформи [9, с. 12].

Безсумнівно, що бідність та соціальна нерівність може сприяти поширенню таких злочинів як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, адже коли людина знаходиться у матеріальній кризі, то вона змушена запропонувати неправомірну вигоду службовій особі, щоб взяли на роботу саме її, прагне отримати незаконні пільги, оформивши інвалідність тощо. Таким чином, людина шукає шляхи для існування.

Нестабільність також формує почуття невідзначеності й непевності у завтрашньому дні серед чиновництва різного рівня, підштовхує їх діяти нахабно. Беручи до уваги символічну заробітну плату державних службовців нижчих ланок, слід визнати, як слушно зазначає О. М. Литвак, що умов для хабарництва існує більш ніж достатньо [10, с. 147]. Ряд науковців, таких як В. С. Журавський, М. І. Михальченко та О. М. Михальченко теж зазначають з цього приводу, що «збіднення населення, неспроможність держави забезпечити державним службовцям гідну заробітну платню підштовхують і перших, і других до порушення законодавства, що веде до масової низової корупції, пошуку незаконних благ за допомогою давання хабара» [11, с. 124–125]. Таким чином, економічні стимули та стримуючі фактори самі по собі є дуже важливими. Якщо державні службовці отримують зарплати, які не забезпечують їм гідного рівня життя, то не варто дивуватися, що вони можуть очікувати незаконних винагород. Тому, в цих умовах набагато легше дати неправомірну вигоду службовій особі, адже є впевненість, що вона, швидше за все, не відмовить у вирішенні проблемного питання за певну винагороду. В даному контексті правильним видається твердження В. І. Шакуна про те, що бідна людина не може дотримуватися сучасних європейських стандартів, згідно з якими кожен має жити відповідно до рівня своїх доходів. Зазначені суперечності провокують конфлікт особистості, що підштовхує до протиправної поведінки, збагачення будь-якою ціною, а корупція видається найкоротшим шляхом до гідного життя [12, с. 20].

До економічних факторів даного злочину слід віднести також зростання розриву між доходами підприємців і державних службовців, наділених повноваженнями управління економічними процесами. Так, підприємець має кошти значно вищі за зарплату державного службовця, але не має відповідної влади. Остання є прерогативою чиновника. Внаслідок надання неправомірної вигоди асиметрія між індивідами з різними ресурсами вирівнюється. Слушною з цього приводу видається думка О. Ю. Бусол: «Наявність антикорупційних органів не є панацеєю від вчинення корупційних діянь чиновниками. Ефективнішою протидією цьому явищу є забезпечення високої заробітної платні державним службовцям (порівняно з іншими верствами населення)» [5, с. 370].

Також слід згадати про те, що посилення податкового пресу для підприємців в кінцевому результаті зумовило більшістю з них ухилення від сплати податків та збільшення пропозицій неправомірної вигоди податковим інспекторам за уникнення покарання. Змушує підприємців перебувати в так званій «тіні» і відсутність державної підтримки та пільгових кредитів. Слід зазначити, що Державний бюджет України протягом останніх трьох років не передбачав фінансове забезпечення розвитку та підтримки української промисловості, підприємництва, а банківська система була неспроможною надавати пільгове кредитування та обігові кошти на підтримку вітчизняного товаровиробника [9, с. 13–14].

Багато хто вважає винними саме підприємців у великому рівні корумпованості чиновників. Однак, переважна більшість підприємців зацікавлена у вирішенні проблем в легальному руслі. Для більшості з них не залишається просто іншого виходу, ніж дати службовій особі неправомірну вигоду у зв'язку з неможливістю вирішення проблем, які виникають у них під час ведення господарської діяльності.

Вважаємо, що практично всі підприємці пропонують службовцям неправомірну вигоду за вирішення навіть найпростішого питання. Перша ситуація виникає тоді, коли підприємця змушують стати на шлях хабарництва: у нього прямо вимагають неправомірну вигоду за виконання чи невиконання в його інтересах певних дій чи створюють відповідні умови, однозначно даючи зрозуміти, що вирішення питання потребує відповідної плати. Друга — зумовлена ініціативою самого підприємця, який вважає, що краще з самого початку вдатися до такого способу вирішення справ, йдучи на певні витрати, ніж з боєм просуватися до кінцевого результату законним шляхом. За будь-якої ситуації підприємець опиняється перед вибором: давати посадовцю неправомірну

вигоду чи діяти у встановленому порядку законним шляхом [13, с. 39]?

До політичних детермінантів надання неправомірної вигоди службовій особі слід віднести, на нашу думку, наступні: повільний розвиток політичної культури та свідомості суспільства, передусім, його громадянських інституцій; недостатня визначеність і непослідовність у здійсненні антикорупційної політики; відсутність державної ініціативи та необхідних організаційних зусиль щодо створення громадських формувань задля підвищення активності населення у боротьбі з корупцією; відсутність ефективного парламентського контролю за діяльністю вищих службових осіб виконавчої гілки влади, у тому числі керівників правоохоронних органів; непрозорість системи державного управління, процесів прийняття рішень на національному, регіональному й місцевому рівнях; відсутність політичної волі у протидії корупції.

Історія людства характеризується постійною боротьбою за владу, оскільки вона дає можливість розпоряджатися матеріальними багатствами та людьми. Нерідко ж політична боротьба супроводжується протиправною діяльністю. Саме жадаба до влади штовхає багатьох людей на порушення закону. Влада (державна, місцева) перетворюється на товар, який можна придбати за умови доступу до значних фінансових, матеріальних, інформаційних та інших ресурсів. Хабарництво в політиці має набагато прихованіший характер і далеко не завжди є очевидним для пересічного громадянина, а це є прямим наслідком мінімізації участі громадян у справах держави. Особливо важко уникнути давання неправомірної вигоди під час проведення виборів, де на кожному кроці спостерігається підкуп представників влади і голів виборчих комісій з метою фальсифікації результатів.

Головною проблемою нашої держави є відсутність політичної волі, яка є вирішальним чинником ефективної протидії аналізованим злочинам. Під політичною волею, як зазначає Ю. Сапелкін, слід розуміти наміри політичного керівництва реально протистояти цим злочинам [14, с. 140]. Так, Л. А. Зубкова та І. Попова слушно з цього приводу зауважують, що за відсутності політичної волі навіть найдосконаліше законодавство має декларативний характер, а діяльність правоохоронних органів лише імітує протидію корупційній злочинності. До тих пір, поки державному службовцю буде вигідно брати хабарі й зловживати владою, а ризик понести покарання буде мінімальним, жодні репресивні заходи не матимуть позитивного результату [15, с. 39; 16, с. 39].

Політична воля повинна бути спрямована і на формування ідеології нетерпимості до корупції, правильно зазначає О. Ю. Бусол [5, с. 373]. Саме тому, у нормативних актах з формування антикорупційної культури слід закріпити такі принципи: у системі «чиновник — громадянин» додержання позиції «не брати — не давати»; дотримання політичної культури; закріплення в суспільній свідомості (моральних і етичних нормах) антикорупційної поведінки; активне залучення суспільної уваги до корупційних проявів і фактів протидії корупції.

На сьогоднішній день нерідко спостерігається в нашій державі те, що чиновники, на яких покладено обов'язок стежити за дотриманням законів, можуть вимагати неправомірну вигоду, погрожуючи застосуванням каральних санкцій (причому розмір неправомірної вигоди зазвичай є меншим за фінансові санкції, що їх буде вжито, якщо справа дійде до суду). Об'єктивно, особи, які отримують незаконну вигоду не будуть боротися з тими, хто її пропонує, що в подальшому призводить до відчуття безкарності за вчинені кримінальні правопорушення.

З боку держави не робиться також практично нічого у створенні ефективних громадських формувань протидії корупції. Звичайно ініціатива повинна виходити від самої громадськості, але держава зобов'язана зробити все, що від неї залежить у цьому напрямку. Особливе значення має також розвиненість громадянського суспільства. Для того, щоб здійснювати контроль над корупцією, громадяни повинні мати можливість отримувати інформацію про діяльність уряду і вживати відповідних заходів.

Щодо соціально-психологічних чинників давання неправомірної вигоди службовій особі, то їх можна поєднати в наступні причини та умови: низька психологічна готовність громадян до протидії хабарництву; моральна деформація значної частини населення, яка виявляється як у вчиненні ними таких злочинів як пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, так і в позитивному ставленні до хабарництва в цілому; корислива спрямованість громадян та державних службовців, що призводить до порушення норм моралі; негативна суспільна думка щодо службових осіб, впевненість хабародавця у тому, що службовець обов'язково прийме запропоновану йому незаконну вигоду; відсутній належний механізм залучення громадян до здійснення соціального контролю за діяльністю службових осіб органів влади і місцевого самоврядування; засоби масової інформації (ЗМІ) недостатньо виконують у сфері громадського контролю притаманні їм функції «четвертої влади».

Таким чином, одним з найважливіших соціально-психологічних детермінантів надання неправомірної вигоди службовій особі слід вважати занепад моральності та розлад порядку в суспільстві. Причиною цього, насамперед, є те, що за радянського суспільства тривалий час був задіяний принцип «ти — мені, я — тобі», а також важливе значення мала наявність особистих зв'язків. Відповідно значна частина населення країни увібрала в себе ці настанови і нерідко слідувала їм. В результаті витіснення корумпованими відносинами правових та етичних відносин відбувся значний злам у суспільній психології — люди у своїй поведінці з самого початку психологічно вже налаштовані на протиправні способи вирішення питань, вірно зазначає М. І. Мельник [17, с. 27–28].

Варто зауважити ще й те, що пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі одними громадянами активно діє на суспільну свідомість і особисті погляди інших, які є противниками цього злочину, визначає правову культуру та моральний клімат в суспільстві, поступово витісняючи право, мораль, соціальну справедливість. Отож підґрунтям хабарництва слід вважати саме корозію суспільної свідомості. Більшість людей не бачить легітимних можливостей виживання, тому і вдаються до різних нелегітимних шляхів, тіньових, хабарницьких. Вказана проблема, як зазначають науковці В. О. Заросило та В. В. Гладкий, перш за все стосується невідповідності суспільної свідомості українського суспільства антикорупційним очікуванням цього суспільства та суттєвих вад суспільної антикорупційної освіченості, обізнаності [18, с. 124].

Загалом, в Україні на сьогоднішній день спостерігається, як видно з даного дослідження, звикання до хабарництва і песимізм стосовно його подолання. Рано чи пізно практично кожен стикається з обставинами, в яких вперше потрібно зробити вибір: пропонувати, обіцяти, давати неправомірну вигоду службовій особі чи ні. І більшість громадян нашої держави схильні виправдовувати це соціальне зло, запевняючи, що неправомірна вигода, запропонована державному службовцю, є єдиним засобом на сьогоднішній день обійти бюрократичну тяганину і владнати проблеми з уповноваженими органами. В. О. Заросило та В. В. Гладкий у своєму дослідженні теж вказують: «Визнаючи корупцію одним з найбільш небезпечних явищ, обумовлених людиною, сучасне українське суспільство є надзвичайно толерантним до хабарництва — базисної форми корупції» [18, с. 123]. Безсумнівно, що позитивне ставлення до хабарників є також однією з умов давання неправомірної вигоди службовцям, що призводить до

того, що громадяни нездатні брати активну участь в антикорупційних діях. Таким чином, «годування службовців» в сучасних умовах — це бажання утвердити хабарницьке суспільство.

Серед факторів, що впливають на деформацію морально-психологічного клімату в нашій державі, слід також назвати розповсюдження в побуті звичаїв, пов'язаних з проявами хабарництва за надані службовцями послуги та поширеність думки про повну корумпованість державного апарату і неможливість вирішення питання без надання неправомірної вигоди службовій особі. Таким чином, як соціально-психологічний фактор пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди службовій особі можна назвати негативну суспільну думку щодо службових осіб. Це зумовлює впевненість хабародавця у тому, що службовець обов'язково прийме запропоновану йому незаконну винагороду. З цього приводу психологи стверджують, що таке ставлення створює прийнятний ґрунт для давання неправомірної вигоди. Цікавою у цьому контексті є теза О. Й. Кіріпнічкова: «коли владі не довіряють, її купують». Наданням неправомірної вигоди службовій особі громадяни утверджують свою недовіру у здатність влади вирішити питання у відповідності з законом та висловлюють зневагу до держави та її органів. Таким чином, вони намагаються обійти закон за допомогою його слуги чиновника [19, с. 178]. Крім того, як свідчать численні соціологічні дослідження, в Україні міцно вкорінилася традиція не вірити у захист закону та необов'язковості його дотримання. Громадяни є пасивними стосовно захисту своїх прав через страх перед органами влади, зневіру у позитивний результат вирішення справи та незнання процедури такого захисту. Таким чином, за результатами дослідження проведеним соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 11 жовтня 2017 року серед інститутів держави та суспільства найбільшу довіру громадян мають волонтерські організації (їм довіряють 66,7% опитаних), церква (64,4%), громадські організації (48,0%), українські ЗМІ (48,3%). Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 11,2% опитаних, не довіряють відповідно — 80,7% [20].

Не можна залишити поза увагою той факт, що близько 58% українців, як показали результати соціологічного дослідження, проведеного за підтримки Програми розвитку ООН в Україні Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва за ініціативою Уповноваженого з прав людини та ГО «Центр інформації про права людини», навіть при порушенні їх прав ніколи не намагались ці права захистити. Якщо ж говорити про тих, хто вирішив

боротись за свої права, то значна частка опитаних (більше 23%) серед усіх наявних засобів захисту обрали пошук потрібних знайомств та звернення до родичів. Такий показник, на превеликий жаль, створює суспільний попит на корупцію та вказує на наявність величезної проблеми — проблеми недовіри до судової гілки влади, яка існує сьогодні в Україні [9, с. 11].

Варто наголосити, що великий вплив на психіку людини мають засоби масової інформації, які відіграють дуже важливу роль у виявленні та висвітленні проявів корупції та покарання за такі діяння. Це допомагає створити атмосферу чесності і довіри до державної служби, а також закріпити принцип невідворотності покарання за хабарництво, що сприятиме запобіганню вчиненню нових корупційних діянь. Однак цього, на жаль, немає сьогодні в достатній кількості у ЗМІ, і попри поодинокі сюжети, українці не спостерігають активної кампанії на цю тему. Таким чином, причини хабарництва слід також шукати у відсутності реальної свободи слова.

Стосовно культурно-виховних криміногенних детермінантів злочину, передбаченого статтею 369 КК України, то можна виділити наступні: традиції правового нігілізму, які міцно вкорінилися в українському суспільстві; відмова державних інститутів від функції виховання особистості та обмеження їхнього впливу на громадян заходами соціально-виховного характеру; низька правова поінформованість населення; відсутність донедавна освітньої програми щодо антикорупційних заходів в навчальних закладах тощо.

Є. В. Невмержицький вірно зазначає, що останнім часом явище правового нігілізму в нашій країні набуло критичного рівня, воно наочно характеризує настрої у суспільстві, відображає відношення його громадян до закону і до структур влади [21, с. 59–60]. Потрібно зауважити, що це негативне явище та надання неправомірної вигоди службовій особі тісно пов'язані між собою. Причому їх взаємозалежність прямо пропорційна: чим вищий рівень правового нігілізму — тим вища ступінь корумпованості суспільства. В цих умовах варто згадати про адвокатів, в яких головним інструментом захисту клієнтів, особливо за кримінальними справами, є не їхній професіоналізм, а зв'язки у правоохоронних органах та судах, і неправомірна вигода слугує як головний, або як один з найбільш ефективних засобів захисту.

Більшість українських громадян ще не можуть усвідомити, що хабарництво не є нормальним або неминучим явищем, а також не є прийнятним в здоровому суспільстві. Пояснити це можна тим, що з його проявами доводиться стикатися постійно

та всюди. Проте раніше для всього суспільства це було соромно. Сьогодні ж давання неправомірної вигоди службовій особі стало нормою поведінки. В свою чергу, ухилення від хабарництва значною мірою має бути добровільним рішенням, адже у світі немає жодної правоохоронної системи, яка б змогла розслідувати та покарати чверть чи третину всього населення. І процес виховання особистості, слід починати одночасно із процесом навчання, оскільки, вперше з проявами хабарництва особа зустрічається саме тоді, як вірно зазначає Л. С. Дубчак [22, с. 59]. Потрібно формувати менталітет молоді людини, який базується на думці, що порушення законів не є найкоротшим шляхом до бажаної мети.

Правові детермінанти пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі є дуже важливими, в контексті усвідомлення механізмів подолання даної проблеми, та включають: недосконалість нормативно-правової бази, що не забезпечує ефективної протидії зловживанням чиновників, зберігаючи їх надмірну закритість, не сприяє чіткому контролю за діяльністю службовців та надійному правовому захисту громадян від свавілля службових осіб; відсутність цілісної системи правових засобів впливу на фактори, що обумовлюють корупційні злочини; недосконалість надання адміністративних послуг; законодавча невизначеність з питань власності на землю, нелегальний розпродаж якої стимулює потужний потік надання неправомірної вигоди службовим особам; слабкість судової системи у спроможності протидіяти хабарництву.

Українське законодавство, на жаль, ще містить дуже багато колізій. Більшість законів, правила та інструкції — заплутані, суперечать одне одному та не відповідають інтересам людини. Якщо уряд запроваджує велику кількість правил та інструкцій, державні службовці отримують більше можливостей для використання їх у своїх інтересах або для їх порушення. Крім того, вони часто самі створюють зайві проблеми тим, хто до них звертається, недбало виконують свої обов'язки або затягують вирішення справи з метою одержання будь-якої вигоди. А громадяни, в свою чергу, намагаються одразу владнати ситуацію за допомогою неправомірної вигоди, особливо якщо це стосується виникнення конфліктних ситуацій, які загрожують застосуванням санкцій. Як вірно зазначав М. Й. Коржанський з цього приводу: «Хабарі дають там, де державні органи та установи працюють з грубими порушеннями своїх функцій, обов'язків, де громадянин не може захистити свої права та інтереси. При сумлінній роботі службових осіб ніхто нікому хабарів не дає, бо в цьому немає потреби» [23, с. 111–112].

Завдяки появі такої штучно створеної соціальної залежності громадян від бюрократів, останні отримують можливість конвертувати надані їм державою повноваження у певну вигоду для себе. Як наслідок цього відбувається не просто порушення чинного законодавства, а брутальне ігнорування основних положень Конституції України в частині захисту прав і свобод громадян. Адже задоволення інтересів того, хто надає неправомірну вигоду неодмінно призводить до нечесного, несправедливого ставлення до тих, хто не дає її. В той же час «головним призначенням держави і права, — як правильно наголошує О. М. Костенко, — є протидія людській сваволі, в тому числі і тій, що проявляється у вигляді корупції» [24, с. 387].

Аналіз судової практики також доводить, що хабарництво має місце там, де недостатньо задовольняються потреби громадян у вирішенні тих чи інших питань. Сучасний стан надання адміністративних послуг все ще характеризується певними недоліками, серед яких: обмеженість днів та годин прийому громадян; необґрунтовано великі строки для надання окремих послуг; суперечливе правове регулювання та неналежне регулювання процедурних питань; фактичне зобов'язання приватних осіб отримувати супутні платні послуги. Такий стан речей зумовлює одну з причин давання неправомірної вигоди — задля полегшення чи пришвидшення надання адміністративної послуги.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, найпоширенішими причинами вчинення злочинів, пов'язаних із пропозицією, обіцянкою чи наданням неправомірної вигоди службовій особі можна назвати наступні: наявність в Україні високого рівня безробіття, бідність населення, економічна нерівність; жорстке втручання держави в економіку; необ'єктивна система оподаткування; неефективність інститутів влади; непрозора приватизація державної власності; недосконалість надання адміністративних послуг; умисне створення чиновниками «проблемної» ситуації, недбале виконання посадовцями своїх обов'язків або умисне затягування вирішення справи; виникнення конфліктних ситуацій, що загрожують застосуванням санкцій.

Відповідно умовами, що сприяють даній злочинності, є: негативна морально-психологічна атмосфера в суспільстві; низька правова культура населення; розбіжності в нормативно правових актах, їх незнання або нерозуміння населенням; специфіка менталітету (як громадян, так і чиновників), що включає прихильність до корупції; відсутність політичної волі у впровадженні ефективної антикорупційної

політики; розвиток тенденцій всездозволеності та безкарності за вчинення хабарництва; низький рівень заробітної плати державних службовців нижчих ланок; недостатність контролю, спрямованого на запобігання фактів надання неправомірної вигоди; політична нестабільність, втрата суспільної довіри до правових і державних інституцій та поваги до їх службових осіб, відсутність впевненості суспільства у проведенні чесних та неупереджених розслідувань фактів пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі; низька активність ЗМІ у висвітленні фактів даних злочинів; низька психологічна готовність громадян до протидії даних

злочинності; поширення індивідуалізму особистості, коли її інтереси переважають над законними інтересами та правами інших членів суспільства; слабкість громадянського суспільства; низька правова поінформованість населення та недостатня роз'яснювально-інформаційна робота серед підлітків стосовно кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері корупції.

Таким чином, саме на вищезазначені детермінанти аналізованої злочинності потрібно першочергово спрямовувати запобіжний вплив, що дозволить мінімізувати в подальшому вчинення таких злочинів на території нашої держави.

Література

1. Статистична інформація Генеральної прокуратури України про зареєстровані кримінальні правопорушення за результатами їх досудового розслідування за 2015–2018 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 26.01.2019).
2. Кудрявцев В. Н. Причини правонарушений. Москва, 1976. — 286 с.
3. Програми сприяння громадській активності «Долучайся!» (USAID) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/nezadovolennya-ukraintsiv-robotoyu-chinnogo-uryadu-zrostaе-natomist-zbilshuetsya-dovira-do-gromadskikh-aktivistiv> (дата звернення: 20.01.2019).
4. Кашуба Я. М. Корупція та відповідальність за корупційні діяння: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2007. — 110 с.
5. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.08 / Національна академія наук України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2015. — 479 с.
6. Рощенко О. Україна залишається серед найбідніших, але просувається — Bloomberg. Українська правда: електрон. версія газ. 2017. 3 березня [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/3/7137035/> (дата звернення: 20.01.2019).
7. Україна «увірвалася» до групи країн, які «намагаються боротися з корупцією» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2629707-ukraina-uvirvalasa-do-grupi-krain-aki-namagautsa-borotisa-z-korupcieu.html>. (дата звернення: 29.01.2019).
8. Соціологічне опитування «Аналіз соціальних очікувань українців від виборів-2019» центру соціальних і маркетингових досліджень SOCIS [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2475933-cogo-ocikuut-i-na-kogo-orientuutsa-ukrainski-gromadani-v-ukrinformi-prezentovani-rezultati-sociologichnogo-opituvanna-centru-socis.html (дата звернення: 26.01.2019).
9. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Права людини. Київ, 2018. 661 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [file:///C:/Users/PC/Downloads/Report-2018-1%20\(14\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/Report-2018-1%20(14).pdf). (дата звернення: 20.01.2019).
10. Литвак О. М. Корупція та її попередження // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 2001. — № 1 (14). — С. 144–158.
11. В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко. Корупція в Україні — не політика: монографія. К.: Фенікс, 2007. — 408 с.
12. Шакун В. І. Корупція як деформація правосвідомості // Корупційна злочинність у міжнародному вимірі: форми, методи та засоби протидії: матеріали Міжнар. круглого столу (м. Київ, 9–10 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. — С. 19–22.
13. Мельник М. І. Дача хабара: проблемні питання кваліфікації і звільнення від відповідальності // Підприємство, господарство і право. — 1999. — № 4. — С. 37–40.
14. Сапелкін Ю. Корупція як фактор ризику для національної безпеки України // Чорнобиль і соціум. — 2004. Вип. 10. Центр соціальних експертиз інституту соціології НАН України; Відп. ред. Ю. І. Саєнко, канд. філософ. наук Ю. О. Привалов. К.: ПЦ «Фоліант», 2004. — 312 с.

15. Зубкова Л. А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2017. — № 3 (104). — С. 34–44.
16. Попова І. Ще один універсальний закон бюрократії? (Хабарництво як побічний продукт взаємодії влади і громадян) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2007. — № 2. — С. 36–52.
17. Мельник М. І. Корупція. Сутність, поняття, заходи протидії. — Київ: Атіка, 2001. — 304 с.
18. Заросило В. О., Гладкий В. В. Хабарництво як базисна форма прояву корупції // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України, 2018. — № 16. — С. 123–139 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/328463247_Habarnictvo_ak_bazisna_forma_proavu_korupcii (дата звернення: 16.01.2019).
19. Кирпичников А. И. Взятка и коррупция в России. — Санкт-Петербург: Альфа, 1997. — 351 с.
20. Соціологічне опитування «Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації» / Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press1017.pdf> (дата звернення: 20.01.2019).
21. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Акад. прокуратури України. Київ: КНТ, 2008. — 364 с.
22. Дубчак Л. С. Суб'єктивні недоліки шкільного та вузівського виховання і їх криміногенне значення // Вісник Академії адвокатури України. — Київ: Видавничий центр Академії адвокатури України, 2006. — № 3 (7). — С. 54–60.
23. Коржанський М. Й. Нариси уголовного права. Київ, 1999. — 208 с.
24. Костенко О. М. Корупція як проблема політичної криминології // Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — Київ, 2003. — Вип. 14. — С. 386–389.

References

1. Statystychna informatsiia Heneralnoi prokuratury Ukrainy pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia za rezultatamy yikh dosudovoho rozsliduvannia za 2015–2018 rr. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (data zvernennia: 26.01.2019).
2. Kudriavtsev V. N. Prychyny pravonarushenyi. Moskva, 1976. — 286 s.
3. Prohramy spriannia hromadskii aktyvnosti «Doluchaisia!» (USAID) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://dif.org.ua/article/nezadovolennya-ukraintsiv-robotoyu-chinnogo-uryadu-zrostaie-natomist-zbilshuetsya-dovira-do-gromadskikh-aktivistiv> (data zvernennia: 20.01.2019).
4. Kashuba Ya. M. Koruptsiia ta vidpovidalnist za koruptsiini diiannia: navch. posib. Lviv: PAIS, 2007. — 110 s.
5. Busol O. Yu. Protydiia koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini u konteksti suchasnoi antykoruptsiinoi stratehii: dys. ... doktora yur. nauk: 12.00.08 / Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv, 2015. — 479 s.
6. Roshchenko O. Ukraina zalyshaietsia sered naibidnishykh, ale prosuvaietsia — Bloomberg. Ukrainska pravda: elektron. versiiia haz. 2017. 3 bereznia [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/03/3/7137035/> (data zvernennia: 20.01.2019).
7. Ukraina «uvirvalasia» do hrupy krain, yaki «namahaiutsia borotysia z koruptsiieiu» [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2629707-ukraina-uvirvalasa-do-grupi-krain-aki-namagautsa-borotisa-z-korupcieu.html>. (data zvernennia: 29.01.2019).
8. Cotsiolohichne opytuvannia «Analiz sotsialnykh ochikuvan ukraintsiv vid vyboriv-2019» tsentru sotsialnykh i marketynhovykh doslidzhen SOCIS [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2475933-cogo-ocikuut-i-na-kogo-orientuutsa-ukrainski-gromadani-v-ukrinformi-prezentovani-rezultati-sociologicnogo-opytuvanna-centru-socis.html (data zvernennia: 26.01.2019).
9. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan dotrymannia prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. Prava liudyny. Kyiv, 2018. 661 s. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: [file:///C:/Users/PC/Downloads/Report-2018-1%20\(14\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/Report-2018-1%20(14).pdf). (data zvernennia: 20.01.2019).
10. Lytvak O. M. Koruptsiia ta yii poperedzhennia // Visnyk Zaporizkoho yurydychnoho instytutu. — 2001. — № 1 (14). — С. 144–158.
11. V. S. Zhuravskiy, M. I. Mykhalchenko, O. M. Mykhalchenko. Koruptsiia v Ukraini — ne polityka: monohrafiia. K.: Feniks, 2007. — 408 s.
12. Shakun V. I. Koruptsiia yak deformatsiia pravosvidomosti // Koruptsiina zlochynnist u mizhnarodnomu vymiri: formy, metody ta zasoby protydi: materialy Mizhnar. kruhloho stolu (m. Kyiv, 9–10 lystop. 2017 r.). Kyiv, 2017. — С. 19–22.

13. Melnyk M. I. Dacha khabara: problemni pytannia kvalifikatsii i zvlennia vid vidpovidalnosti // Predprynymatelstvo, khoziaistvo y pravo. — 1999. — № 4. — S. 37–40.
14. Sapelkin Yu. Koruptsiia yak faktor ryzyku dlia natsionalnoi bezpeky Ukrainy // Chornobyl i sotsium. — 2004. Vyp. 10. Tsentr sotsialnykh ekspertyz instytutu sotsiologii NAN Ukrainy; Vidp. red. Yu. I. Saienko, kand. filosof. nauk Yu. O. Pryvalov. K.: PTs «Foliant», 2004. — 312 s.
15. Zubkova L. A. Suchasnyi stan i problemy zapobihannia koruptsii v Ukraini // Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. — 2017. — № 3 (104). — S. 34–44.
16. Popova I. Shehe odyh universalnyi zakon biurokratii? (Khabarnytstvo yak pobichnyi produkt vzaiemodii vlady i hromadian) // Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh. — 2007. — № 2. — S. 36–52.
17. Melnyk M. I. Koruptsiia. Sutnist, poniattia, zakhody protydii. — Kyiv: Atika, 2001. — 304 s.
18. Zarosylo V. O., Hladkyi V. V. Khabarnytstvo yak bazysna forma proiavu koruptsii // Visnyk Pivdennoho rehionalnogo tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, 2018. — № 16. — S. 123–139 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: https://www.researchgate.net/publication/328463247_Habarnictvo_ak_bazisna_forma_proavu_korupcii (data zvernennia: 16.01.2019).
19. Kyrpychnikov A. Y. Vziatka y korruptsiia v Rossii. — Sankt-Peterburh: Alfa, 1997. — 351 s.
20. Sotsiologichne opytuvannia «Stavlennia hromadian Ukrainy do suspilnykh instytutiv, elektoralni oriientsatsii» / Ukrainnyi tsentr ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen im. O. Razumkova [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/Press1017.pdf> (data zvernennia: 20.01.2019).
21. Nevmerzhytskyi Ye. V. Koruptsiia v Ukraini: prychyny, naslidky, mekhanizmy protydii: monohrafiia. Akad. prokuratury Ukrainy. Kyiv: KNT, 2008. — 364 s.
22. Dubchak L. S. Sub'iektivni nedoliky shkilnoho ta vuzivskoho vykhovannia i yikh kryminohenne znachennia // Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. — Kyiv: Vydavnychiy tsentr Akademii advokatury Ukrainy, 2006. — № 3 (7). — S. 54–60.
23. Korzhanskyi M. Y. Narysy uholovnoho prava. Kyiv, 1999. — 208 s.
24. Kostenko O. M. Koruptsiia yak problema politychnoi kryminologii // Pravova derzhava: shchorichnyk naukovykh prats Instytutu derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. — Kyiv, 2003. — Vyp. 14. — S. 386–389.

Зейналова Ламия Руслан кызы
*старший советник научно-аналитического сектора
Аппарата Уполномоченного по правам человека (Омбудсмана)
Азербайджанской Республики;
докторант
Бакинского Государственного Университета*
Zeynalova Lamiya Ruslan
*Chief Advisor of the Scientific-Analytical Sector of the
Office of the Commissioner for Human Rights (Ombudsman)
of the Republic of Azerbaijan;
PhD of
Baku State University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4792

ВЛИЯНИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА НА СТАТУС ЖЕНЩИНЫ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

THE INFLUENCE OF INTERNATIONAL LAW ON A WOMEN'S STATUS IN AZERBAIJAN

Аннотация. Азербайджан имеет определенную историю конституции и гендерного равноправия. В статье представлен анализ влияния международного права на национальное право, а также на права женщин и девочек в Азербайджане. Рассмотрены основные права женщин, отраженные в законодательных актах Азербайджанской Республики, принятых на основе международно-правовых актов.

Первые правовые акты конституционного характера были приняты в 1918–1920 гг. После учреждения советской власти в 1921, 1937 и 1978 гг. были приняты Конституции АЗССР. Права и свободы женщин, закрепленные в этих конституциях, основывались на советской идеологии. 12 ноября 1995 г. впервые в истории нашего государства была принята первая Конституция суверенного Азербайджана. Данная Конституция основывается на новой концепции прав человека и женщин. Здесь обеспечение равноправия мужчин и женщин является основной целью государства.

Достижение равенства между женщинами и мужчинами, и ликвидация всех форм дискриминации в отношении женщин являются основополагающими правами человека. Тем не менее, женщины во всем мире регулярно страдают от нарушений их прав человека на протяжении всей жизни, и реализация прав человека женщин не всегда была приоритетом. Достижение равенства между женщинами и мужчинами требует всестороннего понимания того, как женщины сталкиваются с дискриминацией, и им отказывают в равенстве, с тем, чтобы разработать надлежащие стратегии по ликвидации такой дискриминации.

В статье рассмотрены основные права женщин, отраженные в законодательных актах Азербайджанской Республики, принятых на основе международно-правовых актов, а так же показаны фундаментальные принципы женской политики в Азербайджане и процесс продвижения ее на государственный уровень.

Для достижения целей данного исследования был проведен исторический и правовой анализ формирования и развития статуса женщины в Азербайджане.

Ключевые слова: международное право, женщина, права человека, национальное законодательство, гендерное равноправие

Summary. Azerbaijan has its own history of constitution and gender equality. The article presents a legal analysis of women's rights in Constitutions of Azerbaijan, as well as the main women rights described in the legislation of the Azerbaijan Republic adopted on the basis of the existing Constitution.

The first legal acts of constitutional nature were adopted within 1918–1920. It has been passed the Constitution of Azerbaijan SSR in 1921, 1937 and 1978 after the establishment of the Soviet ruling. All rights and freedoms of women were based on Soviet ideology. In the history of our state, the first Constitution of a sovereign Azerbaijan has been adopted on 12th of November, 1995. The present Constitution of the Azerbaijan Republic is based on new conception of gender equality. Here, ensuring the equality of men and women is the main goal of the state.

The achievement of equality between women and men and the elimination of all forms of discrimination against women are fundamental human rights. Women throughout the world regularly suffer from violations of their human rights throughout their lives, and the realization of women's human rights has not always been a priority. Achieving equality between women and men requires a comprehensive understanding of how women face discrimination, and they are denied equality in order to develop appropriate strategies to eliminate such discrimination.

The basic rights of women enshrined in the legislative acts of the Republic of Azerbaijan, adopted on the basis of international legal acts, as well as fundamental principles of women's policy in the country and its raising to the state level have been covered in the present article.

The historical and legal analysis of formation and development of the status of the woman in Azerbaijan has been carried in order to achieve the purposes of this research.

Key words: woman, family, children, human rights and freedoms, national legislation, gender equality.

Постановка проблемы. Защита прав женщин не теряет своей актуальности еще с древних времен, более того, с каждым столетием защита прав женщин приобретает новые аспекты звучания данной проблемы.

В международных документах признается, что развитие правовых норм, гарантирующих женщинам предоставление основных прав и свобод человека — необходимый, но недостаточный шаг для преодоления их дискриминации. Дело в том, что общество представляет собой не однородное собрание индивидов, а сложную сеть разнообразных интересов, убеждений и шаблонов поведения. То, что одному из секторов общества представляется необходимым условием эффективного и нравственного функционирования общности, является в глазах других секторов незаконным и обременительным требованием. Именно в этой сфере так называемое право обычая часто противоречит законодательному праву. Большинство людей не видят в низком общественном статусе женщин социальной несправедливости, насилие над женщиной не представляется как нарушение прав человека, и все это в итоге не вызывает протеста в обществе. Ссылаясь на международные документы по правам женщин и опыту женского движения, проясняются существующие ситуации с нарушением их прав.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследованием проблематики права женщин как права человека занимались М. М. Ферри, А. М. Кларк, Э. Дж. Фридман, Б. А. Браун, Т. И. Эмерсон, Г. Фальк, А. Е. Фридман, К. Хохштетлер, Пол Фармер, К. Шафер, С. Смит и другие ученые.

Гендерное равенство в контексте прав человека. Женщины всего мира выступают со своими иде-

ями, планами, программами, стремясь изменить свое положение. Благодаря их активным действиям приняты международные документы, внесены изменения в национальное законодательство, созданы структуры, призванные решать их проблемы.

Благодаря международному женскому движению, деятельности женских правозащитных групп в последние десятилетия, женский вопрос стал входить в рамки обсуждения проблемы прав человека. И сейчас среди разнообразных по своему содержанию прав и свобод человека и гражданина важное место принадлежит правам женщин, обладающим в силу причин физиологического и социального характера, весьма существенной спецификой.

Система международно-правовых норм, направленных на защиту женщин, сложилась после окончания Второй мировой войны и сегодня носит всеобъемлющий характер. Устав, подписанный ООН в Сан-Франциско 26 июня 1945 года, является первым международным договором, в котором указано, что его положения основаны на всеобщем уважении прав человека.

Одной из главных целей ООН провозглашалось «вновь утвердить веру в основные права человека, в достоинство и ценность человеческой личности, в равноправие мужчин и женщин, в равенство больших и малых наций» [1].

В ее документах особо выделялись права человека — женщины, так как они имеют свою специфику. Женщинам необходимо гарантировать полное равноправное участие во всех сферах политической, гражданской, экономической, социальной и культурной жизни, ликвидацию всех форм дискриминации, связанной с половой принадлежностью. Все это является первоочередными задачами международного

сообщества. Эта позиция стала основной для инициатив в области улучшения положения женщин.

Именно, по инициативе ООН, с целью эффективной защиты прав женщин, было подготовлено ряд эффективных программ и стратегий, проведено ряд различных международных саммитов и конференций, были разработаны международные документы.

Как известно, права человека определены и гарантированы в пяти основных правовых документах ООН: во Всеобщей декларации прав человека (1948 г.), в Международном пакте об экономических, социальных и культурных правах (1966 г.), в Международном пакте о гражданских и политических правах (1966 г.) и в двух Факультативных протоколах к последнему.

Декларация прав человека провозглашает право каждого на жизнь, свободу, личную безопасность, достойный уровень жизни, необходимый для здоровья, равную оплату за равный труд, на образование, свобод от рабства, равную защиту судебных органов. Всеобщую декларацию прав человека 1948 г. называют «выдающимся документом в истории человечества», «Хартией вольностей для всего человечества» [2]. Согласно Декларации, права человека объявлялись естественными, неотъемлемыми и священными [3]. Она представляет собой манифест, главным образом, морального значения. А пакты — это договоры, имеющие обязательную силу для ратифицировавших их государств.

Взятые все вместе, они составляют документ, известный под названием Международный билль о правах человека, который представляет собой нечто большее, чем свод законов. Это система ценностей, которая предполагает действия для обеспечения уважения достоинства и реального признания ценности каждого человека.

В Международном билле о правах человека закреплена совокупность прав, которыми могут пользоваться все люди, включая женщин. Права человека закреплены системой международных правовых норм, которые определяют отношения личности и государства, взаимоотношения между людьми. То, что права человека, распространяются на женщин, закреплялось прежде такой формулировкой: «каждый человек имеет право и свободу независимо от пола» [4].

К тому же первоначально международные договоры были направлены на защиту отдельных прав женщин: Конвенция о равном вознаграждении мужчин и женщин за труд равной ценности от 29 июня 1951 г., Конвенция о политических правах женщин от 20 декабря 1952 г., Конвенция о согласии на вступление в брак, брачном возрасте и регистрации браков от 10 декабря 1962 г. Все эти международ-

ные договоры включали лишь отдельные аспекты защиты прав женщин, но не отражали всех форм дискриминации в отношении женщин.

В ноябре 1967 г. была принята первая Декларация о ликвидации дискриминации в отношении женщин, Комиссия по положению женщин запросила мнения государств-членов относительно формы и содержания возможного международного договора о правах человека женщин. Была создана рабочая группа по разработке такой конвенции. Работе способствовали итоги Всемирной конференции в рамках международного года женщин, которая состоялась в 1975 г., а позднее 18 декабря 1979 года единогласно Генеральной Ассамблеей ООН была принята Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, которая занимает третье место среди международных договоров о правах человека по числу ратифицировавших ее государств.

В преамбуле к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин поясняется, что, несмотря на принятие целого ряда договоров, женщины по-прежнему не имеют равных с мужчинами прав. Во всех странах по-прежнему сохраняется дискриминация в отношении женщин.

В целях борьбы против дискриминации по признаку пола, Конвенция предписывает государствам-участникам признать важность экономического и социального вклада женщин в благосостояние семьи и в развитие общества в целом. В ней подчеркивается, что дискриминация мешает экономическому росту и повышению благосостояния. В ней также признаётся необходимость изменения сложившихся представлений посредством проведения просветительской работы среди мужчин и женщин. Еще одна важная особенность Конвенции заключается в обязательном признании необходимости достижения не только юридического, но и фактического равенства, а также важности принятия временных специальных мер для достижения этой цели.

Следует отметить, что международное право имеет приоритет над национальным законодательством. Это означает, что даже если какое-то из прав не зафиксировано в законе или конституции страны, то можно обращаться в суд на основании международной конвенции ратифицированной государством. А выполнение обязательств по конвенциям и пактам определяется не только по докладам, предоставляемых самим государством, но и по независимым оценкам, в том числе сделанных неправительственными организациями.

Всемирная конференция по правам человека в Вене в 1993 г. приняла Венскую Декларацию и Программу Действий, где одним из современных прио-

ритетов были определены равные положения и права человека женщины, а ликвидация дискриминации по признаку пола была признана первоочередной задачей международного сообщества.

Хотя значение национальной и региональной специфики различных исторических, культурных и религиозных особенностей необходимо иметь в виду, государства, независимо от их политических, экономических и культурных систем, несут обязанность поощрять и защищать все права человека [5].

Там же было отмечено, что насилие по признаку пола и все формы сексуального домогательства и эксплуатации, включая те из них, которые происходят из культурных предрассудков и незаконной международной торговли женщинами, несовместимы с достоинством и ценностью человеческой личности и должны быть искоренены.

На Венской конференции по правам человека вопросы о правовом положении женщин впервые были вынесены на обсуждение в качестве самостоятельных пунктов повестки дня и получили отражение в итоговых документах Конференции. Отныне устранены любые сомнения по вопросу о том, что «права человека — женщин и девочек являются неотъемлемой составной и неделимой частью всеобщих прав человека».

IV Всемирная Конференция по положению женщин, которая прошла в Пекине в 1995 г., подвела итоги, выполнения Найробийских стратегий по изменению положения женщин.

Подписанная на Конференции Пекинская декларация, подтвердила решительность правительств, стран-членов ООН, в действиях по предупреждению женской бедности, устранению любых форм насилия в отношении женщин и девочек, ликвидации гендерной асимметрии в политической и общественной жизни. IV Всемирная Конференция явилась конференцией по принятию обязательств и осуществления действий, которые изложены в Пекинской Платформе. Пекинская Платформа действий является рекомендательным документом, адресованным в первую очередь правительствам с целью формирования политики в отношении женщин. А для неправительственных организаций — это один из важнейших инструментов в отстаивании прав женщин. Наша страна подписала Пекинскую декларацию, что означает ответственность правительства Азербайджана за выявление и решение проблем дискриминации. В Пекинской Платформе отмечено, что дискриминация в отношении женщин является одним из препятствий на пути достижения целей развития мира, а также нарушением прав человека и основных свобод женщин [6].

Успешное участие азербайджанских женщин на Всемирной конференции, непосредственное знакомство с проблемами международного женского движения, послужило стимулом для активизации женщин у себя в стране. Парламентские выборы 1995 года, принесли им 12% мандатов в высшем законодательном органе независимой Азербайджанской Республики. Это было в 2 раза больше чем в 1992 году, сегодня же удельный вес женщин-депутатов в парламенте достиг 16,8%. По сравнению с первыми муниципальными выборами, на последних выборах число избранных женщин выросло в шесть раз, достигнув 5236 человек и их удельный вес среди членов муниципалитетов составил 35% (на первых муниципальных выборах — 4%).

Хотела бы отметить, что Пекинская Декларация и Платформа Действий по инициативе и общей редакции Уполномоченного по правам человека Азербайджанской Республики была переведена на азербайджанский язык и опубликована в виде книги.

Общепризнанные принципы и нормы международного права и международные договоры страны являются составной частью ее правовой системы. Согласно установившимся нормам, понятие «правовая система» шире понятия «законодательство». Отсюда следует, что претворение в жизнь положений международно-правовых актов о правах женщин является задачей не только законодательной, но и исполнительной, а также судебной власти.

Полное и равное участие женщин в политической, гражданской, экономической, общественной и культурной жизни на национальном, региональном и международном уровнях, а также ликвидация всех форм дискриминации по признаку пола являются первоочередными целями международного сообщества. Осуществление Пекинской Платформы действий, в том числе через национальное законодательство и посредством формулирования стратегий, политики, программ и приоритетов в области развития, является суверенной обязанностью каждого государства.

Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин является комплексным международным договором. Вместе с тем, ее нельзя назвать всеобъемлющим документом в области защиты прав женщин, поскольку многие ее положения необходимо рассматривать в свете действующих международно-правовых документов, посвященных регламентации отдельных прав женщин и гарантий их реализации. Наряду с Конвенцией действуют другие универсальные международно-правовые акты по правам человека. Среди них можно выделить общие, т.е. применимые в равной мере, как к мужчинам, так

и к женщинам, причем некоторые из них содержат отдельные положения, посвященные женщинам и специальные, касающиеся только женщин.

Осуществление определенных положений Конвенции предполагает совместное их применение со смежными нормами других международно-правовых документов, действующих в отношении данного государства-участника. Государства-участники Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин обязались включить принцип равноправия мужчин и женщин в свои национальные конституции или другое соответствующее законодательство, и обеспечить, с помощью закона и других соответствующих средств, практическое осуществление этого принципа.

В Нью-Йорке в сентябре 2000 года на Саммите Тысячелетия организованном ООН была принята Декларация, отражающая Цели Развития Тысячелетия (ЦРТ). Декларация определила 8 глобальных целей, из которых два были посвящены женщинам. Одной из целей являлось обеспечение гендерного равенства и полномочия женщин, а другой — улучшение здоровья матери. Эти цели были включены в формирование государственной политики, и это положительно повлияло на жизненный уровень сотен миллионов людей в мире. Что касается положения относительно гендерного равенства, можно отметить, что в системе начального образования был достигнут баланс между девочками и мальчиками.

Несмотря на то, что до конца ЦРТ не удалось достичь полного достижения некоторых целей, глобальная инициатива, охватывающая период с 2015 стала важной темой Конференции по устойчивому развитию Рио + 20, состоявшейся в 2012 году в Рио-де-Жанейро.

На конференции было принято решение начала процесса создания Целей Устойчивого развития, построенного на успехах ЦРТ и определяющих рамки развития периода после 2015 года. Государства-члены вновь рассмотрели обязательства, связанные с устойчивым будущим, и утвердили новый документ «Будущее, которое мы хотим».

На региональном уровне было сделано много работ в области гендерного равенства и искоренения дискриминации в отношении женщин, а также борьбы с насилием в отношении женщин. Совет Европы, обладающий ведущей ролью в Европе по правам человека, не раз выступал с различной инициативой по вопросам насилия в отношении женщин, насилия в семье, гендерного равенства.

Начиная с 90-х годов прошлого века, в частности в области борьбы с насилием в отношении женщин и насилия в семье, Совет Европы выступал с рядом

инициатив. В конечном итоге, результатом этих инициатив стало то, что в 2002 году Комитет Министров принял рекомендацию Совета Европы для государств-членов по защите женщин от насилия в семье, и в 2006–2008 годах по всей Европе прошли кампании по борьбе с женским насилием, в том числе домашнем (бытовом) насилием. Парламентская Ассамблея Совета Европы также продемонстрировала жесткую политическую позицию против всех форм насилия в отношении женщин. Со стороны ПАСЕ были приняты многочисленные резолюции и рекомендации, отражающие необходимость разработки юридически обязывающих стандартов против насилия на гендерной основе.

Появилась необходимость для принятия правового документа, подразумевавшего защиту жертв насилия в отношении женщин на едином уровне во всех частях Европы. И поэтому, Министры Юстиции государств-членов Совета Европы, стали обсуждать важность принятия такого рода документа. В декабре 2008 года Комитет министров создал группу экспертов для подготовки проекта конвенции в этой области.

В декабре 2010 года был подготовлен проект конвенции «О предупреждении и пресечении насилия в отношении женщин и бытового насилия», и был принят в 2011 году 7 апреля, в Стамбуле. Этот важный документ, называемый также Стамбульской конвенцией, в апреле этого года после того, как ратифицировался достаточным количеством стран, 1 августа вступил в силу. Эта конвенция является документом, который имеет особое значение. Прежде всего, стоит отметить что, независимо от того, что данный документ подготовлен Советом Европы, который является региональной организацией, открыт для присоединения любой страны, не являющейся членом государством организации. Еще один важный момент заключается в том, что Стамбульская конвенция является первым юридически обязательным документом по насилию в отношении женщин. Конвенция подтверждает, что насилие против женщин противоречит закону, и является преступлением, и призывает применять адекватное наказание в области борьбы против данной проблемы.

Кстати, подписание и ратификация данной Конвенции нашей страной были предложены Уполномоченным Азербайджанской Республики.

Хочу отметить, что Системная и успешная работа по формированию законодательной и институциональной базы гендерного развития в Азербайджане имеет свои глубокие исторические корни, определившие толерантное отношение азербайджанского общества, по крайней мере, части его, к инициативам в сфере взаимоотношений мужчин и женщин.

Азербайджан, в период после обретения независимости, определил для женщин новые цели и задачи, и работы, проведенные во имя усиления роли граждан в процессе формирования общества, способствовали повышению роли женщин. Конституция Азербайджанской Республики, принятая в 1995 году, отразила в себе равные права для мужчин и женщин, и создала правовую базу для их активного участия в процессе демократического государственного со-зидания. Именно с этой точки зрения, Конституция и законодательство Азербайджанской Республики соответствуют требованиям международных гуманитарных актов в отношении женщин.

Конвенция ООН «О ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин» от 1995 года, Факультативный Протокол, ратифицированный в 2001 году, присоединение к Пекинской Платформе ООН, Декларация Тысячелетия, Цели развития Тысячелетия, международные договора и резолюции создали большие возможности для деятельности женщин в обществе.

Азербайджан, наряду с сотрудничеством со многими международными организациями и присоединением к международным конвенциям, также принял ряд нормативно-правовых актов по защите прав и свобод женщин в Азербайджане. Постановление Президента Азербайджанской Республики от 6 марта 2000 года о «Реализации государственной политики по женщинам» обеспечивает равное участие мужчин и женщин во всех государственных органах. Кроме того, как пример правовых реформ, проводимых в стране, можно привести государственные законы о «Гендерном равенстве (мужчин и женщин)», «О предотвращении бытового насилия», а также поправки в Семейный кодекс.

Несмотря на быстрое развитие страны, повышение роли в мировой экономике, усовершенствования демократии, как и во всех развитых странах, в Азербайджане существует ряд проблем в области гендерного равенства и формирование гендерной культуры по-прежнему является приоритетным направлением.

Президент Азербайджана Ильхам Алиев 24 мая 2010 года на Седьмой конференции, посвященной гендерному равенству государств-членов Совета Европы, отметил: «Гендерное равенство является одним из приоритетов в развитии современного демократического общества и защиты прав человека».

Расширение возможностей женщин, обеспечение гендерного равенства, искоренение насилия в отношении женщин и бытового насилия является приоритетом Омбудсмана Азербайджана и в течение 15 лет своей деятельности, Омбудсмен принимал

динамичные меры в этой области, и эта деятельность осуществлялась в нескольких направлениях.

Повышение конкурентоспособности женщин на рынке труда, развитие предпринимательства среди женщин, организация курсов, направленных на достижение новых профессий со стороны женщин, подготовка программ реабилитации для женщин, пострадавших от бытового насилия, усиление борьбы с насилием в отношении женщин, включая насилие в семье, обеспечение жертв такого насилия средствами защиты, приютами, необходимой компенсацией, реабилитацией, медицинской и психологической помощью, а также мерами, принятыми для достижения гендерного равенства, являются приоритетами этой деятельности.

С первых дней нашей деятельности, на наш адрес поступают жалобы и заявления различного характера и содержания. К обращениям, связанным с гендерными стереотипами, дискриминацией, жестоким обращением и обстоятельствами насилия проводится особый подход, обращения расследуются и принимаются необходимые меры в рамках нашей компетенции.

В целях изучения проблем репродуктивного здоровья, здоровых физиологических родов, причин материнской и детской смертности были проведены осмотры родильных домов, было изучено положение по медицинской услуге беременным женщинам и новорожденным, а также усовершенствование патронажной системы.

Была проведена широкая образовательная работа по вопросам планированию семьи, защиты здоровья девочек и женщин, заболеваний, передаваемых половым путем, в частности, по вопросам заражения вирусом иммуно-дефицита (ВИЧ/СПИД) женщинами и девочками и методами профилактики такого рода инфекционных болезней, грудному вскармливанию, здоровью матери и ребенка, здоровью и внедрению гендерных вопросов в области образования и физической культуры, психическому здоровью женщин, здоровых условий на рабочем месте, факторам окружающей среды, признанию особых потребностей пожилых женщин.

Особое значение было уделено участию женщин в органах власти и процессах принятия решений, в том числе участию в государственных и негосударственных секторах, были подготовлены учебные программы по лидерству женщин, а также мероприятия, позволяющие совмещать семейные и рабочие обязанности, как мужчин, так и женщин. Работающие в различных сферах женщины-политики, женщины-депутаты выдвинули предложения, способствующие расширению возможностей активных

и профессиональных женщин, в том числе, принимали активное участие в национальных и международных сетях.

По инициативе Уполномоченного на юридическом факультете Бакинского Государственного Университета проводится образовательный курс предмета «Введение в Гендер» [7]. Наряду с этим, во многих высших учебных заведениях для ответственных лиц и активистам профессиональных союзов читаются лекции по правам человека и гендерным проблемам.

Распоряжением Президента Республики Азербайджан от 27 декабря 2011 года, с целью усиления защиты прав и свобод человека, была утверждена Национальная Программа Действий. Программа включает мероприятия по осуществлению обязанностей, исходящих из международных соглашений по правам и свободам человека, и приведение нормативных правовых актов Азербайджанской Республики в соответствие с международными правовыми документами, предотвращение бытового насилия, психологическая и медицинская помощь, необходимая компенсация и реабилитация жертв такого насилия, предусмотрены мероприятия для проведения борьбы против всех форм насилия в отношении женщин, а также для более высокого уровня защиты в области прав женщин [8]. Координация осуществления вышеупомянутой Национальной Программы Действий была рекомендована рабочей группе в составе представителей всех министерств и комитетов, а руководство было рекомендовано Уполномоченному. Со стороны Уполномоченного, в связи с осуществлением программы, были проведены конференции, семинары, круглые столы с участием членов Парламента (Милли Меджлиса), государственных учреждений, неправительственных организаций, в том числе представителей СМИ, были проведены консультации, а также общественные слушания во всех городах и районах страны.

Уполномоченный в области прав женщин выступал с различными программами, стратегиями и законодательными инициативами. Ещё в 2005 году были выдвинуты программы для совершенствования законодательства по правам женщин, гендерного равенства, а также принятие соответствующего закона и целевой государственной программы по борьбе с бытовым насилием. В 2008 году было предложено предотвращение бытового насилия превентивными способами, создание банка данных. В 2011 году соответствующими решениями Кабинета Министров были одобрены и подтверждены «Положение по профилактическому учету лиц совершивших бытовое насилие и по ведению воспитательно-превентивных работ для данных лиц» и «Положение по организа-

ции и ведению банка данных по бытовому насилию». В 2011 году Уполномоченный выступил с предложением создания центров, оказывающих ставшим жертвами насилия в семье женщинам и детям для психо-социальной реабилитации бесплатные юридические, психологические и медицинские услуги. В 2012 году была предложена разработка «Стратегии Гендерных приоритетов».

В 2012 году, с целью повышение конкурентоспособности женщины на рынке труда, развитие предпринимательства и занятости среди женщин, расширения их деятельности в этой области в развивающихся пригородных районах, была предложена организация учебных программ в области бизнеса, в соответствии с этим, с участием правительственных и неправительственных представителей, были проведены дискуссии на тему «Бизнес и права женщин».

Кроме того, Уполномоченным было предложено принятие закона о Репродуктивном здоровье. Доведу до вашего сведения, что проект «Закона о репродуктивном здоровье» сейчас на рассмотрении Парламента (Милли Меджлиса). Дополнения и изменения, внесенные в Семейный кодекс об определении возраста для вступления мужчин и женщин в брак до 18 лет, внесение в соответствующем законодательстве по участию женщин в процессе принятия решений, «гендерное бюджетирование» в целях расширения экономических возможностей для предпринимательской деятельности, являются рекомендациями, выдвинутыми Уполномоченным в сфере совершенствования нормативно-правовой базы.

В 2008 году было предложено присоединиться к следующим Конвенциям Организации Международного Труда: Конвенция № 156 от 1981 года «Конвенция о равном обращении и равных возможностях для трудящихся мужчин и женщин: трудящихся с семейными обязанностями», «Конвенции № 183 от 1952 г. «Об охране материнства», в результате, в 2010 году Азербайджан присоединился к этим документам.

Сотрудничество в области гендерного равенства и обеспечения прав женщин с Государственным Комитетом по проблемам семьи, женщин и детей, соответствующими министерствами, государственными учреждениями, международными организациями, НПО и СМИ, в целом с представителями гражданского общества и общин вносит важный вклад в эффективную защиту и поощрения прав женщин.

В настоящее время Азербайджан вступил на новый этап своего развития. Основной целью этого этапа является эффективное обеспечение прав человека, включая права женщин, доведение уровня жизни

населения до уровня передовых международных стандартов, а также получение новых достижений в развитии науки, культуры, во всех сферах общественной жизни.

Новые ситуации в мире ставят перед собою новые задачи. Именно с точки зрения реализации данных задач, утвержденная Указом Президента Азербайджанской Республики от 29 декабря 2012 года Концепция Развития, «Азербайджан-2020: взгляд в будущее» имеет важное значение [9].

Согласно концепции, было предпринято принятие Государственной Программы для улучшения здоровья матери и ребенка, которая охватывает период 2013–2020 годы, а также усиление работы по проведению профилактических обследований среди детей и подростков и ведение диспансеризации.

В независимой Азербайджанской Республике национальное законодательство, обеспечивая равенство женщин, служит предотвращению всех

форм дискриминации, а государственная политика по гендерным вопросам, направлена на реализацию равных возможностей для женщин.

Заключение. Следует отметить, что Женщины Азербайджана обладают все еще не воспользованным профессиональным, интеллектуальным, нравственным потенциалом, и, что, активизируя их, можно достичь равные права, равные возможности, одним словом, возвышение их на качественно высокий уровень в истинном смысле этого слова является важным шагом на пути развития гендерного равенства.

Поэтому, участие в качестве национального правозащитного учреждения в различных международных мероприятиях, встречах, программах обмена, способствует более эффективному использованию наших достижений в этой области и приобретенный опыт служит для увеличения участия женщин в соответствии с требованиями времени, а также в соответствии с международным правом.

Литература

1. Действующее международное право. Т. 1. М., 2007. С. 8.
2. Федерик Майор // Всеобщая декларация прав человека: 45-я годовщина. 1948–1993. М., 2004. С. 5.
3. Международное сотрудничество в области прав человека: Документы и материалы. М., 2006. С. 84.
4. Билль о правах. 1789 г. // Международные акты о правах человека: Сборник документов.-2-е изд. — М.: Издательство Норма, 2002.
5. Действующее международное право. Т. 1. М., 2007. С. 95.
6. Pekin Bəyannaməsi və Fəaliyyət Platforması.
7. «Genderə giriş» Dərs vəsaiti, Bakı Universiteti Nəşriyyatı 2017.
8. Национальная Программа Действий с целью усиления защиты прав и свобод человека.
9. Концепция Развития, «Азербайджан-2020: взгляд в будущее».

References

1. Deystvuyusheye mejdunarodnoe pravo. T. 1. M., 2007 S. 8.
2. Federik Major // Vseobshaya deklaraciya prav cheloveka: 45-ya godovshina. 1948–1993. M., 2004. S. 5.
3. Mejdunarodnoe sotrudnichestvo v oblasti prav cheloveka: Dokumenty i materialy. M., 2006. S. 84.
4. Bill o pravah. 1789 g. // Mejdunarodniye akti o pravah cheloveka: Sbornik dokumentov. — 2-e izd. — M.: Izdatel'stvo Norma, 2002.
5. Deystvujushee mezhdunarodnoe pravo. T. 1. M., 2007. S. 95.
6. Pekin Bayannamasi və Faaliyyat Platforması.
7. «Gendərə giriş» Dərs vəsaiti, Bakı Universiteti Nəşriyyatı 2017.
8. Nacional'naya Programma Deystviy s cel'yu usileniya zashit prav i svobod cheloveka.
9. Koncepciya Razvitiya, «Azerbaydjan-2020: vzglyad v budushee».

Чистоклетов Леонтій Григорович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Чистоклетов Леонтий Григорьевич

*доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры административного и информационного права
Учебно-научный институт права и психологии
Национального университета «Львовская политехника»*

Chystokletov Leontiy

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative-Legal Disciplines
Educational-scientific institute of law and psychology of
Lviv Polytechnic National University*

Хитра Олександра Леонтіївна

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Хитра Александра Леонтьевна

*кандидат юридических наук, доцент кафедры
административного права и административного процесса
Львовский государственный университет внутренних дел,*

Khytra Oleksandra

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor of the
Department of Administrative Law and Administrative Process
Lviv State University of Internal Affairs*

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-1-4763

ЩЕ РАЗ ПРО ЮРИМЕТРИКУ

ЕЩЕ РАЗ ПРО ЮРИМЕТРИКУ

ONE MORE TIME ABOUT THE JURIMETRICS

Анотація. Актуальність статті зумовлена необхідністю розв'язання нагальних методологічних проблем української юриспруденції, зокрема тих, які пов'язані із застосуванням в юридичній теорії і практиці статистичних й математичних методів та комп'ютерних технологій.

Розкрито уявлення про суть юриметрики американського юриста Л. Левінгера, завдяки якому термін «юриметрика», («юриметрія») дістав поширення.

Привернуто увагу до думки, що юриметрику можна вважати розділом кібернетики, у зв'язку із чим охарактеризовано концепцію юскібернетики італійського науковця М. Лосано, який запропонував відмовитися від терміна «юриметрика». У цьому контексті згадано про вплив комп'ютеризації державного управління на правотворчу техніку.

Показано, що, хоча з появою концепції юскібернетики інтерес до юриметричних досліджень не згас, юриметрика й досі перебуває на стадії становлення. При цьому продемонстровано наявність різнобою в трактуванні суті юриметрики.

Охарактеризовано реакцію з боку представників радянської науки на юриметричні дослідження, які здійснювались на Заході.

Продемонстровано наявність інтересу до юриметрії в деяких представників пострадянської науки. У цьому контексті обговорено так звану електронну юриметрію, спрямовану на з'ясування питань про тенденції розвитку обсягу національного законодавства та його структурних характеристик. Показано, що метод електронної юриметрики цілком відповідає духу юриметричного мейнстріму.

Розкрито зміст концепції юрисометрики, спрямованої на розробку, вивчення й застосування сучасних математико-статистичних методів юридичного прогнозування; розвиток теорії і практики експертних методів прийняття рішень; спостереження за контрольованими параметрами; емпіричну верифікацію різних теорій права. Показано неспроможність критичних зауважень на адресу цієї концепції, висловлених Є. Куліковим. Зіставлено трактування юрисометрики та юриметрії, яку її прихильники позиціонують як мультидисциплінарну наукову й педагогічну галузь юриспруденції на стику прикладної математики та інформатики й правознавства.

Зроблено висновок про необхідність активізації досліджень методологічних аспектів юриметрики.

Ключові слова: юриметрика, юскібернетика, правометрія, юрисометрика, юриметрія.

Аннотация. Актуальность статьи обусловлена необходимостью решения неотложных методологических проблем украинской юриспруденции, в частности тех, которые связаны с применением в юридической теории и практике статистических и математических методов и компьютерных технологий.

Раскрыто представление о сути юриметрики американского юриста Л. Левингера, благодаря которому термин «юриметрика», («юриметрия») получил распространение.

Привлечено внимание к мнению, что юриметрику можно считать разделом кибернетики, в связи с чем, охарактеризовано концепцию юскібернетики итальянского ученого М. Лосано, предложившего отказаться от термина «юриметрика». В этом контексте упомянуто о влиянии компьютеризации государственного управления на правотворческую технику.

Показано, что, хотя с появлением концепции юскібернетики интерес к юриметрическим исследованиям не угас, юриметрика до сих пор находится в стадии становления. При этом продемонстрировано наличие разнобоя в трактовке сути юриметрики.

Охарактеризована реакция со стороны представителей советской науки на юриметрические исследования, осуществлявшиеся на Западе.

Продемонстрировано наличие интереса к юриметрике у некоторых представителей постсоветской науки. В этом контексте охарактеризована так называемая электронная юриметрия, направленная на выяснение вопросов о тенденциях развития объема национального законодательства и его структурных характеристик. Показано, что метод электронной юриметрии вполне соответствует духу юриметрического мейнстрима.

Раскрыто содержание концепции юрисометрики, направленной на разработку, изучение и применение современных математико-статистических методов юридического прогнозирования; развитие теории и практики экспертных методов принятия решений; наблюдение за контролируемыми параметрами; эмпирическую верификацию различных теорий права. Показана несостоятельность критических замечаний в адрес этой концепции, высказанных Е. Куликовым. Сопоставлены трактовки юрисометрики и юриметрии, которую ее сторонники позиционируют как мультидисциплинарную научную и педагогическую отрасль юриспруденции на стыке прикладной математики и информатики и правоведения.

Сделан вывод о необходимости активизации исследований методологических аспектов юриметрики.

Ключевые слова: юриметрика, юскібернетика, правометрия, юрисометрика, юриметрия.

Summary. The urgency of the article is due to the need to solve urgent methodological problems of Ukrainian jurisprudence, in particular those related to the use of statistical and mathematical methods and computer technologies in it. The essence of the notion «jurimetrics» of American lawyer L. Lewinger has been revealed, and due to his work, published in 1949, the term «jurimetrics» («jurimetreo») has been widely disseminated.

The main attention has been drawn to the opinion that the jurimetrics can be considered a section of cybernetics, in connection with which the concept of the jurisprudence of the Italian scientist M. Lozano, who proposed to abandon the term «jurimetreo», has been described. In this context, the impact of computerization of public administration on law-making techniques has been mentioned.

It has been shown that, although the interest in jurisprudential research has not disappeared with the implementation of the concept of jurisprudence, the jurimetrics is still at the stage of formation. This demonstrates the presence of differences and discrepancies in the interpretation of the essence of jurimetrics.

The reaction of representatives of the Soviet science to the jurismetreo studies, which were carried out in the West, has been described. The presence of interest to jurismetreo by some representatives of post-Soviet science has been demonstrated. In this context, the so-called electronic jurimetrics has been discussed, aimed at clarifying the issues of trends in the development of the volume of national legislation and its structural characteristics. It has been shown that the method of electronic jurismetreo is quite in line with the spirit of the jurimetrics mainstream.

The content of the concept of jurisometrics, aimed at development, studying and application of modern mathematical and statistical methods of legal forecasting has been revealed; development of the theory and practice of expert methods of decision-making; monitoring of controlled parameters; empirical verification of various theories of law has been done. The failure to criticize this concept expressed by E. Kulikov has been shown. It has been compared with the concept of a new multidisciplinary branch of jurisprudence, which originated at the junction of applied mathematics and computer science and jurisprudence, – jurismetreo.

The conclusion concerning the necessity of activating the study of theoretical and methodological aspects of jurimetrics has been given.

Key words: *jurimetrics, jurisprudence, law-metrics, jurisometrics, jurismetreo.*

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. У Рекомендаціях Міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства», яка відбулась у жовтні 1996 року, констатувалось, що в українському правознавстві спостерігаються «...некритичне запозичення певних методів та методичних засобів інших наук поза межами їх можливого використання у дослідженнях соціально-правових проблем», нерозбірливе застосування концепцій, які мають відношення до зарубіжних правових систем [1, с. 151]. Оскільки ці недоліки й досі не подолано, не може не привертати уваги проблематика дослідження юриметрики — започаткованої на Заході галузі правознавства, пов'язаної із застосуванням статистичних і математичних методів та комп'ютерних технологій в юридичній теорії і практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика юриметрики була предметом дослідження в доволі значній кількості наукових праць. На нашу думку, з-поміж тих з них, які опубліковані протягом останнього десятиліття, на першочергову увагу заслуговують такі: [2; 3; 4]. Хоча в цих та низці інших праць досить ґрунтовно розглянуто важливі аспекти теорії та практики юриметрики, у них недостатньо або взагалі не враховано певні моменти, важливі з погляду з'ясування її змісту та історії розвитку. Висвітленню частини з них і присвячено цю статтю.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є поглиблення аналізу питань про зміст та історію юриметрики, урахування досвіду розробки її методологічних проблем у радянській та пострадянській науці.

Виклад основного матеріалу. Термін «юриметрика» («юриметрія») почав набувати поширення після опублікування в 1949 році статті Л. Левінгера (Льо-

вінджера)¹ «Юриметрика: наступний крок уперед». Як видно з передмови до матеріалів з юриметрики, оприлюднених у періодичному виданні «Право й сучасні проблеми» 1963 року, на той час терміном, про який ідеться, найчастіше позначали дослідження у сфері права, «...головним чином зосереджені на трьох напрямках: зберіганні та пошуку електронних даних; поведінковому аналізу рішень; використанні символічної логіки» [7, с. 1]. Утім, і в цій передмові, і в присутній серед указаних матеріалів статті Л. Левінгера «Юриметрика: методологія правового дослідження» границі юриметрики не окреслювалися. Навпаки, Л. Левінгер застеріг: «Немає необхідності і, мабуть, неможливо дати точне визначення поля юриметрики. Як і в будь-якій прагматичній дисципліні, визначення буде дано діяльністю її практиків, і, безсумнівно, змінюватиметься й розширюватиметься в міру того, як експеримент і досвід відповідатимуть на конкретні питання» [8, с. 8]. Водночас він спробував дати уявлення про співвідношення між юриспруденцією і юриметрикою: «Юриспруденція стосується таких питань, як характер і джерела права, формальні основи права, сфера й призначення

¹ Народився 24 квітня 1913 року в Сент-Полі — столиці штату Міннесота. Закінчив Школу права Університету Міннесоти (1936). Під час Другої світової війни служив у флоті США. Після війни повернувся до Міннесоти й провадив правничу діяльність у фірмі «Ларсон, Левінгер, Ліндквіст, Фрімен і Фрейзер» та викладав у Міннесотському університеті. З 1961 по 1963 рік, працюючи в Міністерстві юстиції США, разом із головою цього міністерства Р. Кеннеді та Б. Вайтом був членом так званого «ексклюзивного тріумвірату» із застосування антимонопольного законодавства. Від 1963 до 1968 року працював у Федеральній комісії зв'язку, де скористався своїм досвідом у сфері антимонопольного права, висунувши підхід «розмаїття форм власності та контролю». Пізніше повернувся до приватної правничої діяльності, яку припинив у 1985 році. Був ініціатором створення часопису, який сьогодні має назву «Юриметрика: журнал права, науки й технології». Є автором великої кількості статей на різні теми, включаючи право, економіку, проблематику Всесвіту й космології. Помер у Вашингтоні 26 квітня 2004 року [5; 6].

права, межі права й аналіз загальних юридичних понять. Юриметрика вирішує такі питання, як кількісний аналіз судової поведінки, застосування теорії комунікації та інформації до юридичних явищ, використання математичної логіки в праві, пошук правових даних за допомогою електронних і механічних засобів та формулювання юридичних прогнозів. Юриспруденція — це перш за все раціоналізм; юриметрика — це спроба використовувати методи науки в царині права. Висновки юриспруденції є лише дискусійними; висновки юриметрики перевіряються. Юриспруденція обмірковує сутність та цілі й цінності. Юриметрика вивчає методи дослідження» [8, с. 8]. Побойовання, що застосування на практиці юриметрики призведе до «механізованої юриспруденції», Л. Левінгер охарактеризував як засновані на нерозумінні [8, с. 35]. Він писав, що «юриметрика не прагне вигнати юриспруденцію, філософію чи віру з людського життя» [8, с. 34–35] і що «завжди будуть припущення й рішення, які будуть зроблені вільним духом людини, і ніяка наукова операція або тестування ніколи не зможуть належним чином зробити або обмежити такий вибір» [8, с. 35].

Характеризуючи погляди Л. Левінгера на юриметрику, П. Мейер, зокрема, зазначає: «Основною турботою пана Левінгера є розвиток правового дослідження з використанням усіх інструментів, що надаються сучасними технологіями, особливо цифровими комп'ютерами. У цьому сенсі юриметрику можна вважати розділом кібернетики» [9, с. 1]. У зв'язку із цим доречно нагадати про концепцію юскібернетики, що своєю появою завдячує низці публікацій М. Лосано, перші з яких побачили світ ще в 1960-х роках².

Згідно із цією концепцією, юскібернетика охоплює чотири підходи. Перший з них, який «...належить до соціальної філософії...» (цит. за: [11, с. 142]), передбачає трактування права як підсистеми соціальної системи й полягає у вивченні відносин між світом права й цією системою відповідно до кібернетичної моделі [12, с. 50]. За другого підходу право розглядається як саморегулююча система за допомогою його кібернетичної інтерпретації. Цей підхід не вносить нічого нового у філософію права, крім використання кібернетичних концепцій для формулювання й розв'язання проблем, що раніше

вже розглядалися із традиційних позицій [12, с. 50–51]. Третій підхід, говорячи словами М. Лосано, «...повертає нас до сектора, який уже зустрічався в юриметриці Левінгера...» (цит. за: [11, с. 142]). Він полягає в застосуванні логіки та формалізації права з метою використання комп'ютерних технологій, причому, як застеріг М. Лосано, це не означає небезпечного для соціальних наук надмірного захоплення математикою, оскільки «формалізація правової реальності означає використання формальної логіки і, у найгіршому разі, алгоритмів» [13, с. 94], а тому «...формалізація права лише частково збігається з його математизацією...»³ [13, с. 94]. Четвертий підхід, писав М. Лосано, «...стосується... використання комп'ютера, тобто вивчення необхідних методів, щоб мати можливість використовувати його в юридичному секторі» (цит. за: [11, с. 142]).

В опублікованій у 1968 році праці М. Лосано констатується, що «застосування правового моделювання на сьогоднішній день переважно стосується державного управління» (цит. за: [15, с. 107]). При цьому зазначається, що «...поступове розширення використання комп'ютерів у державному управлінні має справити глибокий вплив на прийоми правотворчої техніки» (цит. за: [15, с. 107]). Ідеться, зокрема, про необхідність забезпечити такий стан справ, коли є спрямованість на «...концепцію закону, який «первісно», «внутрішньо» алгоритмічний» [15, с. 108], причому під алгоритмом розуміється система правил для перетворення вхідних даних у вихідні [15, с. 107].

З появою концепції юскібернетики, фундатор якої охарактеризував юриметрику як таку, що «...має лише історичне значення» [13, с. 93], і запропонував відмовитися від використання терміна «юриметрика», інтерес до юриметричних досліджень не згас. Продовжилося й послуговування терміном «юриметрика», попри те що доцільність цього була піддана сумніву під приводом, що зміст поняття «вимірювання» не є однозначним [16, с. 19]. І, очевидно, в авторів опублікованої у 2017 році авторитетної праці [4] були серйозні підстави для того, щоб констатувати в ній, що «презентована вперше Лі Левінгером юриметрика... вивчалася та інтерпретувалася протягом багатьох років, даючи задовільні результати, які значною мірою сприяють еволюції й досягненню цілей права» [4, с. 46]. Та тим не менш залишається актуальною оцінка авторів праці [3], що юриметрика «...усе ще перебуває

² Поява терміна «юскібернетика» у 1960-х роках цілком закономірна, оскільки ці роки належать до часу, коли ентузіазм щодо використання кібернетики для розв'язання суспільних проблем сягнув піку. Тим більше, що праця фундатора кібернетики Н. Вінера «Кібернетика та суспільство» містить розділ «Право й повідомлення», у якому, зокрема, зазначається, що «...проблеми права можна розглядати як комунікативні й кібернетичні...» [10].

³ Нагадаємо, що алгоритмізація неовов'язково передбачає математичні дії. Наприклад, алгоритм управління — це «...точно визначений порядок опрацювання управлінських рішень, формування планів, обміну інформацією в процесі управління» [14, с. 24].

на стадії становлення» [3]. Одним з найвагоміших свідчень цього є різнобіч у трактуванні її суті.

Так, одна з альтернатив трактуванню юриметрики, якого додержувався Л. Левінгер, передбачала дуже стисле її визначення, а саме як застосування кількісних методів до юридичних проблем [2, с. 136]⁴. Для порівняння наведемо доволі розлоге визначення, використовуване авторами праці [2]: «Юриметрика — емпіричне дослідження форми, сенсу й прагматики (і зв'язків між ними) вимог і санкцій державних організацій за допомогою математичних моделей і використання методологічного індивідуалізму як основної парадигми для пояснення й прогнозування людської поведінки» [2, с. 137].

Слід погодитися з думкою, що перше з наведених визначень, з одного боку, доволі широке, а з другого — доволі вузьке [2, с. 137]. Про останнє говорить ігнорування в ньому тієї обставини, що юриметрика повинна також містити принаймні деякі не кількісні (та тим не менш математичні) підходи [2, с. 137]. Утім, не отримало загальної підтримки й розлоге визначення юриметрики, яке обстоювали автори праці [2].

Юриметричні дослідження, здійснювані на Заході, не залишилися непоміченими в Радянському Союзі. З-поміж радянських науковців, мабуть, найбільшу увагу приділили юриметриці А. Старченко, А. Яковлев, С. Боботов, у чиїх працях цю царину теорії та практики юриспруденції було позначено терміном «правометрія»⁵ [17; 18; 19]. Загалом ра-

⁴ Як повідомляють автори праці [2], це визначення запропонував Х. Франкен [2, с. 136].

⁵ Використовується термін «правометрія» й у пострадянському правовому дискурсі. Так, цей термін присутній у такій пропозиції Д. Мадігожина: «...оцінка рівня довіри до винесеного судового вироку, зроблена незалежним експертом або колективом, може служити мірою якості суду й мірою довіри до такого суду у майбутньому. Я вважаю розумним заснувати для цього нову галузь суспільної науки й назвати її, наприклад, правометрією. Вона залишає осторонь питання законодавчих формулювань, а вивчає лише ймовірність того, що людина за чинним законодавством засуджена помилково. Це дозволяє давати порівняльні оцінки якості слідства й суду в країнах з різними законами та виробляти єдину міжнародно визнану методику судових доказів, не звертаючись до термінології прав людини, які кожен народ розуміє по-своєму» [20]. Цілком очевидно, що ця пропозиція кореспондує з одним із напрямів мейнстріму юриметрики.

Проте найчастіше в рамках обговорення проблематики пострадянської юриспруденції термін «правометрія» використовується прихильниками й опонентами доктрини, яка далека від мейнстріму юриметрики. Ідеться про доктрину, квінтесенцією якої передають такі слова її автора Б. А. Осіп'яна: «Дух і цілісна система правометрії... являють собою єдиний початок і духовну основу... вищої й незрівнянної юриспруденції, яка за допомогою духовно-віровчительного методу правосвідомості та правознавства покликана всебічно та поглиблено вивчати ключове й складене поняття «правомірність», тобто духовні, наукові та практичні категорії істинного «права» й «міри» в їх органічному й діалектичному взаємозв'язку, визначати правомірність ухвалюваних державою юридичних законів, рішень із тлумачення та застосування закону, інститутів і їх функцій, а також належної поведінки правових суб'єктів в їх відповідальних взаєминах» [21, с. 20].

дзянські науковці продемонстрували амбівалентне ставлення до правометрії. Так, А. Яковлев, констатувавши, що «застосування правометричних методик дозволяє виявити деякі реальні моменти американського правосуддя...», не забув указати на методологічну неспроможність американської правометрії [18], а С. Боботов, визнавши, що правометрія має «...певну прикладну цінність...» [19, с. 25], водночас застеріг, що її можливості «...обмежені навіть у вузькоприкладному сенсі...» [19, с. 26].

Інтерес до юриметрики спостерігається і в пострадянській літературі. Так, у праці вітчизняного науковця В. Титова цю царину правознавства охарактеризовано в контексті аналізу розвитку американської юридичної логіки наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років [23]. Інший український науковець В. Кузнецов спробував окреслити суть юриметрики у «Філософському енциклопедичному словнику». За В. Кузнецовим, юриметрика — це «...галузь правового знання, започаткована *правовим реалізмом*⁶, що полягає в застосуванні символічної логіки та комп'ютерних технологій в дослідженні правових проблем, в здійсненні систематичного правового моніторингу та виявленні закономірностей в масивах правової інформації для передбачення судових рішень, імітаційного моделювання способів мислення, поведінки та взаємодії учасників судового процесу, створення юридичних інформаційно-довідкових систем тощо...» [24, с. 731–732].

Завдяки деяким працям В. Ісакова, у пострадянській юриспруденції з'явилося поняття методу електронної юриметрії, під яким розуміється «...вимірювання кількісних характеристик електронних правових баз даних...» [25]. За його допомогою з'ясовують питання про тенденції розвитку обсягу національного законодавства та його структурних характеристик. У процесі використання методу елек-

На думку Є. Кулікова, автора низки праць про категорію «міра», вивчення поглядів Б. А. Осіп'яна на правометрію «...дозволяє зробити висновок про те, що він дотримується духовно-культурологічного й навіть більшою мірою теологічного підходу і до права, і до міри» [22, с. 117]. Визнаючи, що «...говорячи про духовно-культурологічний підхід, можна відзначити, що для дослідження певних аспектів (еталона, зразка, показника краси й гармонії, а також помірності, заперечення здириництва, дотримання розумних меж) категорії «міра» його застосування необхідне», Є. Куліков водночас зазначає: «І найважливішою методологічною передумовою вивчення категорії «міра» власне й виступає дотримання міри в дослідженні її аспектів, всіяке уникання крайніх трактувань цієї всеосяжної й універсальної категорії» [22, с. 117]. При цьому він висловлює думку, що, формулюючи своє вчення про правометрію, «...Б. А. Осіп'ян якраз і знехтував... необхідністю дотримання міри» [22, с. 117].

⁶ Нагадаємо, що «правовий реалізм — це напрям у філософії, що намагається побудувати свої уявлення про природу і функціонування будь-якої правової системи на основі вивчення емпірично фіксованих дій правових інститутів і індивідів, не зводячи його до логічного аналізу фактичних правових ситуацій» [24, с. 510].

тронної юриметрії оперують статистичними абсолютними та відносними показниками, таблицями й графіками, себто інструментами статистичного опису. І хоча аналіз права, здійснюваний за допомогою таких інструментів, можна вважати належним до сфери юридичної статистики, очевидно, що метод, про який ідеться, цілком відповідає духу юриметричного мейнстріму. Тим більше, що границя між юридичною статистикою та юриметрикою є досить умовною. У цьому відношенні промовистим є висловлення президента Бразильської асоціації юриметрики М. Г. Нуньеса: «Юриметрика — це дисципліна, яка використовує статистику для розуміння права» [26].

Привертає увагу низка наукових праць, автори яких — представники пострадянської російської науки — для позначення висунутих у цих працях концепцій юриметричного характеру використовують терміни «юрисометрика» та «юрисметрія», не згадуючи при цьому жодним словом про внесок в юриметрику Л. Левінгера та його послідовників і критиків. Перший із цих термінів запропонований Д. Дядькіним, інший — В. Беловим.

За Д. Дядькіним, оскільки ухвалення юридично значущих рішень у різних сферах соціального життя має базуватися на надійній науковій основі, існування якої неможливе без сучасних інструментів аналізу та управління, заснованих на найбільш передових «...вимірювальних і юридико-математичних методах і моделях...», системі правових наук потрібна галузь знань на кшталт економетрики, а саме юрисометрика [27, с. 76]. Ідеться про науку, присвячену методам вивчення якісної та кількісної сторони юридичних явищ і процесів, причому ці методи — це перш за все способи й прийоми ймовірно-статистичного аналізу конкретних юридичних даних, зокрема так звані високі ймовірно-статистичні технології⁷,

⁷ Судячи з того, що, указуючи на існування потреби в юрисометриці, Д. Дядькін згадує про опублікований 2002 року підручник з економетрики А. Орлова, термін «високі ймовірно-статистичні технології» генетично пов'язаний із використанням у цьому підручнику терміном «високі статистичні технології». З огляду на це видається доречним привернути увагу до таких положень статті А. Орлова «Про високі статистичні технології»: <...>

«<...> На початку ХХІ ст. нами було запроваджено термін «високі статистичні технології». Спочатку він з'явився... у 2002 р. в першому виданні підручника «Економетрика»... <...>

<...> Він використовується для позначення найбільш передових технологій, що спираються на останні досягнення науково-технічного прогресу. Є такі технології й серед технологій статистичного аналізу даних...

«Високі», як і в інших галузях, означає, що статистична технологія спирається на сучасні досягнення статистичної теорії і практики, зокрема, на досягнення теорії ймовірностей і прикладної математичної статистики. При цьому «спирається на сучасні наукові досягнення» означає, по-перше, що математична основа технології отримана порівняно недавно в рамках відповідної наукової дисципліни, по-друге, що алгоритми роз-

які являють собою «...процедури аналізу юридичних даних, засновані на останніх... досягненнях прикладної математичної статистики» [27, с. 76]. Що стосується завдань юрисометрики, то їх Д. Дядькін убаचाє в розробці, вивченні й застосуванні сучасних математико-статистичних методів юридичного прогнозування; розвитку теорії і практики експертних методів прийняття рішень; спостереженні за контрольованими параметрами й виявленні певних відхилень; перевірці різних теорій права на емпіриці [27, с. 77–79; 29, с. 13; 30, с. 120, 123].

На думку Є. Кулікова, юрисометричний підхід, запропонований Д. Дядькіним, «...ігнорує дотримання міри в застосуванні її до юридичної дійсності» [22, с. 118]. В основі цієї думки лежить така аргументація. Щоб користуватися інструментарієм юрисометрики недостатньо лише юридичної освіти: необхідна серйозна математична підготовка, а оволодіння на належному рівні математичними методами, у свою чергу, послабить юридичний компонент освіти й професійної діяльності правознавців [22, с. 118]. Крім того, «зайва математизація й алгоритмізація юриспруденції таїть у собі й іншу небезпеку — небезпеку знеособлення всього юридичного процесу» [22, с. 118]. Проте «загальноправовий принцип гуманізму... у першу чергу передбачає, що право від людини виходить і до людини повертається — на людину впливає», причому «...людина — це не просто сукупність атомів і молекул, це унікальний і неповторний суб'єкт творчості», а це ігнорується за математичного підходу, який не знає «...ні милосердя, ні великодушності, ні почуття жалості» [22, с. 118].

Стосовно першого з наведених аргументів Є. Кулікова можна зауважити, що, коли якісь знання потрібні для формування спеціаліста, він має їх засвоїти. Отже, цей аргумент є надуманим. Таким самим є й інший аргумент Є. Кулікова. Бо, висувуючи його, Є. Куліков ігнорує застереження Д. Дядькіна, що за технологіями реалізації юрисометричної концепції не закріплюється функція прийняття рішення й що ця концепція жодною мірою не обмежує судового розсуду [27, с. 80].

Звернімося тепер до питання про юрисметрію. Її В. Белов у своїй праці [31], оприлюдненій 2014 року, охарактеризував як мультидисциплінарну наукову й педагогічну галузь юриспруденції, що зароджується на стику прикладної математики та

рахунків розроблено та обґрунтовано відповідно до неї (а не є т. зв. «евристичними»). Згодом нові підходи й результати можуть змусити переглянути оцінку застосовності й можливостей технології, привести до заміни її на більш сучасну. Інакше «високі статистичні технології» переходять у «класичні статистичні технології», такі, як метод найменших квадратів. Отже, високі статистичні технології — плоди недавніх серйозних наукових досліджень. Тут два ключові поняття — «молодість» технології... і опора на «високу науку» [28, с. 2, 7–8].

інформатики й правознавства [31, с. 99]⁸. При цьому він зазначив, що ця галузь повністю базується на інтелектуальному аналізі даних і доповнює його необхідними для юридичних наук підходами із прикладної математики та інформатики, автоматизації, метрології, контролю (оцінки) якості та інших сфер знання, змістом яких є процедури формалізації, виявлення нових закономірностей у масивах даних і автоматизація [31, с. 100]. Містить названа праця В. Белова й такі положення: «початковим етапом розвитку юрисметрії, у стадії якого ми й перебуваємо, є етап формулювання понятійного апарату, структурування царини дослідження й формування компонентів цієї науково-педагогічної галузі, установлення причинно-наслідкових зв'язків як усередині галузі, так і... з іншими галузями в юриспруденції і науками в цілому»; головними елементами структури юрисметрії, якими можна охарактеризувати цей етап, є: формально-логічні підходи (існуючі й такі, що зароджуються); правова математика; юридична статистика; правова інформатика; застосування біометрики й хеометрики в криміналістиці; юридична метрологія, стандартизація, сертифікація (вимірювання, оцінка якості і т.д.); правова юрисметрія; будь-які інші підходи до формалізації та автоматизації юридичних наук [31, с. 100].

У праці [33], у якій розвиваються наведені вище положення В. Белова, запропоновано дві дефініції: а) «*юрисметрія* — це розділ юридичної науки, який на основі широкого застосування новітніх наукових досягнень і технологій вивчає механізм здійснення юридичної діяльності в цілому і в окремих галузях права для встановлення причин, виявлення закономірностей і можливих результатів (наслідків) правозастосовної діяльності з метою реалізації принципу верховенства права, тобто законності і юридичної визначеності»; б) «*юрисметрія* — розділ прикладної й законодавчої метрології, що забезпечує єдність методів, способів і засобів вимірювання якісних параметрів функціонування механізму правового регулювання суспільних відносин» [33, с. 101].

Автори праці [33] вважають, що можна розглядати юрисметрію як ту «...частину юрисметрії, яка

описує вимірювання окремих локальних ділянок юридичної діяльності, але не охоплює всієї юридичної сфери повністю» [33, с. 103] (тобто за ними юрисометрична концепція вужча за юрисметричну). При цьому вони виходять з того, що Д. Дядькін «...описує юрисометричні методи перш за все як способи й прийоми ймовірісно-статистичного аналізу конкретних юридичних даних... і застосовує їх в основному до теорії призначення покарання, де вони дозволяють обґрунтувати об'єктивні, алгоритмічні, вимірювальні й оцінні аспекти у формулюванні правил призначення покарання...», тоді як термін «юрисметрія» охоплює «...інструменти для вимірювання, моделювання та аналізу... нормативних актів та інших елементів юридичного простору» [33, с. 103].

На наш погляд, наведені міркування авторів праці [33] щодо співвідношення між юрисметрією та юрисометрикою є дискусійними. Бо насправді, як видається, немає принципової різниці між обома концепціями з погляду передбачуваних ними методів обробки правової інформації. Адже в Д. Дядькіна положенню, що «...юрисометричні методи — це перш за все способи і прийоми ймовірісно-статистичного аналізу конкретних юридичних даних» [27, с. 76], передує положення, що юрисометрика «...за своєю суттю повинна являти собою науку методичну, присвячену методам, які можуть застосовуватися в різних предметних областях юриспруденції» [27, с. 76]. Слід також сказати й про те, що завдання інтелектуального аналізу даних, на якому має базуватися юрисметрія, а саме «...класифікація, кластеризація, регресія, асоціація (пошук повторюваних патернів, наприклад, пошук стійких зв'язків) — це типові завдання прикладної статистики» [34], невід'ємною частиною якої якраз і є високі ймовірісно-статистичні технології (пор.: [34]), на необхідність присутності яких у складі інструментарію юрисометричного аналізу указує, як зазначалося вище, Д. Дядькін. Інша річ, що, тоді як у концепції юрисметрії робиться наголос не лише на передбачених нею методах обробки правової інформації, але й на використанні комп'ютерних технологій у юриспруденції, у концепції юрисометрики ці технології перебувають на задньому плані. Ось із цього погляду концепція юрисометрики справді є вужчою за концепцію юрисметрії.

Висновки. Отож, за час, що минув після оприлюднення праці Л. Левінгера, завдяки якій розпочалося поширення терміна «юриметрика», так і не було досягнуто згоди щодо змісту та категоріально-термінологічного апарату царини наукового знання, покликаної розробляти наукові засади юриметричного аналізу. Звідси випливає необхідність активізації дослідження теоретико-методологічних аспектів юриметрики.

⁸ У праці [32] констатується синонімічність юрисметрії, юрисметрики, юрометрики, юрометрії, правовметрії, правовметрики [32, с. 15]. Це дає підстави для таких припущень. Скоріше за все, пропонуючи створення юрисметрії, В. Белов — кандидат фізико-математичних наук та доктор технічних наук — не був знайомий із працями, в яких розглядалися питання правовметрії (юриметрики), та дещо пізніше йому про них стало відомо. Та ж обставина, що в працях [32–33] про юриметричні дослідження на Заході все одно не згадується, зумовлена, можливо, тим, що юрисметрію В. Белов та його співавтори пов'язали з інтелектуальним аналізом даних, який конституювався пізніше за розгортання цих досліджень.

Література

1. Рекомендації Міжнародної науково-теоретичної конференції «Проблеми методології сучасного правознавства» // Вісник Академії правових наук України. 1997. № 1 (8). С. 150–154.
2. De Mulder R., Noortwijk K. van, Combrink-Kuiters L. Jurimetrics Please! // European Journal of Law and Technology. 2010. Vol. 1, № 1. P. 135–165. URL: https://www.researchgate.net/publication/44277549_Jurimetrics_please (дата звернення: 22.02.2019).
3. Menezes D. F. N., Barbosa C. M. A Jurimetria como Método Autônomo de Pesquisa // Anais do VIII Congresso Latinoamericano de Ciencia Política. Lima: Pontificia Univ. Católica del Perú, 2015. URL: <http://files.pucp.edu.pe/sistema-ponencias/wp-content/uploads/2014/12/JurimetriaALACIPJurimetriaB.pdf> (дата звернення: 22.02.2019).
4. Menezes D., Barros G. P. Breve análise sobre a Jurimetria, os desafios para a sua implementação e as vantagens correspondentes // Revista Duc In Altum Cadernos de Direito. 2017. Vol. 9, № 19. P. 45–83. URL: <http://www.faculadadedamas.edu.br/revistafd/index.php/cihjur/article/view/667> (дата звернення: 22.02.2019).
5. Bernstein A. Lawyer Lee Loevinger, 91, Dies // The Washington Post. 2004. May 5. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/local/2004/05/05/lawyer-lee-loevinger-91-dies/> (дата звернення: 22.02.2019).
6. Lee Loevinger / Minnesota State Law Library. URL: https://mncourts.libguides.com/lee_loevinger (дата звернення: 22.02.2019).
7. Baade H. W. Foreword // Law and Contemporary Problems. 1963. Vol. 28, № 1. P. 1–4. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol28/iss1/> (дата звернення: 22.02.2019).
8. Loevinger L. Jurimetrics: The Methodology of Legal Inquiry // Law and Contemporary Problems. 1963. Vol. 28, № 1. P. 5–35. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol28/iss1/> (дата звернення: 22.02.2019).
9. Meyer P. Jurimetrics: The Scientific Method in Legal Research // The Canadian Bar Review. 1966. Vol. XLIV, № 1. P. 1–24. URL: <https://cbr.cba.org/index.php/cbr/article/view/2605> (дата звернення: 22.02.2019).
10. Винер Н. Кибернетика и общество: пер. с англ. М.: Изд-во иностр. лит., 1958. URL: http://sbiblio.com/biblio/archive/viner_kibernetika/ (дата звернення: 22.02.2019).
11. Pimentel A. F. Principiologia juscibernética. Processo telemático: uma nova teoria geral do processo e do direito processual civil: [tese de doutorado] / Univ. Federal de Pernambuco. Recife, 2003. 966 p. URL: https://repositorio.ufpe.br/bitstream/123456789/3969/1/arquivo5550_1.pdf (дата звернення: 22.02.2019).
12. Fierro H. F. Informática y Documentación Jurídica. [2a. ed.]. México, 1996. 116, [1] p. URL: <https://biblio.juridicas.unam.mx/bjv/detalle-libro/3937-informatica-y-documentacion-juridica-2a-ed-1996> (дата звернення: 22.02.2019).
13. Losano M. G. Zwölf Thesen über die Rechtskybernetische Modelltheorie // Logique Et Analyse. 1971. Vol. 14, № 53/54. P. 93–97. URL: <http://virthost.vub.ac.be/lnaweb/ojs/index.php/LogiqueEtAnalyse/article/view/512/366> (дата звернення: 22.02.2019).
14. Лопатников Л. И. Экономико-математический словарь. М.: Наука, 1987. 509, [1] с.
15. Rossi G., Rossi M, Sommaggio P. The Law in the Society of Semi-Immortality: Fundamental Principles. URL: <https://www.venexia.ch/lalegge/defaultEN.asp> (дата звернення: 22.02.2019).
16. Tarno J. P. Przepływ informacji w organach administracji a przepisy normujące administracyjne postępowanie ogólne. Łódź, 1986. 154, [3] s. URL: <http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/11397> (дата звернення: 22.02.2019).
17. Старченко А. А. Правометрия в США // Советское государство и право. 1967. № 9. С. 122–128.
18. Яковлев А. М. Критика современной буржуазной «правометрии» // Проблемы методологии и методики правоведения. М.: Мысль, 1974. URL: <http://libed.ru/knigi-nauka/386036-1-izdatelstvo-misl-akademiiya-obschestvennih-nauk-pri-kpss-kafedra-teorii-gosudarstva-prava-problemi-metodolog.php> (дата звернення: 22.02.2019).
19. Боботов С. В. Социальный механизм буржуазной уголовной юстиции: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.09 «Уголовный процесс, судостроительство, прокурорский надзор, криминалистика». М., 1979. 30, [2] с. URL: <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/14708/1/Bobotov-1979.pdf> (дата звернення: 22.02.2019).
20. Мадогожин Д. Уровень доверия, или прикладная правометрия. URL: <http://newsland.com/user/1676062789/> (дата звернення: 22.02.2019).
21. Осибян Б. А. Необходимость создания единой теории права, или сущность и задачи современного основательного правоведения // Вопросы управления. 2018. № 5 (35). С. 16–26. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimost-sozdaniya-edinoy-teorii-prava-ili-suschnost-i-zadachi-sovremennogo-osnovatel'nogo-pravovedeniya> (дата звернення: 22.02.2019).
22. Куликов Е. А. Методологические проблемы исследования категории «мера» в современной юридической науке // Известия Алтайского государственного университета. 2012. № 2–2 (74). С. 117–119. URL: <https://cyberleninka.ru>

ru/article/n/metodologicheskie-problemy-issledovaniya-kategorii-mera-v-sovremennoy-yuridicheskoy-nauke (дата звернення: 22.02.2019).

23. Титов В. Развитие американской юридической логики наприкінці 1950-х — на початку 1960-х років // Вісник Академії правових наук України. 2002. № 3 (30). С. 81–91.

24. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) [та ін.]. К.: Абрис, 2002. 742, [2] с.

25. Исаков В.Б. Российское законодательство в 1991–1998 гг.: Объем, структура, тенденции развития. URL: <http://duma2.garant.ru/misc/rosleg/index.htm> (дата звернення: 22.02.2019).

26. Nunes M.G. Jurimetria — a estatística do Direito: entrevistar // Carta Forense. 2016. 3 de outubro. URL: <http://www.cartaforense.com.br/conteudo/entrevistas/jurimetria-a-estatistica-do-direito/17016> (дата звернення: 22.02.2019).

27. Дядькин Д.С. Юрисометрика // GISAP. Economics, jurisprudence and management. 2013. № 1. С. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gejm_2013_1_24 (дата звернення: 22.02.2019).

28. Орлов А.И. О высоких статистических технологиях // Научный журнал КубГАУ. 2015. № 105 (01). С. 1–25. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-vysokih-statisticheskikh-tehnologiyah> (дата звернення: 22.02.2019).

29. Дядькин Д.С. Теоретико-методологические основы назначения уголовного наказания: автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». М., 2009. 46, [1] с. URL: https://new-disser.ru/_avtoreferats/01004868060.pdf (дата звернення: 22.02.2019).

30. Дядькин Д.С. Теоретические основы назначения уголовного наказания: алгоритмический подход. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 510 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5040347790> (дата звернення: 22.02.2019).

31. Белов В.М. Новая отрасль в юриспруденции — юрисметрия // Современная наука: актуальные проблемы и пути их решения: сб. науч. ст. № 11. Липецк, 2014. С. 99–100. URL: nf-innovate.com/content/files/sn/cn2014/cn№11.pdf (дата звернення: 27.02.2019).

32. Белов В.М., Косов Д.Л., Зырянова Е.В. О юрисметрии как мультидисциплинарном направлении научных исследований в юриспруденции // Вестник Алтайской академии экономики и права. 2016. № 2 (44). С. 14–21. URL: <https://readera.ru/o-jurismetrii-kak-multidisciplinarnom-napravlenii-nauchnyh-issledovaniy-v-142179281> (дата звернення: 22.02.2019).

33. Косов Д.Л., Белов В.М., Зырянова Е.В., Попова Е.А. К вопросу о юрисметрии как новой научной области исследований в юриспруденции // Известия Алтайского государственного университета. 2017. № 6 (98). С. 100–104. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-yurismetrii-kak-novoy-nauchnoy-oblasti-issledovaniy-v-yurisprudentsii> (дата звернення: 22.02.2019).

34. Орлов А.И. Черная дыра отечественной социологии. URL: http://www.ssa-rss.ru/index.php?page_id=19&id=456 (дата звернення: 22.02.2019).

References

1. Recommendations of the International Scientific and Theoretical Conference «Problems of the Modern Legal Methodology» // Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 1997 1 (8). P. 150–154.

2. De Mulder R., Noortwijk K. van, Combrink-Kuiters L. Jurimetrics Please! // European Journal of Law and Technology. 2010. Vol. 1, № 1. P. 135–165. URL: https://www.researchgate.net/publication/44277549_Jurimetrics_please (date of the request: 22.02.2019).

3. Menezes D.F.N., Barbosa C.M. A Jurimetria como Método Autônomo de Pesquisa // Anais do VIII Congresso Latinoamericano de Ciencia Política. Lima: Pontificia Univ. Católica del Perú, 2015. URL: <http://files.pucp.edu.pe/sistema-ponencias/wp-content/uploads/2014/12/JurimetriaALACIPJurimetriaB.pdf> (date of the request: 22.02.2019).

4. Menezes D., Barros G.P. Breve análise sobre a Jurimetria, os desafios para a sua implementação e as vantagens correspondentes // Revista Duc In Altum Cadernos de Direito. 2017. Vol. 9, № 19. P. 45–83. URL: <http://www.faculadadedamas.edu.br/revistafd/index.php/cihjur/article/view/667> (date of the request: 22.02.2019).

5. Bernstein A. Lawyer Lee Loevinger, 91, Dies // The Washington Post. 2004. May 5. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/local/2004/05/05/lawyer-lee-loevinger-91-dies/> (date of the request: 22.02.2019).

6. Lee Loevinger / Minnesota State Law Library. URL: https://mncourts.libguides.com/lee_loevinger (date of the request: 22.02.2019).

7. Baade H.W. Foreword // Law and Contemporary Problems. 1963. Vol. 28, № 1. P. 1–4. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol28/iss1/> (date of the request: 22.02.2019).

8. Loevinger L. Jurimetrics: The Methodology of Legal Inquiry // Law and Contemporary Problems. 1963. Vol. 28, № 1. P. 5–35. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol28/iss1/> (date of the request: 22.02.2019).
9. Meyer P. Jurimetrics: The Scientific Method in Legal Research // The Canadian Bar Review. 1966. Vol. XLIV, № 1. P. 1–24. URL: <https://cbr.cba.org/index.php/cbr/article/view/2605> (date of the request: 22.02.2019).
10. Wiener N. Cybernetics and Society: translation from English M.: Publishing house for foreign literature, 1958. URL: http://sbiblio.com/biblio/archive/viner_kibernetika/ (date of the request 22.02.2019).
11. Pimentel A. F. Principiologia juscibernetica. Processo telemático: uma nova teoria geral do processo e do direito processual civil: [tese de doutorado] / Univ. Federal de Pernambuco. Recife, 2003. P. 966 URL: https://repositorio.ufpe.br/bitstream/123456789/3969/1/arquivo5550_1.pdf (date of the request: 22.02.2019).
12. Fierro H. F. Informática y Documentación Jurídica. ‘ [2a. ed]. México, 1996. P. 116 [1] URL: <https://biblio.juridicas.unam.mx/bjv/detalle-libro/3937-informatica-y-documentacion-juridica-2a-ed-1996> (date of the request: 22.02.2019).
13. Losano M. G. Zwölf Thesen über die Rechtskybernetische Modelltheorie // Logique Et Analyse. 1971. Vol. 14, № 53/54. P. 93–97. URL: <http://virthost.vub.ac.be/lnaweb/ojs/index.php/LogiqueEtAnalyse/article/view/512/366> (date of the request: 22.02.2019).
14. Lopatnikov L. I. Economics and Mathematical Dictionary. M., Nauka Publishing house, 1987. P. 509 [1].
15. Rossi G., Rossi M, Sommaggio P. The Law in the Society of Semi-Immortality: Fundamental Principles. URL: <https://www.venexia.ch/lalegge/defaultEN.asp> (date of the request: 22.02.2019).
16. Tarno J. P. Przepływ informacji w organach administracji a przepisy normujące administracyjne postępowanie ogólne. Łódź, 1986. 154, [3] P. URL: <http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/handle/11089/11397> (date of the request: 22.02.2019).
17. Starchenko AA Lawmaking in the US // Soviet state and law. 1967. No. 9. P. 122–128.
18. Yakovlev A. M. Critique of modern bourgeois «lawmaking» // Problems of jurisprudence methodology and methodic. M.: Mysl’ Publishing house, 1974. URL: <http://libed.ru/knigi-nauka/386036-1-izdatelstvo-misl-akademii-obschestvennykh-nauk-pri-kpss-kafedra-teorii-gosudarstva-prava-problemi-metodolog.php> (date of the request: 22.02.2019).
19. Bobotov S. V. Social mechanism of bourgeois criminal justice: the dissertation theses on getting the scientific degree PhD of Law: speciality 12.00.09 «Criminal procedure, judicial system, prosecutor’s supervision, criminology». M., 1979. 30, [2] c. URL: <http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/14708/1/Bobotov-1979.pdf> (date of the request: 22.02.2019).
20. Madigozhin D. The level of trust, or applied legal rights science. URL: <http://newsland.com/user/1676062789/> (date of the request: 22.02.2019).
21. Osipyan B. A. The necessity to create a unified theory of law, or the essence and task of modern fundamental law science / Issues of management. 2018. № 5 (35). P. 16–26. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimost-sozdaniya-edinoy-teorii-prava-ili-suschnost-i-zadachi-sovremennogo-osnovatel'nogo-pravovedeniya> (date of the request: 22.02.2019).
22. Kulikov E. A. Methodological problems of study of the category «measure» in modern legal science // Izvestiya of Altai State University, 2012. № 2–2 (74). P. 117–119. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologicheskie-problemy-issledovaniya-kategorii-mera-v-sovremennoy-yuridicheskoy-nauke> (date of the request: 22.02.2019).
23. Titov V. Development of American legal logic in the late 1950s — early 1960s // Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2002. No. 3 (30). 81–91.
24. Philosophical Encyclopedic Dictionary / NAS of Ukraine, Institute of Philosophy named after G. S. Skovoroda; Editorial board: V. I. Shynkaruk (head) [and others]. K.: Abris, 2002. P. 742, [2].
25. Isakov V. B. Russian legislation in 1991–1998: volume, structure, tendencies of development. URL: <http://duma2.garant.ru/apparat/person/isakov.htm> <http://duma2.garant.ru/misc/rosleg/index.htm> (date of the request: 22.02.2019).
26. Nunes M. G. Jurimetria — a estatística do Direito: entrevistar // Carta Forense. 2016. 3 de outubro. URL: <http://duma2.garant.ru/apparat/person/isakov.htm> <http://www.cartaforense.com.br/conteudo/entrevistas/jurimetria—a-estatística-do-direito/17016> (date of the request: 22.02.2019).
27. Dyadkin D. S. Jurismetreo // GISAP. Economics, jurisprudence and management. 2013. № 1. P. 76–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gejm_2013_1_24 (date of the request: 22.02.2019).
28. Orlov A. I. About high statistical technologies // Scientific journal of the KUBSAU. 2015 № 105 (01). P. 1–25. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-vysokih-statisticheskikh-tehnologiyah> (date of the request: 22.02.2019).

29. Dyadkin D.S. Theoretical and methodology foundations of the criminal punishment sentence: the dissertation theses on getting the scientific degree PhD of Law: speciality 12.00.08 «Criminal law and criminology; Criminal execution law». M., 2009. 46, [1] P. URL: <http://duma2.garant.ru/apparat/person/isakov.htm> https://new-disser.ru/_avtoreferats/01004868060.pdf (date of the request: 22.02.2019).

30. Dyadkin D.S. Theoretical foundations of the criminal punishment sentence: An Algorithmic Approach. St. Petersburg: Publishing house of R. Aslanov «Legal Center Press», 2006. 510 P. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5040347790> (date of the request: 22.02.2019).

31. Belov V. M. New branch in jurisprudence — jurismetreo // Modern science: topical problems and ways of their solution. URL: nf-innovate.com/content/files/sn/cn2014/BEJOB%20.pdf (date of the request: 22.12.2019).

32. Belov V. M., Kosov D. L., Zyryanova E. V. About the jurismetreo as a multidisciplinary field of research in jurisprudence // Bulletin of the Altai Academy of Economics and Law. 2016. № 2(44). P. 14–21. URL: <https://readera.ru/o-jurismetrii-kak-multidisciplinarnom-napравlenii-nauchnyh-issledovaniy-v-142179281> (date of the request: 22.02.2019).

33. Kosov D. L., Belov V. M., Zyryanova E. V., Popova E. A. On the question of jurismetreo as a new field of research in jurisprudence // Izvestiya of Altai State University. 2017. № 6 (98). P. 103–104. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-yurismetrii-kak-novoy-nauchnoy-oblasti-issledovaniy-v-yurisprudentsii> (date of the request: 22.02.2019).

34. Orlov A. I. Black hole in domestic sociology URL: http://www.ssa-rss.ru/index.php?page_id=19&id=456 (date of the request: 22.02.2019).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 1 (15)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 25.03.2019. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 8,84. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.